

Kamil Krofta

Začátky české berně

Vydal roku 1931 Historický klub v Praze

Naskenováno a převedeno do textové podoby, P. Mikota 2023 (chyby oznamte na pmikota@post.cz),

Mezi pravidelnými důchody českých knížat byla brzy, jistě v stol. XI., ale snad již v stol. X., stálá řádná daň vybíraná každoročně v penězích ze vzdělávaných pozemků. Tato daň, známá jménem *daně míru* (tributum pacis), pozbyla později postupným zcizováním a hromadným promíjením všeho významu. Snad již v druhé polovici XIII. stol. vymizela docela z řady zdrojů, z nichž plynul do pokladny českých panovníků pravidelný důchod.¹⁾ Ale právě v tu dobu začínají králové čeští vymáhati na obyvatelstvu svých zemí stále častěji a pravidelněji mimořádné pomoci peněžní, pro něž se ujímá název *berně*.

Je dobře známo, jakého významu časem nabyla jak pro státní hospodářství, tak pro poměr mezi králem a politickými zástupci státu, zemskými stavy, berně poskytovaná králi zemí. Také začátky berně jsou zajímavé s obojího hlediska. Neušlo to arci pozornosti našich historiků, pokud se zabývali českými poměry ústavními ve středověku. Proto se otázek, souvisících se začátky české berně, dotýkají skoro všechna souborná díla o politických a právních dějinách českých ve středověku. Soustavně, a samostatně zabývali se u nás těmito otázkami *Josef Emler a Č. Klier*. Emler nejprve pojednal stručně a věcně o starším českém bernictví v cenné rozpravě „Něco o bernictví země české v dobách starších“ (v Pam. archaeol. a místop. VIII., 1870) a potom v úvodě k důležité edici berního rejstříku kraje plzeňského z roku 1379 (Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom J. 1379 v Rozpravách kr. č. spol. nauk VI. poř. 8 sv., 1876). O tři desetiletí později vydal Klier „Stručný nástin bernictví království českého v dobách před válkami husitskými“ (v Čas. česk. mus. 1902, též ve zvl. otisku). V této práci je velmi pilně a soustavně snesena bohatá pramenná látka, ale její zpracování příliš prozrazuje nedostatečnost historické školenosti spisovatelovy. Samo rozvržení látky je nevhodné, neboť úplně stírá dějinnou souvislost projednávaných otázek, na níž historikovi především záleží. Ale "i 'po stránce věcné propadl Klier některým vážným omylům a některé věci, důležité s hlediska historického, odbyl příliš zběžně.

1) Viz mou práci „Staročeská daň míru“ ve Sborníku prací k 70tým narozeninám prof. Miljukova (v. Praze 1929).

Poznav tyto nedostatky záslužné jinak práce Klierovy, dal jsem se za příprav k vydávání pramenů pro Sněmy české r. 1605, jejichž valná část se týkala právě povolování a vybírání berní, svěsti k studiu starého českého bernictví. Již tehdy vznikla v podstatě práce, kterou teprve nyní uveřejňuji. Věcně nebylo mi možno mnoho v ní měnit ani ji podstatněji doplňovat; nemohl jsem učinit skoro nic jiného než přehlédnout a formálně upravit starý text své práce, vzniklý téměř před čtvrtstoletím. Uvádím to na vysvětlenou i na omluvu mezer, nedostatků a nedopatření, jež se nepochybně najdou v mé práci. Oddávám se naději, že i takto přispěje k lepšímu poznání našich středověkých poměrů ústavních.

I. Mimořádná daň královská (berně) za Přemyslovců.

(První zprávy o mimořádné dani.) Vedle daní řádných, vybíraných zcela pravidelně každý rok podle ustálených zásad, zvykli si všichni středověcí panovníci vymáhati na obyvatelstvu své země za zvláštních příležitostí a ve zvláštních potřebách pomoci mimořádné. R. 1208 mluví již tehdejší mohučský arcibiskup o obecném zvyku biskupů i světských země-pánů vymáhati v naléhavé potřebě mimořádnou pomoc od poddaných.¹⁾ Ale jednotlivé zprávy o takovém vymáhání mimořádné pomoci vyskytují se v rozličných zemích již dávno předtím.²⁾ U nás máme první zprávu o vymáhání takové mimořádné pomoci z roku 1107. Kníže Svatopluk, slíbiv císaři Jindřichovi V. za své propuštění z vazby 10.000 hřiven stříbra, byl nucen sháněti tuto velikou sumu, kde to šlo. Podle slov kronikářových nebylo prý tehdy v Čechách opata, ani probošta, ani duchovního, ani laika, ani žida, ani kupce, který by nebyl býval musil něčím přispěti knížeti.³⁾ Vymáhání této

1) „Juxta consuetudinem omnium episcoporum et aliorum principum terrae nos quoque, quotiens inevitabilis necessitas urget, exactiones sive petitiones edicimus, ut unusquisque eorum, qui in nostra diocesi continentur, secundum propriam facultatem et bonorum suorum aestimationem largiatur“. Cituje *Kogler*, *Das landesfürstl. Steuerwesen in Tirol* (Arch. für öst. Gesch. 90), 1901, str. 450.

2) Srv. *Zeumer*, *Die deutschen Stätesteuern 1878*, str. 15-17; *Spangenberg*, *Hof- und Zentralverwaltung der Mark Brandenburg im Mittelalter*, 1908, str. 372 a j. Viz též *Šusta*, *Dvě knihy českých dějin 1917*, str. 192.

3) Kosmas (v *Pram. děj. č. II.*, str. 156) vypravuje: „Qui [Svatopluk] cum venisset Pragam, continuo sacra spoliat delubra, ornamenta contrahit muliebria et quicquid micabat auri et argenti in Bohemia, corrasit. Similiter et praesul Hermanus adveniens de dote sanctae ecclesiae praestitit duti 70 marcas obrizi auri. Certe non abbas, non praepositus, non clericus, non laicus, non Judaeus, non mercator, non trapezeta, non citarista fuit, qui non conferret aliquid duti de sua apotheca ...“

mimořádné pomoci nedělo se patrně podle určitých zásad, nýbrž nahodile a způsobem takřka násilným. Z podobné příčiny, ale způsobem již pravidelnějším byla v Čechách vymáhána mimořádná pomoc r. 1179. Tehdy kníže Fridrich, maje zaplatiti císaři velikou sumu za pomoc proti Bořivojovi, uvalil na lid těžkou daň mimořádnou, která se vybírala v penězích¹⁾ a snad již podle určitých pravidel.

Mimořádnou pomocí byla nepochybně — sice by se o ní letopisec zvláště nezmiňoval — i daň, kterou podle vypravování letopiscova vymáhal r. 1250 král Václav I. po celém svém království z jednotlivých popluzí, tedy patrně zase podle určitých pravidel, asi podobně jako se platila daň řádná.²⁾ Značně jiného rázu byla mimořádná pomoc, kterou krát vymáhal roku 1253. Obávaje se nepřátelského vpádu do Čech, sebral král, jak vypravuje letopisec, zásoby obilí, vína, medu, uzeniny, soli a sýra jednak od svých vladařů (villiků), tedy ze svých statků, jednak ode všech klášterů pražské diecese a od některých měst, při čemž každému ustanovil počet a míru toho, co měl odvésti.³⁾ Tato mimořádná pomoc je zajímavá tím, že nebyla vymáhána v penězích, nýbrž v naturáliích, a že to nebyla daň všeobecná, nýbrž se týkala jen dvou tříd obyvatelstva, jež byly ve zvláštním poměru ke králi a královské komoře, klášterů a měst.

Podle těchto zpráv kronikářských byla v Čechách mimořádná pomoc již před polovinou XIII. stol. vymáhána několikrát. Dělo se to někdy (r. 1107 a méně r. 1253) způsobem opravdu mimořádným, jindy však vybírána byla na způsob daně řádné tak, že se z určité jednotky pozemkové odváděla určitá částka peněz. Někdy měla tato pomoc povahu daně všeobecné, a to dokonce větší měrou, než daň řádná, protože se na ni nevztahovalo obecné osvobození od této řádné daně, jindy však se týkala jen klášterů a měst. Vymáhána byla z příčin mimo-řádných — r. 1107, 1179 a 1253 se o nich dovídáme z kronikářských zpráv, r. 1250 snadno si ji můžeme domyslíti (předchozí boje královny se synem Přemyslem II.) — a to nepochybně

1) Jarloch (v Pram. děj. Č. II., str. 474): „Qui quoniam imperatori pecuniam promiserat magnam, recordante me de ipsa obsidione misit, et a po-pulo terrae collectam gravem novorum denariorum exegit ...”

2) „Eodem anno rex collegit collectam per universum regnum suum de singulis araturis, accipiens” (Pram. děj. české II., str. 287). Srov. *Jireček*, Slovanské právo v Čechách II., str. 145; *Šusta*, Dvě knihy I., str. 192 mluví na základě této zprávy nepřesně o první berni v Čechách r. 1250.

3) „Rex ... collegit expensas in frumento, vino, melle, pernis, sele et caseis ab omnibus religiosis Pragensis diocesis et villicis suis et a qui-busdam civitatibus, certam summam cuilibet assignans reddendam in numero et mensura” (Pram. děj. č. II., str. 291).

jenom prostě z vůle a moci panovnickovy, bez dohodování s obyvatelstvem. Ale protože ještě v pol. XIII. stol. letopiscové vymáhání takové mimořádné pomoci zvlášť zaznamenávají, je třeba mít za to, že ještě v tu dobu byla to událost řídká a opravdu mimořádná. Zdá se však, že v potomní době k vymáhání mimořádné pomoci docházelo již častěji. Aspoň tomu nasvědčují některé listinné zprávy z těch let. Listinou z r. 1256 postoupili opat a konvent kláštera hradištského olomouckému měšťanu Sifridovi právem zákupným pozemky v Topolanech. Při tom jej sice osvobodili „de collecta nobis et ecclesiae nostrae danda“, t. j. patrně od staré řádné daně královské, jejíž výnos byl klášteru hradištskému ze všech jeho pozemků postoupen privilegiem z r. 1201. Ale dodali : „*Ad collectam vero generalem principii dandam* vel ipsum Sifrida) ab ea liberandum nos nullatenus obligamus, sed nostris intercessionibus, precibus ac aliis, quibus poterimus, studiis, pro ipso laborabimus diligenter“.¹⁾ Toto ustanovení vyjadřuje jinými slovy listina z r. 1270, kde onen Sifrid prohlašuje, že pozemky v Topolanech dostal „relaxatis mihi et meis posteris censu vectigalibus quoque et aliis servitiorum generibus, ad hinc steuris sive iuvaminibus propter *regias collectas, si requisitae fuerint generales*, in quibus etiam quantum possunt adesse auxilio sponderunt“.²⁾ Může být pochybné, zda tu „*steurffl sive iuvamine*“ značí totéž co r. 1256 „*collecta ecclesiae danda*“, t. j. starou řádnou daň knížecí přešlou r. 1201 na klášter — snad toto označení zahrnuje i jiné platy, — ale „*collecta generalis principii danda*“ v listině z r. 1256 a „*regiae collectae si requisitae fuerint generales*“ v listině r. 1270 označují zcela nepochybně stejnou věc. A jistě to není stará řádná daň, od níž statky kláštera hradištského byly osvobozeny, nýbrž daň jiná, vymáhaná v nepravidelných lhůtách, na kterou se toto osvobození nevztahovalo. S tím souhlasí ustanovení dvou jiných listin kláštera hradištského. V jedné z roku 1273, již opat zakládá ves Stěpánov, se ustanovuje, že locator „*communes steuras seu exactiones domini nostri regis una cum pauperibus vel hominibus suis tamquam alii pauperes in bonis abbatiae residentes, similiter solvere teneatur, quandocunque fuerit requisitus*“.³⁾ Druhou z r. 1276 osvobozují se měšťané nově založeného města Hranic na Moravě od úroku „*de agris extirpatis*“ a dále se o nich ustanovuje : „*Et si infra istos duos annos libertalis regis steura generalis occurrerit, ipsam solvent*

1) *Emler*, Reg. Boh. II., č. 96.

2) *Emler*, Reg. II., č. 1179.

3) *Cod. dipl. Mor. IV. č. 72.*

cum aliis Item duobus annis finitis omnem *exactionem regis* dabunt, qualitercunque nominetur, prout regi placet, sicut ceteri homines per totam abbatiam".¹⁾ V obou těchto listinách kláštera hradištského jde zřejmě o daň rozdílnou od staré řádné daně, od níž poddaní toho kláštera byli osvobozeni, o daň nebo berní vybíranou v nepravidelných lhůtách ode všech poddaných toho kláštera.

Stejně sluší zajisté rozuměti ustanovení listiny biskupa Tobiáše z Bechyně asi z r. 1289. Je to smlouva o opevnění biskupského města Pelhřimova, kde biskup slibuje Pelhřimovským, že nebude od nich do čtyř let vymáhati jakékoliv platy (nullum censum) „*excepta collecta generali domini nostri, quam nec ipsis nec aliis civibus seu pauperibus quibuslibet episco-patus nostri volumus nec possumus indulgere*".²⁾ Protože také kostel pražský a jeho poddaní byli osvobozeni od staré řádné daně královské, může se ustanovení biskupské listiny týkati jen daně mimořádné.

Jiný bezpečný doklad o této dani obsahuje zakládací listina krále Přemysla II. pro město Uh. Hradiště z r. 1257. Tu se ustanovuje o poddaných kláštera velehradského, kteří se měli přestěhovati do nového města : „Item quancunque *steuram per civitates et oppida nostra tantum recipere voluerimus, tunc homines monasterii in eodem novo residentes oppido nihil solvent nobis; sed quando generalem steuram per totam terram et singulas villas nobis placuerit recipere, tunc et ipsi cum aliis solvere tenebuntur, sed in omnibus aliis ad monasterium et coventum plenum habebunt respectum, quemad-modum hactenus habuerunt*".³⁾ Pomíjejíce zatím rozdíl, který se tu činí mezi daní vybíranou toliko od klášterů a měst královských a daní všeobecnou, všimněme si, že této všeobecné dani byli podrobeni také lidé usedlí na statcích kláštera velehradského, ač byli osvobozeni od placení staré řádné daně královské, a že tuto všeobecnou daň vybíral král „per totam terram et singulas villas" patrně podle své vůle v nepravidelných lhůtách.⁴⁾

1) Reg. II., č. 1003 = Cod. Mor. IV. Č. 122.

2) Novák, Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně č. 231, str. 176.

3) Reg. II., č. 163.

4) Takovéto mimořádné nepravidelné daně královské týká se patrně též zmínka listiny z r. 1269, již probošt litoměřický postupuje komusi ves právem německým s výminkou: „*Item stura generali interveniente sive non, nobis de manso quolibet in festo s. Jacobi solvant duos tantum solidos annuatim*" (Reg. IV., Č. 1822). Podobný smysl má také ustanovení listiny z 2. ún. 1289, již opat třebský a probošt komárovský, potvrzující prodej dvou lánů kláštera louckého brněnskému měšťanu Bernardovi, prohlašují: „Et a steuris, minutis, vecturis, vexationibus, decimis sive quibuscunque

Tyto doklady ukazují zcela jasně, že v letech, jichž se týkají, tedy od začátku druhé polovice XIII. stol. aneb od prvních let vlády krále Přemysla II. bývala v Čechách vedle pravidelné každoroční daně královské, jež v té době nepochybně ještě trvala, ač význam její byl asi nepatrný, vybírána časem podle potřeby královny v neurčitých lhůtách, ale patrně již dosti často (neboť bylo třeba na ni pamatovati při sjednávání smluv) daň nebo pomoc mimořádná. Od staré řádné daně lišila se tato daň mimořádná patrně také tím, že se jí netýkala stará všeobecná osvobození od veřejných daní. Pozoruhodné je, že se v listinách tato mimořádná daň označuje zpravidla stejným názvem, jakého se užívalo pro starou daň řádnou. Neodporuje to sice středověké zvyklosti (na př. slovo „steura“ mělo několikový význam), ale ztěžuje to užívání pramenných zpráv o kollektě generální z doby, kdy ten název mohl znamenati stejně řádnou daň jako mimořádnou pomoc. Protože však stará řádná daň královská do konce XIII. stol. pozbyla téměř všeho významu, možno hojně zmínky z konce XIII. a poč. XIV. stol. o generální kollektě, jež se vyskytují v soudobých pramenech, právem vztahovati především, ne-li výhradně, na daň mimořádnou. Vypravuje-li na př. kronikář, že r. 1281 učinili stavové čeští na sněmu smlouvu s markrabím braniborským, že mu za vydání královice Václava dají do jisté lhůty 15000 hřiven stříbra „de collecta generali totius terrae“,¹⁾ jistě tu třeba myslet na daň mimořádnou. Podobně nařizuje-li král Václav v listině z r. 1284 „praesentis collectae collectoribus et notariis in quibuscunque provinciis constitutis“, aby z lidí a statků patřících ke kapli sv. Václava nevymáhali kollektu, od nichž jsou osvobozeni privilegiemi.²⁾

(Slovo „berně“) Je zajímavé, že se v druhé polovině XIII. stol. k označení mimořádné daně nebo pomoci královské začíná užívat vedle názvů „collecta“ nebo „steura“ také čes-kého slova „berně“, nejčastěji v latinské podobě jako „berna“. Jinde a) jsem vyložil, že z doby před polovinou XIII. stol.

exactionibus, quae ad praeposituram pertinent, idem Bernardas debet esse de nostra speciali benevolentia liberaliter absolutus... Si vero *communis steura* per totam terram emerit, ab illa ipsum non possimus rationabiliter liberare, sed de aliis specialibus exactionibus ipsum Bernardum et suos haeredes penitus recognoscimus liberandos“ (Cod. Mor. XV., č. 18, str. 14). Také listina markrabím Přemyslem II. daná roku 1252 klášteru sv. Hypolita u Znojma (Reg. I., Č. 1304), mluvíc o „collecta generalis“, má zřejmě na mysli daň mimořádnou a podává o ní zajímavé podrobnosti. Ale text této listiny, k níž se ostatně ještě vrátím, je zachován jen v pozdějším opise a jeho přesnost a spolehlivost je pochybná.

1) Fontes rer. bob. II., str. 353; srov. též str. 366.

2) Reg. II., č. 1332.

3) Ve své práci „Staročeská daň míru“, str. 22 zvl. otisku.

nemáme ani jediného bezpečného dokladu pro užívání tohoto slova. Listiny z první poloviny stol. XIII., v nichž se slovo to vyskytuje, jsou, tuším, vesměs ve své zachované podobě pozdější padělky neb aspoň jejich dochovaný text je porušen. Dvě listiny kláštera oseckého z r. 1208 a 1209, v nichž se objevuje „*communis terrae collecta quae vulgo berne vocatur*“ (nebo : „*quam berne vocamus*“), jsou podle Friedricha padělky z druhé polovice XIII. stol., jedna asi z r. 1287.¹⁾ O přesnosti dochovaného textu papežské listiny téhož kláštera z r. 1207, kde se objevuje slovo berně, možno těžkým právem pochybovat.²⁾ Listina krále Václava pro špitál sv. Františka z r. 1235, kde se uvádí „*exactio, quae vocatur steura vel berna regis*“, uznává se dávno za podezřelou.³⁾ A listina téhož krále daná r. 1249 klášteru hradištskému a nařizující, aby Olomoučtí od lidí toho kláštera usazených na předměstí nevybírali „*col-lectam vel steuram quae vulgo bernie vel pomocz dicitur*“, je psána písmem asi o 100 let mladším.⁴⁾

Hned na začátku druhé poloviny XIII. stol. objevuje se slovo berně v listině markraběte Přemysla II. dané r. 1252 klášteru Hory sv. Hypolita u Znojma.⁵⁾ Klášter dostává tu osvobození ode všeho, „*quod vulgariter vocatur mecze kyg, woda, zelezo, naroch zwod, nocleh, powoz, berne, castrorum aedificationem (!)*.“ Ale tato listina, zachovaná jen v pozdějším opise, je dosti podezřelá a je také možné, že slovo berne bylo vsunuto teprve do opisu, protože ve formulích toho druhu nebývá v tehdejších listinách uváděno. Za první bezpečné doklady užívání slova berně pro mimořádnou daň královskou slušelo by proto pokládati dotčené již padělky oseckých listin z r. 1208 a 1209, jestliže opravdu vznikly v druhé polovici XIII. stol., okolo r. 1287. Jiným o málo pozdějším dokladem je listina břevnovského opata Bavora z r. 1296 daná rychtáři v Hejtmánkovicích, o němž se tu ustanovuje, že „*steuras etiam regales, collectas, et bernias solvet, sicut ipsas d. rex duxerit imponendas*.“⁶⁾ Časově nejbližší doklad podává listina kláštera

1) Friedrich II., č. 361 a 362.

2) Je to listina pap. Innocence III. z 2. dubna 1207 pro klášter osecký otištěná u Friedricha II., č. 64, kde papež potvrzuje klášteru „*remissionem collectae quae in vulgari bohemico berna dicitur*“. Protože listina se zachovala toliko v opise XVII. stol., nemáme jistoty, že text její je přesný. Uvedená slova, poč. XIII. stol. podle všeho, co odjinud víme, sotva možná, byla snad do textu vsunuta později.

3) Reg. I., č. 868, kde je označena za „*suspectae fidei*“.

4) Reg. I., č. 1236; tu se prohlašuje za „*suspectum*“. Srov. Teige, Zpráva o pramenech kláštera hradištského (Věstník spol. nauk 1893), str. 47.

5) Reg. I., č. 1304.

6) Reg. II., č. 1730.

plaského z r. 1307, jež obsahuje ustanovení, že úroční lidé (homines dotales sive censuales) kostela kralovického mají býti osvobozeni „ab omni exactione vel impositione qualicunque, etiam a *berna regali*, cum per nos vel nostros officarios recepta fuerit.“¹⁾ Potom se již slovo „berně“ vyskytuje ve dvou známých listinách krále Jana z L 1310 a 1311, jimiž se českému bernictví dostalo nového základu, jak o tom ještě více bude pověděno. V listině z konce r. 1310, která se pokládá buď za návrh privilegia pro stavy české nebo za královský manifest, objevuje se „collecta generalis, quae vulgariter *berna dicitur*“²⁾ a v privilegiu stavů moravských z června 1311 „stura vel exactio, quae ber vulgariter dicitur.“³⁾

Přehlížíme-li tyto doklady, nabízí se nám takřka sama domněnka, že slovo „berně“ vzniklo neb aspoň že se ho v tom smyslu užívalo teprve v době, kdy vešlo v obyčej vymáhati mimořádnou daň královskou, a že se ho užívalo jenom k označení této mimořádné daně. Jisté je, že nemáme ani jediného přesného svědectví o tom, že by se jménem berně byla někdy označovala starodávná řádná daň míru (tributum pacis). Naopak zdá se dosti přirozené, že se mimořádné dani, která se aspoň s počátku nepochybně pocítovala jako něco takřka násilně vymáhaného, braného, dostalo názvu berně. Podobně objevuje se v Polsku od konce MIL stol. na označenou mimo-řádné daně zcela obdobné naší berní slovo *pobór*, odvozené zřejmě ze stejného kořene jako berně (bráti — pobrač).⁴⁾ Konečně i ve způsobu, jak se slovo berně uvádí v královských listinách z r. 1310 a 1311, mohli bychom snad spatřovati potvrzení naznačené domněnky. Připojují-li se tu ke jménu „collecta generalis“ slova „quae vulgariter *berna dicitur*“, činí se to snad proto, že slovo *berna*, berně mělo určitější

1) Reg. IV., č. 1945. O berní mluví také privilegium krále Václava II. dané faráři v Miroticích, které však se zachovalo jen ve dvou pozdních opisech (ze XVII. stol.), z nichž jeden má datum 9. února 1291, druhý 13. února 1299 (Reg. II., Č. 2733). V tomto privilegiu, jehož pravost je velmi pochybná, se ustanovuje, aby „si quam *collectam seu bernam generalem* rex poneret in terra, ab eadem *collecta seu berna* homines dotis praedictae essent liberi penitus et exempti“.

2) Reg. II., č. 2245.

3) Reg. III., č. 5.

4) Srov. O. Balzer, Narzaz w systemie danin ksiązeczycch pierwotnej Polski, 1928, str. 605 násl. Na str. 609 praví Balzer: „Co do zasadniczej budowy pobór pokrywa sie w calości z czeską berną samą zreszta trescią wyrazową odpowiadając jej w peini (bráti — pobrač)“. Na str. 612 uvádí pak Balzer akt z r. 1353, jímž král kohosi osvobozuje „a *berna seu pobor.*; v jiných listinách se táž věc nazývá „collecta“. Šusta, Dvě knihy I., str. 29, nazývá berní i platy, jež poddaní odváděli vrchnostem a jež v listinách z druhé pol. XIII. stol. bývají označovány názvy „steura, steurae, exactio“. Z toho, co je svrchu vyloženo, vysvítá, tuším, dostatečně, že to není správné.

omezenější význam. Názvem „collecta generalis“ mohla se snad ještě v té době rozuměti stará řádná daň; berní však se asi nazývala jen všeobecná daň mimořádná. Ale ať domněnka ta je správná nebo ne, jisté se zdá, že v potomní době, po r. 1310, užívalo se slova berně vždy jen ve smyslu daně nebo pomoci mimořádné. Proto se doporučuje již z důvodů praktických užívatí ho v tomto smyslu i pro dobu předchozí.

(*Berně obecná a zvláštní.*) Mimořádná daň královská, označovaná názvem berně, bývala asi původně vybírána zpravidla od veškerého obyvatelstva, pokud snad některá jeho část nebyla zásadně osvobozena od placení daní vůbec. To naznačuje i její pravidelný název: collecta generalis. Ale vedle toho bývala někdy uvalována mimořádná daň jenom na dvě třídy obyvatelstva, jejichž poměr ke králi byl těsnější: na královská města, která byla částí komory královské, a na duchovní ústavy, za jejichž vrchní vlastníky se králové čeští pokládali. Viděli jsme, že již v r. 1253 stížena byla toliko města a kláštery mimořádnou daní, kterou tehdy král vymáhal.¹⁾ Další doklad o zvláštní berni vymáhané jen od klášterů a měst královských podává zakládací listina města Uh. Hradiště z r. 1257, o níž se již stala zmínka.²⁾ Tam se takováto zvláštní berně královských měst klade výslovně proti mimořádné dani neb berni všeobecné a mluví se o ní jako o něčem nikterak neobyčejném (quandocunque steuram per civitates et oppida nostra tantum recipere voluerimus sed quando generalem steuram per totam terram et singulas villas nobis placuerit recipere). Na konci XIII. stol. se pak již činí zřetelný rozdíl mezi berní n. mimořádnou daní všeobecnou a berní, vymáhanou toliko od klášterů a měst královských, pro kterou se ujímá název berně zvláštní (collecta specialis). Tak se na př. privilegiem krále Václava II. z r. 1286 vyjímají statky darované kostelu olomouckému také z pravomoci kol-lektorů „generalis et specialis collectae.“³⁾ Podobně osvobozují se listinou z r. 1289 scholastik a vikáři kostela olomouckého „ab omni collecta, steura et exactione generalis et specialis.“⁴⁾ A v listě z r. 1295, již král Václav potvrzuje darování jakéhosi popluží na opravu mostu v Lounech, stanoví se, aby toto popluží bylo svobodno collectis et exactionibus quibuscunque generalibus vel specialibus.“⁵⁾

1) Srov. nahoře str. 3.

2) Reg. II., č. 163.

3) Reg. II., č. 1377.

4) Reg. D., č. 1479.

5) Čelakovský, Codex iuris municipalis II., č. 63, str. 125.

Rozdíl mezi berní všeobecnou (generální) a zvláštní (speciální) zvláště zřetelně objasňují privilegia krále Václava II. daná v 1. 1291 a 1292 městům Olomouci, Brnu a Znojmu. V privilegii olomouckém z 10. dubna 1291 se ustanovuje, že olomoučtí měšťané ze svých statků (*possessiones*) koupených od šlechty a jiných obyvatel zemských nejsou již povinni platiti „*generales collectas toti terrae impositas collectoribus eiusdem generalis collectae*“, avšak „*cum collectae, contributiones et exactiones aliquae aut aliquod aliud servitium dictae civitati occasione aliqua impositum fuerit*“, tehdy jsou povinni platit z takovýchto statků zároveň s obcí olomouckou.¹⁾ Privilegium znojenské z 27. ún. 1292 zase stanoví, že měšťané znojemští ze svých dědin (*hereditates*) ode dávna náležejících k městu, jakož i takových, jež sami vzdělávají „*ad solutiones generalis collectae deinceps non teneri, ampliora tamen et specialia occasione huiusmodi bonorum . . . nobis aut heredibus nostris, quando requisiti fuerint, iure civili servitia exhibebunt.*“²⁾ V privilegii brněnském z 13. bř. 1292 pak čteme toto důležité ustanovení : „*Et cum ad solempnitatem nostrae coronationis dicti cives nostri in civitate specialem et extra civitatem de bonis suis impositam toti terrae solverint generalem collectam, amodo quancunque tam civitati eidem quam toti terrae eadem vice simul et semel imposita fuerit collecta, tunc ab eis contenti esse volumus collecta civitatis.*“³⁾

Na poměr klášterů k berní všeobecné i zvláštní vrhá jasné světlo dotčená již listina opata břevnovského daná r. 1296 rychtáři v Hejtmánkovicích.⁴⁾ Tu se ustanovuje, že rychtář a jeho potomci mají požívatí úroků z každého šestého lánů, ale tak, že vzdělavatelé těchto šestých lánů mají stejně s ostatními rolníky platiti „*steuras regales, collectas seu bernias, quocunque nomine censeantur . . . quotiescunque ipsas dominus rex super regnum Bohemiae generaliter aut super claustrales specialiter duxerit imponendas.*“⁵⁾

1) Reg. II., Č. 1539.

2) Reg. II., č. 1567. Srov. t« privilegium krále Jindřicha dané Znojemským r. 1307 (Reg. II., č. 2057), kde se Znojemští osvobozují od placení městského úroku et collectarum seu exactionum quarumcunque, quas nos civibus ipsis cum aliarum civitatum nostrarum terrae Moraviae civibus continget imponere, *generali terrae collecta dumtaxat excepta.*

3) Reg. II., č. 1569.

4) Reg. II., č. 1730, str. 742.

5) Též výše uvedeným slovům listiny hradištského opata Budiše z roku 1276 (Cod. Mor. IV., č. 122), kde mluví se o „*regis steura generalis*“ a o „*exactio regis*“ mohlo by se rozuměti tak, že první značí všeobecnou berní, druhé berní zvláštní. Ale není to jisté.

Tyto doklady nám dovolují souditi, že asi od poloviny XIII. stol. bývala vedle mimořádné daně nebo berně všeobecné (*collecta, berna n. steura generalis*) vymáhána patrně dosti často zvláštní berně (*berna specialis*) od měst a klášterů. Při tom není jisté, zda tato zvláštní berně bývala vymáhána vždy od klášterů a měst zároveň, či někdy jen od měst, jindy toliko od klášterů. Potvrzují také to, co svrchu bylo vyloženo, že totiž ani města ani kláštery, které tou dobou asi již vůbec neplatily někdejší daně řádné, nebyly zásadně prosty povinnosti platit všeobecnou daň nebo berni mimořádnou, třeba snad některým brzy zase dostávalo se aspoň částečného osvobození od této povinnosti.

Příklad takového částečného osvobození podává listina krále Václava z r. 1286, jíž dává kostelu olomouckému jakési statky, aby z nich byla utvořena *prebenda* pro jeho lékaře (*phisicus*) mistra Jindřicha jako kanovníka kostela olomouckého. Při tom osvobozuje tyto statky „*a qualibet iurisdictione seu potestate villicorum, iudicum provincialium, collectorum generalis vel specialis collectae, steurae, camerariorum et quorumlibet officialium*“ a nařizuje také, aby „*omni omnino libertate fruuntur, qua fruuntur et frui debent bona et praebendae ecclesiae praetaxatae*“.¹⁾ Statky určené za *prebendu* královskému lékaři měly podle toho nejen požívatí všech svobod udělených jiným statkům a *prebendám* kostela olomouckého, k nimž, jak víme, náleželo i osvobození od staré řádné daně královské, nýbrž byly také osvobozeny od všeobecné i zvláštní daně nebo berně mimořádné, od níž nebyly osvobozeny ostatní statky kostela olomouckého. Roku 1289 však osvobodil král Václav také scholastika a všechny vikáře kostela olomouckého s jejich poddanými lidmi od veškeré berně obecné i zvláštní.²⁾

Osvobodil-li král Jindřich listinou z r. 1307 statky kostela sv. Michala v Čáslavi *cuiuslibet collectae, exactionis vel angariae contributione, quas per nos aut cives civitatis ipsius imponi continget*“,³⁾ vztahovalo se toto osvobození nepochybně také na mimořádnou královskou berni. Podle listiny kláštera plaského z téhož roku⁴⁾ byli také lidé (*homines dotales sive censuales*) záduší kralovického svobodni „*ab omni exactione vel impositione qualicunque, etiam a berna regali, cum per nos [t. j. klášter] vel nostros officarios recepta fuerit*“. Toto osvobození, jež udílel klášter sám, může míti jen ten smysl,

1) Reg. II., č. 1377 = Cod. Mor. IV., č. 242.

2) Reg. II., č. 1479.

3) Reg. IV., č. 1950.

4) Reg. IV., č. 1945.

že klášter, který má platit jménem berně královské určitou sumu, rozvrhoval ji obyčejně na své poddané, sliboval v takovém případě nevymáhati nic od lidí záduší kralovického.

Vyskytují se tedy na konci XIII. a začátkem XIV. století ojedinělá osvobození osob a ústavů duchovních od mimořádné berně královské, ale jsou to jen řídké výjimky, které potvrzují pravidlo, že zásadně duchovní ústavy od berně osvobozeny nebyly. O tom přímo svědčí některá klášterní privilegia z té doby. Jsou to především dvě privilegia krále Václava z 1. 1287 a 1301 pro klášter zderazský. Prvním z nich ¹⁾ osvobozuje král Václav „iuxta concessionibus et indulgentias per progenitores nostros datas“ klášter zderazský, jeho lidi a statky, od pravomoci úředníků a soudců krajských, pražských i jiných, a také „a servitiis, vecturis, expensis, collectis, reparationibus turrium, pontium et aliarum structurarum, iuvaminibus et oneribus quibuscunque faciendis et exhibendis omnibus et singulis supradictis [t. úředníkům].“ A stanoví, aby klášter i se svými lidmi a statky byl podřízen toliko pravomoci královské, „et de ipsis bonis iuxta morem terrae deserviant solum nobis“. Podobné ustanovení, poněkud rozšířené, je pojata také do privilegia kláštera zderazského z r. 1301.²⁾ Zde se zřejmě rozeznávají dávky placené úředníkům královským od pomoci, jež klášter měl odváděti přímo králi. Od oněch dávek, k nimž můžeme počítati zajisté též starou daň míru vybíranou po hradech od hradeckých nebo krajských úředníků, byl klášter osvobozen, od těchto pomoci — jistě myslí se tu především berně — osvobozen nebyl.³⁾

1) Reg. II., Č. 1422.

2) Reg. II., Č. 1872.

3) Zmínka o osvobození kláštera zderazského od královských dávek je také v podvržené listině krále Přemysla I., opatřené datem roku 1199, ale vzniklé asi krátce před rokem 1255, kdy byla transsumována biskupem Mikulášem (Reg. I., Č. 447). Tou listinou potvrzuje král Přemysl klášteru zderazskému jakousi ves jemu darovanou, „annuendo, ut fratres eiusdem [ecclesiae] ipsam pacifice perpetuo possideant pleno iure a nostris collectis exempti, sicut eam hactenus possederunt“. „Collectae nostrae“ jsou zde patrné zase staré pravidelné dávky, zejm. daň míru, od nichž klášter zderazský také podle pozdějších privilegií krále Václava II., v textu citovaných, byl osvobozen. Osvobození ani tu se netýkalo mimořádné berně. Podobně sluší rozuměti nepochybně též ustanovení listiny krále Václava z r. 1288, již král špitálu sv. Ducha potvrzuje darované statky a „census, steyras, iuvamina et omnia aha servitia sive iura nostra, quae de possessionibus habere et percipere consuevimus supradictis, hospitali praedicto et rectoribus concedimus“ (Čelakovský, Codex iuris munic. II., Č. 41, str. 106). Tu jistě král postupuje špitálu sv. Ducha toliko staré dávky královské z darovaných statků, nikoli berní. — Zajímavé jest podobné ustanovení listiny krále Václava z roku 1293, již král klášteru zbraslavskému daruje dvě vsi a dodává, že „dictas villas et homines earum quoslibet a potestate et

Stejně jako kláštery nebyli ani měšťané královských měst zásadně osvobozeni od placení berně, třeba snad staré daně míru neplatívali. Svědčí o tom výše vzpomenutá privilegia měst Olomouce, Brna a Znojma z r. 1291 a 1292, z nichž vysvítá, že měšťané těchto měst platívali vedle zvláštní berně ukládané městům (a klášterům) také všeobecnou berní královskou.¹⁾ Zdá se však, že tuto všeobecnou berní platili aspoň někdy jen z pozemků ležících za hradbami města. Aspoň praví se v brněnském privilegiu z r. 1292, že k slavnosti královské korunovace byli povinni platiti „in civitate speciale et extra civitatem de bonis suis impositam toti terrae generalem collectam“. Tato povinnost k placení všeobecné berně byla však rozličně omezována a upravována. Brněnským dostalo se uvedeným privilegiem osvobození od berně všeobecné pro ten případ, že by byla uložena a vymáhána zároveň se zvláštní berní městskou. Znojemští neměli podle privilegia z r. 1292 platit všeobecnou berní ze svých pozemků za hradbami městskými, které ode dávna náležely k městu, dále z těch, jež byly od měšťanů nově získány, pokud tyto nově získané pozemky vzdělávali sami (propriis araturis), a podobně ne-měli platit ze mlýnů spravovaných na vlastní účet. Byli však povinni platit z toho ze všeho zvláštní berní městskou. Olomoučtí byli privilegiem z r. 1291 osvobozeni od placení všeobecné

vexatione purcraviorum, iudicum et officialium quorumlibet tam provin-ciarum quam civitatum et villarum regni nostri et ab omni *contributione collectarum specialium* civitatis et districtus Policensis perpetuo duximus eximendos taliter, ut nullus aliquam ab ipsis collectae contributionem exigere vel recipere debeat, nisi tantummodo abbas vel procurator monasterii praenotati" (Reg. II., Č. 1633). Toto ustanovení má asi podobný smysl jako citované ustanovení listin zderazských. Neosvobozuje od mimořádné berně královské, kterou na obyvatelích těchto vesnic mohli a směli vymáhati jen opat a jeho právní zástupce. — Za zmínku stojí, že v zakládací listině kláštera Thronus regis na Moravě z r. 1306 (Reg. II., č. 2090), ač se tu klášteru udílejí rozsáhlé svobody, není ani slova o jeho osvobození od královských daní a berní. Staré dávky královské, zvl. daň míru, patrně již pozbyly významu a od berně se neosvobozovalo.

1) O těch privilegiích více nahoře na str. 10. V privilegiu zno-jemském z r. 1292 (Reg. II., č. 1567) osvobozuje král od všeobecné berně „cives eosdem ac pauperes degentes in hereditatibus ipsorum ad ipsam civitatem ab antiquo pertinentibus et de illis hereditatibus, si quas amodo emptas et acquisitas ubicunque hereditario aut emphiteutico iure propriis excolent araturis, ac etiam de molendinis nullum sibi censum solventibus, sed ea elocantibus per eos propriis sumptibus ubicunque“. V privilegiu olomouckém z r. 1291 (Reg. II., Č. 1531) král nařizuje, že měšťané nemají platit berní všeobecnou „de possessionibus suis emptis vel adhuc emendis aput nobiles et alios terrigenas nostros“, ale bude-li uložena berně zvláštní, „tunc dicti cives, qui huiusmodi possessiones emptas aput nobiles et terri-genas nostros quoscunque habuerint, de possessionibus suis eisdem“ budou platit.

berně ze svého majetku (de possessionibus suis) koupeného od šlechticů nebo jiných (patrně svobodných) obyvatelů zemských, ale musili z toho majetku platit zvláštní berni městskou.

Také povinnost platit zvláštní berni městskou byla některým městům upravována. Tak dostali Litoměřičtí r. 1300 od krále Václava privilegium, podle něhož měli, kdykoli by jim král uložil berni (patrně zvláštní), ze svých svobodných dědin, které mají za hradbami městskými najaty pod úrok od šlechticů, duchovních osob a klášterů, platit polovinu toho, co budou povinni odvésti z peněz, zboží a z královských pozemků v obvodu městském nebo z jiných statků, jež mají uvnitř města; při tom podle toho privilegia měli platit toliko z pozemků (areis) ve městě, nikoli však z domů na nich stojících.¹⁾ Znojenské dokonce král Jindřich r. 1307 osvobodil od placení zvláštní berně městské vůbec, kdežto povinnosti platit berni všeobecnou zůstali výslovně podrobeni.²⁾

Jak často byly před r. 1310 vymáhány berně všeobecná i zvláštní, nelze přesně zjistit. Není však pochyby, že od polovice XIII. století, tedy od doby Přemysla II., vymáhání těchto berní nebylo již takovou vzácností, jako v době starší, kdy letopisci každé vymáhání takové berně zvláště zaznamenávali. V druhé polovici XIII. století nejví se již vymáhání berně něčím zcela nezvyklým, mimořádným, nýbrž zařízením téměř pravidelným, běžným. Sice nemělo by smyslu osvobodovati někoho od berně na dvě nebo čtyři leta, pamatovati na berni v kupních smlouvách a darováních a pod., jak se s tím setkáváme v listinách z té doby. Berně, ať všeobecná, ať zvláštní, byla patrně vybírána velmi často, ač jistě ne každý rok.

Z jakých příčin byla berně ukládána, zpravidla se nedovídáme. Před polovicí XIII. století docházvalo, jak jsme viděli, k vymáhání mimořádné daně neb berně jen z důvodů opravdu mimořádných. To se někdy stávalo i v době pozdější. Tak byla r. 1281 vymáhána berně, aby králevic Václav mohl býti vyplacen ze zajetí, a r. 1292 slyšíme o berni k slavnosti královské korunovace.³⁾ Jindy asi takových mimořádných příčin

1) Čelakovský, Codex II., č. 69 = Reg. II., č. 1853: „I.Tt quandocunque nos civibus ipsis collectam continget imponere, de hereditatibus liberis necnon de illis, quae habent vel habebunt extra civitatem ipsam a nobilibus, clericis vel religiosis sub censu, medietatem illius, quod de pecunia, merci-moniis ac hereditatibus nostris mensuratis ad civitatem et aliis bonis eorum, quae habent in civitate ipsa, in solutione collectae dabunt; et de areis tantum, quas habent in civitate praedicta, et non a domibus in eisdem areis constructis vel construendis collectam ipsam solvere teneantur“.

2) Srov. citát v pozn. 2. str. 10.

3) Viz nahoře str. 10.

nebylo. Také však asi nebylo zvláštních pravidel o tom, kdy se může berně vymáhat. Dělo se to patrně, kdykoli toho král potřeboval. To bývalo arci hlavně při slavnostech korunovačních, při provdávání dcer a pod., ale jistě se ukládání berně neomezovalo jen na tyto případy. Není snad příliš odvážné domnívati se, že hlavně skvělá a jistě velmi nákladná politika krále Přemysla II., nutíc k častému vymáhání mimořádných pomocí, učinila z berně takřka běžný prostředek finanční správy českého státu.

S hlediska obecného ústavního vývoje tohoto státu velmi důležitá jest otázka, zda král mohl berně vymáhati prostě ze své moci, či k tomu potřeboval souhlasu nebo svolení svobodných tříd národa jakožto jeho politických zástupců. Tvrdívá se, že vymáhání mimořádných pomocí nebo berní záviselo od začátku na svolení zemských „stavů“.¹⁾ Je to názor jistě nesprávný. Až do vymření rodu Přemyslova nenacházíme v našich pramenech ani stopy toho, že by se král při vymáhání mimořádné berně byl jakkoli vázal souhlasem svých poddaných. Jako ze starších zpráv (do pol. XIII. stol.) o vybírání mimořádných pomocí vysvítá zcela jasně, že čeští panovníci vymáhali je prostě ze své vůle a moci, tak nasvědčují tomu i všechny zprávy pozdější až do vymření Přemyslovců. Zakládací listina města Uh. Hradiště z r. 1257 vyjadřuje to velmi zřetelně královskými slovy: „quandocunque steuram per civitates et oppida nostra recipere voluerimus“ „quando generalem steuram per totam terram et singulas villas nobis placuerit recipere“.²⁾ Podle toho král vybíral berni kdykoli chtěl, kdykoli se mu zlíbilo. Podobně praví opat kláštera hradištského v zakládací listině města Hranic z r. 1276 o berni zvláštní. „Omnem exactionem regis dabunt, qualitercunque nominetur, prout regi placet, sicut ceteri homines per totam abbatiam.“³⁾ I tu se berně (zvláštní) jeví závislou toliko na vůli králově.

1) *Klier* v Čas. česk. mus. 1902, str. 215, se vůbec domnívá, že všechna berně zemská, jak nazývá obecnou berní na rozdíl od berně zvláštní, vybírané od klášterů a měst — *Klier* ji zcela nepřípadně nazývá berní královskou a ztotožňuje ji docela neprávem se starou řádnou daní XI.—XIII. stol. — mohla býti vybírána jen se svolením stavů. „Od berně královské (píše *Klier*) liší se berně zemská známkou státoprávní, totiž tím, že bylo k jejímu vybírání zásadně třeba svolení stavů, kdežto berně královská od měst vybíraná vyžadovala svolení měst a berně královská od klášterů a duchovenstva pouze z libovůle vladaře byla vybírána.“ Všechna tato tvrzení nemají pro dobu přemyslovskou opory v pramenech a nesrovnávají se s našimi vědomostmi o ústavních poměrech té doby. Srov. též poznámky o tom u *R. Kosse*, Zur Kritik der ältesten böhmisch-mähr. Landesprivilegien str. 98.

2) Reg. II., č. 163.

3) Reg. II., č. 1003 = Cod. Mor. IV., č. 122.

Také v břevnovské listině z r. 1296 se mluví o povinnosti platit „steuras regales, collectas seu bernias quotiescunque ipsas dom. rex super regnum Bohemiae generaliter aut super claustrales specialiter duxerit imponendas”,¹⁾ tak, jako by o vymáhání jak berně obecné tak berně zvláštní rozhodoval král sám. O účasti obyvatelstva v ukládání berně se před vymřením Přemyslovců dovídáme jen jednou, v době bezkráloví po smrti krále Přemysla II. Podle vypravování kronikářova slíbila r. 1281 šlechta (nobiles terrae) zaplatit markraběti braniborskému za vydání uvězněného krále Václava 15.000 hřiven „de collecta generali”. V tomto případě, kdy nebylo krále, vybírala se tedy berně mimořádná z usnesení šlechty. Ale byl to případ zcela mimořádný, výjimečný. Když se vrátily pravidelné poměry, rozhodoval o vybírání berně zase král sám. Hojně užívání toho práva vedlo zcela přirozeně ke snaze omezit v tom nějak krále. Snaha ta projevuje se poněkud již v uvedených privilegiích, jež si na králi vymohla některá města a jimiž se zajišťovaly těmto městům některé úlevy při vybírání berně. Otázky, jak často a z jakých příčin může se tato berně vymáhati, se tato privilegia arci nedotýkají. K řešení této otázky došlo teprve po vymření Přemyslovců.²⁾

II. Zákonná úprava berně za Jana Lucemburského.

První pokus o zákonnou úpravu královské berně, z níž, jak jsme viděli, v druhé pol. XIII. stol. skutečný vývoj učinil běžné zařízení královské správy finanční, stal se, pokud víme, privilegiem římského krále Albrechta a rakouského vévody Friedricha, daným r. 1307 pěti východočeským městům věnným (Hradec Králové, Jaroměř, Chrudim, Vysoké Mýto a Polička). Král a vévoda udělují tu jako nápadníci českého trůnu řečeným městům milost, že bude od nich královská berně vybírána jen v určitých případech a v určité výši. Privilegium se sice týkalo jen oněch pěti měst a vývojem poměrů pozbylo všeho praktického významu, ale přes to je pro nás velmi důležité, protože vrhá mnoho světla na podstatu a způsob tehdejší berně i na snahy o určitější úpravu berní povinnosti. Jádrem privilegia jest ustanovení, že měšťané jmenovaných měst neměli budoucně nikdy již platit berni z pozemků ležících v obvodu města, které jim byly králem přiděleny a z nichž mu platili

1) Reg. II., č. 1730.

2) Některé podrobnosti o berni z doby před vymřením Přemyslovců (z čeho se platilo a kolik, jak byla vybírána) uvedu v následujících kapitolách v souvislosti s výkladem o době pozdější.

pravidelný úrok. Poddaní těch měšťanů, usazení ve vsích, pak měli platit berni jen tenkrát, kdyby král vdával dceru nebo dcery a to jen podle sazby, kterou privilegium podrobně uvádí. Podle toho mělo docela přestatí vymáhání zvláštní berně, jaká bývala ukládána městům a klášterům, od oněch pěti věnných měst a berně všeobecná, omezená na případ vdavek královských dcer, měla se platit jen z pozemků pronajatých měšťany těch měst jejich poddaným pod úrok.¹⁾

K všeobecné, pro celou zemi platné úpravě berně došlo při nastoupení krále Jana Lucemburského na trůn český. Dostáváme se tím k dvěma významným listinným památkám tohoto krále z r. 1310 a 1311, jež právem můžeme pokládati za hlavní základ stavovských práv českých stavů. Je to jednak privilegium stavů moravských z r. 1311, zachované v originále zcela nepochybně pravém, jednak listina z r. 1310, určená stavům českým. Protože text této listiny zachoval se jen ve sbírce listinných formulářů biskupské kanceláře Jana z Dražic, soudilo se, že to je jen stavovský návrh privilegia, jež král Jan měl teprve vydati, ale patrně nevydal. Ale udržuje se také názor, že to je listina autentická, třeba snad jen předvolební manifest královský, jemuž by arci také nepříslušel právní význam skutečného privilegia. Protože nelze pochybovati, že stavové čeští dostali obdobné privilegium jako stavové moravští r. 1311 a protože je jisté, že onen návrh jejich privilegia nebo královský manifest jim určený pochází z r. 1310, můžeme v každém případě tohoto dokumentu spolu s privilegiem moravským z r. 1311 užívat jako spolehlivého pramene, objasňujícího nám jak předchozí vývoj české berně, tak základ jejího vývoje potomního.²⁾

1) „Praeterea dictis civibus duximus huiusmodi gratiam faciendam ut nullam collectam vel steuram nobis dare et exsolvere teneantur, sed solum census exsolvent de hereditatibus, quas ad ipsas civitates per regem habent mensuratas, salvo hon etiam, quicumque rex filiam vel filias suas duxerit maritali copula coniungendas, extunc volumus, ut homines civium in villis residentes collectam vel steuram exsolvere debeant, quam homines nobilium terrigenarum dabunt et exsolvent, videlicet de laneo fertone, quatuor grossos denarios computando pro fertone; item artifex mechanicus lotonem; item de quolibet molendino integro lotonem, ipsum (ipsos?) ad amplius subsidium nullatenus compellentes". (Reg. E., č. 2149.) K berním sazbám, o nichž tu je řeč, se ještě vrátím.

2) Bylo by zbytečné uváděti zde vše, co o těchto dvou listinách, zvl. o listině z r. 1310, bylo dosud napsáno. Netřeba jíti dále zpět než ke třem pracím, které se listinou z r. 1310 zabývaly před dvaceti lety. Jsou to stati *Chaloupeckého*, Privilegium krále Jana Cechům a Moravanům r. 1310 (Cesk. čas. hist. XV., 1909) a *V. Hrubého*, Inaugurační diplom krále Jana Lucemburského z r. 1310 (tamtéž XVI., 1910) a knížka *R. Kosse*, Zur Kritik der Mesten böhmisches-mährischen Landesprivilegien (1910; srov. důkladný rozbor *Chaloupeckého* v Čsk. čas. hist. XVII., 1911). Chaloupecký a Koss,

Přihlédněme nejprve k těm ustanovením obou listinných památek, jež se týkají zásadní otázky, kdy aneb z jakých příčin může král vymáhati berni. V české listině je o tom ustanovení, že všeobecná collecta nazývaná obecně berní může býti v Čechách králem a jeho nástupci uložena a vymáhána jen ve dvou případech, při korunování králově a při vdavkách kterékoli jeho dcery.¹⁾ Ačkoli se v listině výslovně praví, že se jí stavům českým potvrzují toliko svobody, které měli již ode dávna,²⁾ netřeba se tím dát mýlit. S takovým tvrzením často se ve středověku setkáváme při udílení nových práv a není pochyby, že omezení královského práva na všeobecnou berni, vyjádřené listinou z r. 1310, bylo něčím novým, nebývalým.³⁾ Neboť do té doby král, jak jsme viděli, ukládal berni, kdykoli se mu líbilo a kdykoli toho potřeboval, třeba si k tomu asi zpravidla nacházel určitý důvod, jehož mu nejčastěji poskytovaly právě události vylíčené v listině z r. 1310 (korunovace, sňatky v královské rodině). Nyní však král sliboval, že bude všeobecnou berni vymáhati jen v určitých případech předem stanovených. Že slovy „collecta generalis quae vulgariter berna dicitur“ sluší rozuměti nikoli starou řádnou daň královskou, jež někdy také bývala označována stejným latinským názvem, nýbrž mimořádnou daň nebo pomoc, jejíž častější vymáhání vešlo

v jejichž pracích je podrobný přehled starších názorů o této věci, shodují se v tom, že nevěří v autentičnost listiny z roku 1310. Chaloupecký ji má za stavovský návrh privilegia vzniklý v kanceláři biskupa Jana z Dražic, Koss za pozdější padělek. Hrubý však vidí v ní skutečně vydaný „inaugurační diplom“ Janův. Nověji vyslovil se *J. Šusta*, Dvě knihy českých dějin II. (1919), str. 100, pro autentičnost listiny; pokládá ji za předvolební programový projev Janův, vzniklý asi ve Spýru v letě 1310. — Kossovy pochybnosti o pravosti moravského privilegia z r. 1311 dokonale vyvrátili *V. Chaloupecký* v uvedeném rozboru jeho knížky a *V. Hrubý* ve zvláštní práci *Über das Privilegium K. Johannis vom 18. Juni 1311 für Mähren* (Věstník král. spol. nauk 1911). — Posledně o těch věcech psal *R. Rauscher*, Volební kapitulace a volební reversy panovníků ve státech střední Evropy (1926), zvl. str. 30.

1) „Collecta quoque generalis, quae vulgariter berna dicitur, nec per nos nec per successores nostros, reges Bohemiae ipsi regno debet imponi vel recipi, nisi in duobus casibus infrascriptis: ad coronationem videlicet regis et ad quamlibet regis filiam maritandam“ (Reg. II., č. 2245).

2) Král slibuje, že obyvatele království českého „in eorum conservabimus iuribus et eorum libertates, consuetudines, privilegia et iura quaelibet servabimus“. A dále praví: „Specialiter haec iura regnicolas ipsos ab antiquo habuisse et a nobis et successoribus nostris habere dobere praesentibus profiteremur ...“ V dalším výpočtu svobod jsou pak též ustanovení o berni. (Reg. II., č. 2245.) 3) Tomu nasvědčují i slova moravského privilegia z r. 1311 (Reg. III., č. 29 = Cod. Mor. VI., č. 49), kde se to uvádí jako milost nová. Král tu nejprve praví: „eisdem duximus promittendum, quod omnia eorum iura ... rata habere volumus et inconversa conservare. Praeterea ut nostri subiecti uberius nostrae pietatis sentiant benivolentiam, promittimus ...“

v obyčej v druhé polovici XIII. stol. a pro níž se v tu dobu ujal název berně, možno zajisté po tom, co bylo výše vyloženo, prohlásiti za zcela nepochybné. Také nelze, tuším, pochybovati, že tento slib královský týká se toliko skutečné berně všeobecné, nikoli berně zvláštní, která bývala ukládána městům a klášterům. Viděli jsme, že rozdíl mezi berní všeobecnou a zvláštní byl již v předchozí době zcela ustálen a že název „collecta generalis“ mělo tehdy již zcela určitý smysl. A také pozdější vývoj ukazuje, že úpravou z r. 1310 nebyla zasažena berně zvláštní a že zejména královo právo ukládati podle potřeby zvláštní berni klášterům a městům ani po r. 1310 nepřestalo.

Ustanovení moravského privilegia z r. 1311 o královském právu na berni je stručnější. Král tu slibuje Moravanům, že nebude od nich vymáhati „nullam sturam vel exactionem, quae ber vulgariter dicitur“ leda v případě svého sňatku nebo sňatku svých dětí, synů i dcer.¹⁾ Jak vidíme, omezuje se tímto slibem královo právo na berni méně než ustanovením obsaženým v české listině z r. 1310. Není tu sice zmínky o vymáhání berně ke korunovaci králově, což se vysvětluje tím, že již bylo po ní, ale za to se tu králi vyhrazuje právo vymáhati berní nejen při vdavkách dcer, nýbrž i při sňatcích synů a při jeho vlastním sňatku. Zajímavý rozdíl je také v tom, že se tu nemluví o berni všeobecné (collecta generalis), nýbrž povšechně o „stura vel exactio, quae ber vulgariter dicitur“. To by mohlo svádět k domněnce, že se tím rozumí nejen berně všeobecná, nýbrž i berně zvláštní. Znamenalo by to, že podle moravského privilegia z r. 1311 nebylo by králi zůstalo ani právo vymáhati na městech a klášteřích mimořádnou pomoc v podobě zvláštní berně krom vypočtených případů. Proti této domněnce však svědčí znění obdobného ustanovení v české listině z r. 1310 i to, co o něm bylo výše pověděno. Také jí odporuje skutečnost, že i v potomní době bývala vedle berně všeobecné vymáhána od klášterů a měst berně zvláštní, což by nebylo bývalo dobře možné, kdyby se ustanovení privilegia z r. 1311 bylo vztahovalo i na ni. Rozlišují-li se v privilegiu města Brna z r. 1319²⁾ „bernae seu collectae regales, generales vel particulares, bylo by to snad možno vysvětlovati jako ohlas poměrů starších (před r. 1310). Ale zcela určitou zprávu o vybírání berně zvláštní vedle berně všeobecné máme z r. 1331. Kronikář zbraslavský³⁾ vypravuje,

1) „Promittimus, ut nullam sturam vel exactionem, quae ber vulgariter dicitur, nisi nos uxorem ducere contingeret, seu in liberorum nostrorum, filiorum et filiarum, coniugali copulatione, ab eis aliquatenus exigemus“ (Reg. III., č. 29).

2) Reg. III., č. 547.

3) Prameny děj. českých IV., str. 308.

že v září toho roku „*generalem steuram, quae berna dicitur, rex ab omnibus recipit et super hoc exactiones claustralibus et civitatibus gravissimas imponit*“. Patrně v souvislosti s touto herní vymohli si stavové čeští na králi slavnostní slib, že budoucně nikdy nebude duchovenstva a měšťanstva při vymáhání berně oddělovati od šlechty, nýbrž bude od nich berni vymáhati vždy společně.¹⁾ Tím mělo patrně docela přestatí vymáhání zvláštní berně na městech a duchovenstvu. Města i duchovenstvo měla být podrobena toliko berni všeobecné. Králův slib z r. 1331 bylo by arci možno chápati jako pouhé obnovení neb výklad ustanovení obsaženého v privilegii z r.1311, jehož potřeba by byla nastala porušením toho ustanovení, ale spíše to byla nová milost učiněná stavům duchovnímu a městskému. V potomní době ovšem, jak uvidíme, ani tento slib nebyl zachováván.²⁾

Nelze-li s naprostou jistotou rozhodnouti, zda platila ustanovení královského privilegia z r. 1311 o tom, v kterých případech může král berni vybírat, také o zvláštní berni klášterní a městské, jest smysl toho ustanovení, pokud jde o berni všeobecnou, zcela jasný. Přiznává se jí králi právo vybírati z vlastní moci berni v určitých, výslovně uvedených případech, a zároveň se stanoví, že právo vybírati berni mimo tyto případy králi nepřisluší. Stavové zajisté tímto způsobem chtěli a doufali dosíci toho, aby mimo ony vypočtené případy berně v budoucnosti vůbec nebyla od nich vymáhána. To se jim arci nepodařilo. Král i v potomní době býval potřebou peněz nucen vymáhati berni také mimo ony zvláštní případy a zdá se, že

1) Privilegium krále Jana z 22. srpna 1331 (Reg. III., č. 1807) obsahuje tento slib králův: „*Praeterea promittimus ipsos episcopos, clerum, religiosos et civitatum cives in receptione bernae alicuius a baronibus, nobilibus terrarum nostrarum non seiungere aut econtra barones et nobiles in bernae alicuius singularis datione ab ipsis similiter sequestrare et dividere; sed volumus, ut ipsi omnes et singuli ad solutionem et dationem alicuius bernae nobis vel haeredibus aut successionibus nostris persolvendam insimul sint asstricti.*“

2) Již v privilegii krále Jana z 9. prosince 1331, jímž se věnují jakési pozemky ve vsi Ptíči na zbožnou nadaci v kostele pražském (Reg. III., č. 1860), nařizuje se osvobození lidí na nich usedlých „*a solutione, quae vulgariter berna dicitur, cum in toto regno recipietur communiter vel privatim*“. Tomu, tuším, nelze rozumět jinak, než že, se osvobozují od berně všeobecné i zvláštní. Také v privilegii města Ústí Labem z r. 1335 (Reg. IV., č. 182) rozlišuje se obojí berně, když se nejprve mluví o „*berna generalis, si qua regno Bohemiae imposita fuerit*“ a pak se praví: „*si civitati praedictae per nos vel successores nostros steuram seu exactionem aliquando imponi contingeret*“. Rovněž v privilegii kláštera kartouzského na Újezdě z r. 1342 (Reg. IV., č. 1077) nacházíme osvobození „*a generali collecta regia sive berna, quotienscunque in regno nostro generaliter aut specialiter fuerit recipienda*“. Podrobněji o vývoji zvláštní berně pojednám níže ve zvláštní kapitole.

to ani nečinil méně často, než se stalo zvykem za jeho předchůdců. Avšak nemohl to již jako jeho předchůdcové činiti prostě ze své moci a vůle, nýbrž si k tomu musil vyžádati svolení stavů. Bez tohoto svolení král — vyjma ony zvláštní případy — zásadně berni vybírati nesměl. Z toho přirozeně vyplývalo právo stavů rozhodovati o vybírání berně (mimo ony případy), povolovati králi berni.

Tohoto práva stavové čeští úzkostlivě střežili a dávali si je opět a opět potvrzovati královskými reversy. První takové reversy jsou z r. 1323 a 1325.¹⁾ Král jimi vyznává, že vybral z království českého všechny berně, které mu podle zvyklosti do té doby zachovávané náležely, totiž při své korunovaci a při vdavkách svých dcer, prohlašuje, že nemá již práva vybírati berni z uvedených příčin a slibuje, že nebude již berně vymáhati, leda by vdával některou dceru, která se mu snad teprve narodí. O berni k sňatku synů královských se tu nemluví, ačkoli v privilegii z r. 1311 se uváděl i tento případ. Za důvod proti pravosti privilegia z r. 1311 to sice uznati nelze,²⁾ ale vysvětliti zcela uspokojivě tuto nepopíratelnou neshodu mezi privilegiem z r. 1311 a reversy z r. 1323 a 1325, jež se v tom shodují s Janovou listinou z r. 1310, není zcela snadné. Nejspíše bylo by snad možno přijmouti asi tento výklad: Listina z r. 1310 vyjadřuje přání stavů českých, kteří byli by chtěli omeziti krále ve vymáhání berně co nejvíce; králi mělo zůstati právo vybírati berni toliko při královské korunovaci a při vdavkách královských dcer. Král se však nedal tolik omeziti, nýbrž si privilegiem z r. 1311 vyhradil ještě právo vybírati berni také při sňatku svých synů. Ale stavové patrně od svého původního požadavku docela neupustili.

1) Reg. III., č. 893, 896 a 1046. V reversech z r. 1323 (Reg. III., č. 893 a 896) král Jan vyznává, že od obyvatel král. českého (resp. markr. moravského) dostal „omnes bernas, quas nobis iuxta consuetudinem hactenus observatam pro coronatione nostra et maritaggio seu copula maritali nostrarum filiarum, quae natae sunt usque modo, debebant et tenebantur dare, profitentes etiam, nos ius ad aliquam bernam recipendam propterea ulterius non habere, ac promittentes, quod a dictis incolis et regno praedicto occasione huius vel alia quacunque causa nunquam inantea aliquam recipiemus bernam vel petemus, nisi tantum, si nobis aliquae filiae post datam praesentium nascerentur, et tunc pro illis, videlicet pro qualibet earum, dum ad annos nubiles pervenerit et tradita fuerit copulae maritali, post hoc immediate elapso uno anno incolae praedicti... praedictam bernam per unum fertonem, videlicet XVI grossos denarios, dare de laneo quolibet tenebuntur". Revers z r. 1325 (Reg. III., č. 1046) shoduje se s tím skoro do slova.

2) Mezi důvody proti pravosti privilegia z r. 1311 uváděl tuto okolnost *Koss* 1. c. str. 21. Spíše snad mohlo by se říci, že ta okolnost svědčí pro jeho pravost; neboť privilegium od stavů podvržené nedávalo by králi více, než mu skutečně náleželo.

Vymohli si již r. 1323 na králi slib, že bude berni vymáhati toliko při vdavkách svých dcer. I formulace dotčených reversů královských nasvědčuje, zdá se mi, tomu, že se to chápalo jako nový úspěch stavovský a nikoli jako prosté obnovení koncese obsažené v privilegii z r. 1311. Nepraví se tu, že král nemá práva vybírati berni leda k sňatku svých dcer, nýbrž král *slibuje*, že nebude berni jinak vybírati. Slovo „promittentes“, položené tu hned za královým prohlášením, že nemá již práva vybírati jakoukoli berni z důvodu své korunovace a sňatku svých dcer, které jsou již na živu, protože všechnu berni z těch důvodů již dostal (profitentes, nos ius ad aliquam bernam recipiendam *propterea* ulterius non habere), nebylo asi zvoleno nahodile. K ustanovení o berni k sňatku dcer královských je již v reversech r. 1323, a 1325 připojeno pravidlo, že berně taková smí býti vybírána, když některá z královských dcer dospěje do let, kdy se může vdávat (ad annos nubiles) a když skutečně bude provdána (copulae maritali tradita). Později, v reversu z r. 1331 se vysvětluje, že způsobilost ke vdavkám (aetas nubilis) nastává ve 12 letech.¹⁾

Právo vybírati berni ke královské korunovaci si král Jan reversy z r. 1323 a 1325 nevyhrazuje, patrně proto, že berně k jeho korunovaci byla již, jak i v reversech se výslovně při-pomíná, zaplacená a o korunovaci královských synů ještě nešlo. Ostatně právo královo vybírati v takovém případě berni uznávalo se asi za nepochybné. Teprve v podobném reversu z r. 1327 vyhrazuje si král Jan i toto právo výslovně. Rovněž v reversu z r. 1331 vytýká se určitě povinnost stavů platiti králi berni ke korunovaci, a v reversu z r. 1339 se jasně vyslovuje právo královo vybírati berni ke korunovaci synů královských.²⁾

1) Srov. výňatky z obou reversů v pozn. 1 str. 21. V reversu z r. 1327 (Reg. III., č. 1268) se praví, že berně „pro maritagio alicuius filiae nostrae seu copula maritali“ má se platit „ea ad nubendum adulta et tradita“. Z reversu z r. 1331 (Reg. III., č. 1807) se pak dovídáme, že berně „ratione desponsationis seu dotationis filiarum nostrarum“ se platila, „postquam ad aetatem nubilem, annos videlicet duodecim, pervenissent, ac deinde post annum unum desponsationis factae“. A v privilegiích krále Jana, daných roku 1339 stavům českým i moravským (Reg. IV., č. 693 a 708), král praví, že stavové jsou povinni dát mu berni „si ... aliquam es filiabus nostris, si quas habuerimus, dum ad annos nubiles pervenerit, nuptui seu ad maritandum tradiderimus, et postquam maritata fuerit, postea per unius anni spatium“.

2) „Similiter pro alicuius filiorum nostrorum coronatione etiam eandem bernam aut collectam regiam recipere possumus, si aliquando ipsum in regem Bohemiae et in ipso regno volumus aut debeat coronari“ (Reg. III., č. 1268). V reversu z r. 1331 (Reg. III., č. 1807) vyhrazuje si král Jan,

Listinami krále Jana z l. 1310-1311 a jeho pozdějšími reversy vytvořilo se takto pravidlo, že český král má právo vybírat bez jakéhokoliv zvláštního jednání se stavy berní při své korunovaci, při korunovaci svých synů a při zasňobování svých dcer.¹⁾ Podle týchž listin a reversů nebyl by měl král mimo uvedené případy vůbec nikdy vymáhat berní. To bylo nepochybně, jak již bylo řečeno, přáním stavů, ale přání to se jim nesplnilo.²⁾ Již za krále Jana byla berně od stavů českých zase nejednou vybírána i mimo ony vypočtené případy. V reversech z r. 1327 a 1331 král sám výslovně přiznává, že mu stavové mimo obvyklé berně, k jejichž placení byli právem zavázáni a které bychom mohli nazvat berněmi povinnými, odvedli nikoli z povinnosti, nýbrž z vlastní dobré vůle berně jiné, řekněme: nepovinné, k jeho potřebám, na př. na zaplacení jeho dluhů a pod.³⁾ A revers z r. 1339 rovněž potvrzuje, že stavové, uznávající královu potřebu a tíseň, uvolili se tehdy z vlastní dobré vůle dáti mu všeobecnou berní⁴⁾ Také zprávy kronik svědčí o vybírání berně mimo

příhodí-li se „filium nostrum regem Bohemiae coronari“, že smí (licebit nobis) vybírat berně. V témž reversu král přiznává, že dostal všechny berně, „ad quarum praestationem sive solutionem nobis ratione coronationis nostrae regnum Bohemiae ac ipsius incolae erant obnoxii“. A v reversu z r. 1339 (Reg. IV., č. 693) slibuje král přísežně nevymáhati berně, „nisi in casu, quo tam de iure quam de approbata hactenus consuetudine merito nobis aut haeredibus nostris, utputa, si aliquem filiorum nostrorum regali diademate coronari contingat“ a při vdavkách dcer.

1) *Koss*, str. 15, pozn. 3., upozorňuje na některé analogie v rozličných německých zemích. — Ve formuláři Gelnhausenově se zachovala nedatovaná listina Karla IV. asi z r. 1347, jíž se obnovuje privilegium Janovo z r. 1311 i s ustanovením, že král má právo vybírat berní také při sňatcích svých synů (Cod. Mor. VII., č. 746). Byly vysloveny pochybnosti, zda takové privilegium bylo skutečně vydáno (*Koss* na uv. m. a *V. Hrubý* v práci otištěné ve *Věstníku uč. spol.* 1911). Pro náš účel nemá tato otázka valného významu. Bylo by možné, že se tu mechanicky přejalo staré ustanovení, které se ve skutečnosti nezachovávalo. Názor, že podle ústavy moravské měl vladař právo na berní při sňatku synově, jež vyslovuje *Klier* str. 26 pozn. 3., nemám za správný.

2) S podobným zjevem setkáváme se i jinde; srov. *Spangenberg*, Hof- und Zentralverwaltung der Mark Brandenburg str. 374.

3) V reversu z r. 1327 (Reg. III., č. 1268) král Jan vyznává, že stavové moravští „prius aliquotiens“ a „sic et nunc ad nostram instantiam pro multiplicibus debitis nostris, quibus in instanti opprimimur, quae sine ipsorum adiutorio nullo modo evadere poteramus, bernam sive collectam regiam generalem nobis dederunt ac indulserunt grata promptitudine de sola benivolentia non de iure“. V reversu z r. 1331 (Reg. III., č. 1807) král podobně uznává, že stavové čeští zaplatili mu všechny povinné berně a „post haec etiam ad nostras preces pro defectibus et necessitatibus nostris pluribus et evidentibus, quas alias evadere non potuimus, bernas plures non de iure, sed de eorum mera benivolentia nobis ipsos persolvisse“.

4) V reversu z r. 1339 (Reg. IV., č. 693) král Jan prohlašuje, že stavové království českého, ač mu zaplatili všechny berně, k nimž byli zavázáni,

případy, kdy platit berní bylo povinností stavů. Byla již uvedena zpráva kroniky zbraslavské o berní vybrané r. 1331 patrně bez důvodu, který by k tomu stavy zavazoval. Podobné zprávy o vybírání berně má též kronika k l. 1323, 1325, 1327, 1328, 1332, 1333, 1335 a 1336.¹⁾ O berní z r. 1333 vypravuje sám Karel IV. ve svém životopise (v souhlase s kronikářem zbraslavským), že ji jemu jako správci království stavové povolili na vykoupení zastavených královských hradů a statků.²⁾

přece uznávající královu potřebu a tíseň "collectam generalem seu regiam, quae berna vulgariter nuncupatur, de bonis ipsorum ex mera ipsorum liberalitate ac benivolentia et non ex aliquo iure ad praesens nobis dabunt ac dare benivole promiserunt, exceptis dumtaxat illis baronibus seu nobilibus, qui de non solvenda seu non danda berna de nostra voluntate iuramentum praestiterunt, qui ad solutionem ipsius bernae nullatenus tenentur".

1) Zpráva kroniky zbraslavské k r. 1331 je uvedena výše na str. 19-20. Táž kronika vypravuje k r. 1323 (Pram. děj. č. IV., str. 265): „Johannes rex ... decimam pecuniae tulit ab universis sul regni civitatibus, bernamque recepit ab omnibus et sic cum ieulatu pauperum pecuniam maximam congregavit". Snad vybírání této berně souviselo s tím, že krátce před tím královna Eliška porodila králi dcery dvojčata. — K r. 1325 zaznamenává táž kronika (t. str. 273), že král přišel do Čech „ut pecuniam ab omnibus extorqueret; igitur per duos menses, quibus tune iu regno rex mansit, per diversos exactionum modos 95 milia marcarum arg. in denariis, ut dicebatur michi a regis officialibus, congregavit". — K r. 1327 vypravuje kronikář (str. 284): „Advenit itaque rex nunc ut pridem, ut pecunias ab omnibus regni Bohemiae incolis per tyrannidem extorqueat Quippe gravissima exactio nunc facta est; cunctis namque claustralibus necnon universis habitatoribus regni cuiuscunque conditionis grave iugum extorsionis rex iste imposuit et pecuniam, quam per triennium tollere debuit (t. j. papežský desátek, povolený papežem na tři leta), una ista vice pariter in sua marsupia congregavit Collecta bernae imponitur omnibus et invenitur in emunctione pauperum novus modus". — K r. 1328 (str. 290): „Johannes rex, reversus de partibus Austriae, congregata magna parte pecuniae per collectionem generalis bernae et diversa exactionis specie VI. die m. decembris de Praga exiens Prusziam procedit". — K r. 1332 (str. 314): 7. září přišel král do Prahy et „propter novas exactionum inventiones conturbatus est populus universus". — K r. 1333 (str. 318): Kralevic Karel přišed do Prahy opravoval královský hrad atd. „Mandante vero ipsius patre Johanne rege Bohemiae collecta regia, quae berna dicitur, generaliter per regnum recipitur, per quam aliqua pars regni, quae obligata nobilibus fuerat, per hunt iuvenem liberatur". — K r. 1335 (str. 331): „Johannes rex fere omnia monasteria et civitates gravissimis exactionibus talliavit, maiorem autem partem pecuniae ad partes Reni et Galliae creditoribus suis misit, reliquam vero partem stipendiariis assignavit". — A k r. 1336 (str. 332): „Joh. rex talliam, quam ungelt communiter nominant, universis sui regni civitatibus et oppidis forensibus imposuit, ex quo maxima in populo turbatio facta fuit. Omnes tam clerum quam laycum vexatio haec includit ..."

2) Viz citát v pozn. 1. str. 28. — O vybírání obecné berně r. 1321 zmiňuje se privilegium krále Jana, dané toho roku Hradci Králové (Reg. III., Č. 673). Hradeckým se tu udílí milost, že nejsou povinni k žádným platům „praeterquam ad dationem bernae praesentis seu collectae generalis nunc impositae".

Vpravdě tedy ani po r. 1310 nevybírala se u nás všeobecná berně toliko v oněch předem stanovených případech, nýbrž i mimo ně z jiných příčin a snad stejně často, ne-li častěji než dříve. Ale podstatný a zásadní rozdíl proti době dřívější byl, jak již bylo naznačeno, v tom, že mimo ony určité případy, kdy král mohl vybírat berni bez zvláštního svolení stavů, mohla berně vymáhána býti jen s jejich svolením. Taková nepovinná berně byla aspoň v zásadě dobrovolný dar stavů králi, za který byl král nucen žádati a který ovšem nejednou musil vykupovati všelikými ústupky a milostmi. Tento názor ustálil se již za krále Jana. Je vyjádřen již v reversech Janových z 1. 1327, 1331 a 1339, kde se zcela zřetelně mluví o berních, jež stavové králi ochotně dali a povolili ne z povinnosti, nýbrž ze své dobré vůle a štědrosti.¹⁾ Dobrovolnost stavovského svolení k berni byla zvláště Janovými reversy z 1. 1331 a 1339 uznána přímo slavnostně. V prvním král přiznává všem obyvatelům království českého právo odmítnouti jemu i nástupcům berni, kterou by od nich žádali mimo uvedené případy a vzepřítí se mu společně.²⁾ V reversu z roku 1339 pak za sebe i své nástupce slibuje pod přísahou, že mimo vyjmenované případy nebude berni od stavů žádati a prohlašuje, že se podrobuje trestu papežského vyobcování z církve jak za sebe tak i za svého syna Karla i za ostatní své dědice a nástupce, kdyby se pokusil jednati proti této přísaze. K tomuto prohlášení se za sebe připojil králevic Karel.³⁾ V souhlase s tímto pojetím markrabě

1) Srov. citáty v pozn. 3. a 4. str. 23.

2) Toto závažné místo privilegia z 22. srpna 1331 (Reg. III., č. 1807) zní : *contrarium aliquod per nos vel filium nostrum aut alium ex parte nostri quemunquē fuerit attemptatum, ipso facto ... omnibus et singulis ipsius regni nostri incolis, videlicet episcopis, clero, religiosis, nobilibus, baronibus et civitatum civibus, pauperibus et divitibus, bernam ipsam nobis heredibus et successoribus nostris denegandi, mutuo se iuvandi et nobis resistendi in hac parte tantum in solidum plenam et liberam praeter quamvis nostram displicentiam damus praesentibus facultatem*". — Toto ustanovení upomíná silně na slavné uherské *ius resistendi*, vyjádřené v zlaté bulle krále Ondřeje z r. 1222 slovy: „*Quod si vero nos vel aliquis successorum nostrorum huic dispositioni nostrae contraire voluerit, liberum habeant harum autoritate sine nota alicuius infidelitatis resistendi et contradicendi nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem*". Toto právo branného odporu nabylo, jak známo, v Uhřích značného významu a bylo stavům od králů potvrzováno až do r. 1687. U nás se na obdobné ustanovení berního reversu z r. 1339 patrně docela zapomnělo. Srov. *Rauscher* 1. c. str. 99.

3) V reversu z r. 1339 (Reg. IV., č. 693) král Jan prohlašuje: „*ad ampliorem praedictorum securitatem et cautelam sponte et deliberato animo nos obligamus et submittimus ad poenam sententiae excommunicationis camerae d. papae, quam nos et inclitus Karolus ... aut alii nostri heredes*

Karel ve svém životopise povolení berně na vykoupení hradů a statků vyjadřuje slovy, že „obec česká šlechtných mužův, uzřevše, že jsme byli z starého pokolenie králův českých, milujíc nás, dachu nám pomoc, abychom nabyli hradův a zboží královstvie".¹⁾ Král tedy (mimo známé případy) neukládal berní stavům sám ze své moci, nýbrž stavové mu ji na jeho žádost dobrovolně dávali. Povolování berně králi stalo se takto nejdůležitějším právem stavů, jež si zachovali do doby nej-hlubšího úpadku stavovského zřízení. Toto právo pak se stalo východiskem a základem dalšího vývoje moci stavovské v Čechách, tak jako ve všech zemích evropských.

et successores ipso facto volumus incurrere et ipsa sententia ligari, si contra praedictam nostram promissionem fidem et iuramentum umquam facere aut venire attemptaremus".

1) Pram. děj. českých IV., str. 379. V latinském textu Karlova životopisu zní to místo (t. str. 348) takto: „Videns autem communitas de Boemia proborum virorum, quod eramus de antiqua stirpe regum Boemorum, diligentes nos dederunt nobis auxilium ad recuperanda castra et bona regalia". Jak přesně se rozeznávala i v potomní době berně povinná od berně dobrovolně od stavů králi povolené, ukazuje privilegium Karla IV. z 8. prosince 1369 dané, „omnibus et singulis baronibus et nobilibus regni Boemiae ceterisque ipsius vladiconibus et incolis", kde Karel prohlašuje : „Cum ad nutum et desiderium nostrum pro necessitate nostra quadam ardua bernam praesentem dare non recusaverit vestra fidelitas, idcirco eidem fidelitati promittimus quod de berna de iure vel consuetudine proxime de regno Boemiae recipienda vos et vestros homines omnes et singulos liberos volumus dimittere totaliter et solutos" (orig. v archivu třeboňském; opis v arch. zemském). — Mezi články předloženými králi Václavu IV. od pánů a králem potvrzenými 30. května 1395 (Archiv český I., str. 56), čteme také tento článek o berní: Jaké o berni, aby ta brána nebyla než podle běhu starého obyčeje na ty časy, jakož má brána býti, a těmi zvláště, kterýmiž dříve byl jest obyčej a byla brána".

III. Zásady vybírání všeobecné berně.

(Z čeho a kolik se platilo.) Listiny krále Jana z roku 1310 a 1311 i jeho pozdější berní reversy jsou důležité také pro poznání zásad, jimiž se řídilo vybírání berně všeobecné. Jde hlavně o to, z čeho se platilo a kolik, dále které vrstvy obyvatelstva berni platily a které i pokud od ní byly osvobozeny. Pro odpověď na všechny tyto otázky třeba ovšem utéci se i k jiným pramenům.

Na otázku, z čeho se platívala všeobecná berně, možno dáti odpověď zcela určitou. Platila se především z pozemků, dále ze mlýnů, z řemeslných živností a z hospod. V privilegii krále Albrechta daném roku 1307 věnným městům východočeským se ustanovuje, kolik mají poddaní těchto měst platit z každého lánu, kolik z velikého nebo malého mlýna a kolik má platit jednotlivý řemeslník.¹⁾ Podobné ustanovení je v listině krále Jana z r. 1310, kde se jako předmět berně uvádí krom toho ještě hospoda (taberna).²⁾ S jistotou možno míti za to, že tato ustanovení nezavádějí co do předmětů berně nic nového, že jen vyjadřují starší zvyklost. Všechna jejich formulace a zvláště shoda obou listin v této věci tomu nasvědčují. Máme však pro to i některé přímé doklady. Že se berně platívala z pozemků, svědčí nejedna výše uvedená zpráva historických pramenů. O berni ze mlýnů zmiňují se listiny

1) V privilegii z r. 1307 (Reg. II., č. 2149) se nařizuje, aby v případě vymáhání všeobecné berně „homines civium in villis residentes collectam vel steuram exolvere debeant, quam homines nobilium et terrigenarum dabunt et exsolvent, videlicet de laneo fertonem, quatuor (sic!) grossos denariorum computando pro fertone; item artifex mechanicus lotonem; item de quolibet molendino integro fertonem; item de parvo molendino lotonem.”

2) Listina krále Jana z r. 1310 ustanovuje : „Et tunc collecta ipsa [t. všeobecná berně] hoc modo solvetur: videlicet quilibet laneus vel molendinum super flumen, quotquot rotas habuerit, unum fertonem argenti, et quilibet artifex mechanicus de artificio suo, quaelibet taberna et quodlibet molendinum super rivulum, etiamsi plures rotas habuerit, unum lotonem argenti, et si argenti usus non fuerit, pro fertone XVI., pro lotone IIIor grossos Pragenses. De agris autem, qui per laneos distincti non sunt, de aratro unum fertonem nobis ipsius collectae nomine solvere tenebuntur”. (Reg. II., č. 2245.)

z 1. 1289, 1292, 1294 a 1296.¹⁾ O placení berně z řemeslných živností a z hospod neznám z doby před r. 1310 přímého svědectví, ale soudím, že i ono bylo obvyklé již za Přemyslovců.²⁾ Po r. 1310 se ovšem berně platívala ze všech těch věcí. Svědčí o tom nejlépe berní řád z doby Václava IV., poučující o tom, kolik se tehdy platilo berně z lánů, z dílny řemeslnické, z mlýna velikého nebo malého a z hospody.³⁾ Kdežto o staré řádné dani královské (dani míru) nelze bezpečně zjistiti, podle jaké sazby se platila, a také nevíme, jak byla vyměřována mimořádná berně ve stol. XIII., dostává se nám uvedenými královskými listinami z 1. 1307 a 1310 bezpečného svědectví o sazbě všeobecné berně královské na počátku stol. XIV. V privilegii římského krále Albrechta daném východočeským městům věnným r. 1307 je obsažen slib, že poddaní těchto měst, kdykoli bude vybírána berně, budou platit tolik jak poddaní šlechticů, to jest čtvrt hřivny (ferto) z lánů; každý řemeslník že bude platit lot, to jest 4 groše; z každého velikého mlýna že se bude platit čtvrt hřivny, z malého mlýna lot.⁴⁾ I tu možno míti za jisté, že toto ustanovení neobsahuje nic nového, že jen potvrzuje starší zvyklost

1) Listinou z r. 1289 (Reg. II., č. 1474) dává Hynek z Dubé Martinu Sifridovi a Konrádu mlynáři jakési mlýny a ustanovuje takto: „Collecta quoque generalis, quae toti terrae imponitur, de molendinis eisdem taliter exolvetur, quod nos de duabus partibus solvemus, praedicti quoque Marfinus et Cunradus de tribus partibus eos contingentibus solvere tenebuntur.“ — Příslušné ustanovení privilegia znojemského z r. 1292 (Reg. II., č. 1567) bylo uvedeno výše v pozn. 1 na str. 13. Listinou z r. 1294 (Reg. II., č. 1648) osvobozuje král Václav dva bratry mlynáře „a steuris et collectis omnibus generalibus, ad quas nobis ratione molendinorum ipsorum tenentur“. — V listině opata břevnovského z r. 1296 (Reg. II., 1730) mluví se o berni, kterou má platit „rota molens“. „Concedimus, quod praedictus [rychtář v Hejtmánkovicích] et sui heredes et successores unam rotam molentem habere possint, quae nobis singulis annis dimidium fertonem puri argenti persolvat, steuras etiam regales collectas et bernias solvet, sicut ipsas d. rex duxerit imponendas.“ — Také v Rakousích platila se za Rudolfa I. daň z mlýnů; srov. *Zeumer* str. 17; *Werunski* str. 135.

2) Podle litoměřického privilegia z r. 1300, o němž byla řeč výše (na str. 14) platila se berně ve městech také ze zboží (de mercimoniis), ale zdá se, že se to netýká berně všeobecné, nýbrž zvláštní berně městské. — Pro srovnání, z čeho se platilo v jiných zemích, viz na př. *Zeumer* str. 16-17 a *Spangenberg* 386-387.

3) Srov. *Emler*, Bernaregister VI. a IX.; *Klier* str. 29. O berni z mlýnů, najdou se i některá přímá svědectví pro dobu Janovu a Karlovu; tak v královských privilegiiích rn., Budějovic z r. 1327 a 1335 (*Čelakovský*, Codex II., Č. 149 a 173); m. Ústí r. 1335 (Reg. IV., č. 182); m. Sušice z r. 1353 (*Čelakovský* II., č. 338) a m. Znojma z r. 1348 (Cod. Mor. VIII., č. 790) a v listinách z r. 1361, 1362 a 1374 zapsaných do knih erekčních (Libri erectiorum I., č. 43, 66 a 199). O berni z hospod (taberna) je zmínka v zbraslavském privilegii z r. 1350 (*Tadra*, Listář kl. zbrasl. č. 110).

4) Reg. II., č. 2149; výňatek viz výše v pozn. 1. na str. 27.

a že se tedy již předtím platívalo tolik berně, kolik se tu udává. To potvrzuje listina krále Jana z r. 1310, kde se uvádí zcela souhlasná sazba všeobecné berně, ale úplnější. Podle toho se platilo z lánu (po případě z popluží = de aratro) čtvrt hřivny aneb 16 grošů, z mlýna na řece rovněž tolik, z mlýna na potůčku toliko lot, t. j. 4 groše a tolikéž z řemeslnické dílny a z hospody.¹⁾

Obě listiny z r. 1307 a 1310, vzájemně se doplňující, ukazují, že na začátku XIV. století — a snad i dříve — byla již sazba všeobecné berně královské ustálena. Nevíme, zda se této sazbě dostalo při nastoupení krále Jana obecně platného zákonného potvrzení — listinu z r. 1310 za takové potvrzení uznati nelze —; ale jisté je, že v potomní době byla zásadně uznávána. Berní reversy z r. 1325, 1327 a 1331 obsahují výslovný slib, že se berně nebude vybírat více než čtvrt hřivny nebo 16 grošů z lánu²⁾ a stejný slib dostala r. 1334 šlechta v Kladsku.²⁾ Všechny tyto projevy svědčí, že se tehdy pokládala za pravidlo sazba, podle níž se platilo z lánu čtvrt hřivny aneb 16 grošů (na hřivnu se počítalo 64 grošů). Ale pravidlo to se patrně nezachovávalo bez výjimky. Bydžovští již r. 1311 odvedli komoře královské berni podle sazby dvojnásobné, t. j. půl hřivny z lánu; v zápise, jenž se o tom zachoval v jejich městské knize, se tato berně nazývá berní plnou (berna plena).⁴⁾ Z r. 1324 pak máme zcela jasné svědectví, že někdy bývala vybírána berně dvojnásobná proti sazbě stanovené královskými listinami. Toho roku Chotěbor z Herštejna, pronajímaje jakési pozemky, ustanovil, kolik jejich držitelé měli platit berně, kdyby se jí vymáhalo po půl hřivně z popluží, a kolik v tom případě, kdyby se vybíralo toliko

1) Reg. II., č. 2245; výňatek viz v pozn. 2. na str. 27.

2) Revers z r. 1325 (Reg. III., č. 1046): „incolae praedicti praedictam bernam per unum fertonem, videlicet XVI. grossos den. dare de laneo quolibet tenebuntur“. — Revers z r. 1327 (ibid. č. 1268): „per fertonem, videlicet XVI. grossos pragenses, per ipsam terram nostram Moraviam de laneo quolibet bernam sive collectam regiam recipere nobis licebit“. — Revers z r. 1331 (ibid. č. 1807): „tunc enim licebit nobis et non prius bernam ab ipsis per fertonem tantum de laneo quolibet accipere et recipere et non ultra“.

3) Privilegiem daným šlechtě v Kladště 12. září 1334 (Reg. IV., č. 86) prohlašuje král Jan šlechtě kladské, kdykoli uloží v království českém všeobecnou berni, „quod ipsi nobiles de quibuscunque bonis eorum ... de quolibet manso seu laneo unum fertonem, dumtaxat XVI gr. prag. com-putando pro fertone, camerae regiae dare tenentur“.

4) „Item dedimus bernam plenam sine gratia de laneo dimidiam sexagenam ad cameram domino regi“ (Reg. III., č. 44 = *Čelakovský Codex II.*, č. 94).

po čtvrtině hřivny.¹⁾ Z toho dvojího svědectví vysvítá, že již na začátku vlády Janovy vybíralo se na všeobecnou berní někdy čtvrt hřivny, jindy půl hřivny z lánu. Tato vyšší sazba stala se, jak se podobá, v potomní době obvyklejší. V berním reversu Janově z r. 1339 král již neslibuje vybírat z lánu toliko čtvrt hřivny jako v reversech dřívějších, nýbrž půl hřivny, na kterou se tu ovšem počítá jen 28 grošů.²⁾ A v privilegiu daném r. 1340 Litoměřickým označuje se za obyčejnou berní ta, již se platilo půl hřivny z lánu, kdežto berně čtvrt hřivny z lánu se nazývá výslovně „berní poloviční“.³⁾ Podle toho stalo se již za krále Jana pravidlem vybírat berní podle sazby dvojnásobné a to se patrně udrželo i za jeho nástupců. Svědčí o tom některé klášterní listiny z posledních let vlády Karla IV., ustanovující, že klášterní poddaní, kdykoli bude uložena všeobecná berně královská, zaplatí z každého lánu celou kvotu, t. j. půl hřivny.⁴⁾ A potvrzuje to také sazba berního řádu z doby Václava IV., pocházejícího asi z posledních let jeho vlády.

1) Chotěbor z Herštejna, pronajímaje r. 1324 domažlickému rychtáři 22 lánů v Mitavči právem německým k dalšímu pronajímání ustanovuje: „Collectam regis, quae berna dicitur, excipimus, quae si per dimidiam marcam indicta fuerit, extunc quilibet colens duos laneos cum uno aratro solvere tenebitur mediam marcam, et similiter, qui unum laneum coluerit cum uno aratro, mediam marcam solvet aut de medio laneo fertonem. Si vero indicta fuerit berna de aratro per fertonem, extunc nobis colens cum aratro solvere tenebitur fertonem et de medio laneo medium fertonem“. (Reg. III., č. 1002.) Zajímavé je, že se tu mluví o ukládání berně z pluhů a nikoli z lánů, při čemž pluh a lán někdy spadají v jedno, jindy se rozcházejí.

2) V reversu z r. 1339 (Reg. IV., č. 693) se praví, že za určitých pod-mínek král smí „ipsam bernam licite et de iure recipere videlicet per mediam marcam regalem, XXVIII grossos dumtaxat pro media marca computando, de quolibet laneo seu manso“.

3) V privilegiu daném Litoměřickým r. 1340 (Reg. IV., č. 2203 = Čelakovský II., č. 229) činí jim král Jan milost, „quod, quandoeunque berna regiae generales per totum regnum nostrum Bcemiae impositae fuerint in futurum, ita quod de quolibet laneo per mediam marcam gravem, videlicet per XXXII gr. prag. solvi et dari debebit, tunc ipsi cives nostri praedicti omnes de tota civitate Lithomierzycz tantum XXX sexagenas gr. prag. pro tota sua berna regia et I sexag. pro delentialibus dare tenebuntur ..., si vero berna media imponeretur, ita videlicet, quod de laneo quolibet regni tantum XVI gr. solvi et dari pro berna deberent, tunc ipsi cives ... XV sexagenas tantum et unam mediam sexagenam pro delentialibus solvecre debebunt.“

4) V listině kláštera strahovského z r. 1373 (Emler, Deset urbářů, str. 246) se ustanovuje: „Cum communis seu generalis berna in terra Bcemiae publice fuerit proclamata super nos et nostrum monasterium ac aha terrae Bcemiae monasteria universa et super omnes regni Boemiae dominos, extunc integram bernam, videlicet 33 gr. de quolibet laneo nobis solvere tenebuntur.“ Listina téhož kláštera daná vsi Ovčarům r.1370 (ibid. str. 241) má toto ustanovení: „Item pro berna regali, quando fuerit per fora publice proclamata, quilibet possessor laneorum praedictorum solvet 32 gr. prag. et unum gr, prag. pro delentialibus.“ Viz též listiny z r. 1374 tamtéž str. 255 a 268.

Tento berní řád především stanoví, že berně se může vybírat podle dřívějších berních rejstříků, přeje-li si toho někdo, a to tak, že se má vybírat dvojnásob tolik, co je v rejstřících zaznamenáno (*duplicia pacta*). Tomu sluší asi rozuměti tak, že rejstříky pocházely z doby, kdy se platívala berně podle starší sazby, později zdvojnásobené.¹⁾ S tím souhlasí další ustanovení řádu berního nařizující, kdyby někdo nechtěl platit podle starých rejstříků, že se od něho má vymáhati po půl hřivně z najatého lánu, tedy dvakrát tolik, co ustanovovala stará sazba z prvních let krále Jana. A také ostatní sazba berního řádu Václavova je v podobném poměru k oné sazbě staré; v podrobnostech jsou tu ovšem některé změny. O mlýnech se ustanovuje, že se z nich má platit podle toho, kolik mají kol, totiž z každého velikého kola 32 grošů, z každého malého kola 16 grošů. Zde tedy byla sazba nejen zdvojnásobena, nýbrž zvýšena i tím, že se stanovena základní suma neplatila z celého mlýna, nýbrž z každého kola.²⁾ Také z hospod, ať starých či nově založených, se mělo platit po 32 groších; z hospod úročných (*in qua censuales propinae exercentur*) měl se vymáhati menší poplatek, mírně vyměřený podle zámožnosti držitelů. Konečně se v berním řádu z doby Václavovy objevuje nový předmět podrobený berni, o němž ve zprávách o berní sazbě z doby Janovy není ani zmínky. Z koně nebo z dobytčete, kde jsou v berních registrech uvedeny, mělo se platit po 8 groších.³⁾ Z poznámky o záznamu v registrech vysvítá, že koně a dobytčata byli již v dřívější době podrobeni berni, ale přímých zpráv o tom jsem v pramenech nenašel. Sazbu zaznamenanou v berním řádu z doby krále Václava IV. můžeme pokládati za pravidlo, podle něhož byla všeobecná berně královská vybírána až do válek husitských.⁴⁾

1) *Jireček*, *Codex II.* 3, str. 125: „Item ... per collectores duplicia pacta exigantur, si quis pactis iuxta continentiam registrarum huiusmodi bernae generalis uti voluerit sen gaudere; si quis autem ex terrigenis alicuius districtus se submittere noluerit solutioni huiusmodi duplicium pactorum, extunc quivis solvat hostiatim iuxta antiquam consuetudinem de quolibet laneo locato marcam mediám grossorum pro camera domini regis“ *Srov. Emler*, *Bernareg.* str. VII., *Něco o bernictví* str. 24, též *Klier* (otisk) str. 29. *Emler* a *Klier* vykládají toto ustanovení poněkud jinak.

2) Zdá se, že se již r. 1379 platilo z kol nikoli ze mlýnů. V berním rejstříku kraje plzeňského z r. 1379 skoro všude se udávají kola a ne mlýny: „una rota magna, una rota parva, duae rotae“ (*Emler*, *Bernareg.* str. 25); „II. rotae parvae“ (str. 19) a při Merklině se uvádí „molendinum cum IIII rotis“ (str. 13).

3) „Item de equo seu peccore, ubi in registris continentur, exigantur octo grossi pro camera domini regis.“

4) Nasvědčují tomu zvláště zápisy o berní povinnosti poddaných v klášterních urbářích z té doby vydaných *Emlerem* (Deset urbářů). O některých ještě uslyšíme.

(*Které vrstvy obyvatelstva platily?*) Ze samé podstaty všeobecné berně královské plynulo, že jí měly platiti všechny vrstvy obyvatelstva, pokud v jejich rukou byly předměty podrobené berni. Berní privilegia krále Jana mluví také důsledně o placení všeobecné berně veškerým obyvatelstvem. Čteme-li někde, že král vybral všechnu berni od království českého a jeho obyvatel, jinde se vypočítávají jednotlivé vrstvy těchto obyvatel a uvádějí se výslovně: duchovenstvo světské i řeholní, šlechta a měšťanstvo¹⁾ Z toho je zjevno, že zásadně nebyla od všeobecné berně královské osvobozena žádná třída obyvatelstva. V privilegiu, jež Karel IV. dal r. 1367 koleji Karlově, odůvodňuje se neosvobození kolejí od královské berně tím, že je to výsostné právo královské (regál), jež nesmí býti zcizeno.²⁾ Uvidíme hned, jak byla berní povinnost jednotlivých tříd obyvatelstva upravena ve skutečnosti, jak a pokud byly jí podrobeny.

O *šlechtě* nacházíme velmi jasné poučení v známé listině krále Jana z r. 1310. K ustanovení o výši berně, která se platila z každého lánu, mlýna a živnosti řemeslnické, se připojuje důležitý dodatek. Podle něho neměla se berně vůbec platit z pozemků, mlýnů a řemeslnických dílen, jež šlechta (domini) držela ve vlastní správě nebo je spravovala svým služebnictvem, ani z těch, jež dala svému služebnictvu do užívání za jeho služby. Mělo se platit jenom z pozemků, mlýnů a dílen poddanských, t. j. takových, jež drželi šlechtičtí poddaní pod úrok.³⁾ Poněvadž toto ustanovení (jako i jiné podrobnosti

1) V berním reversu Janově z r. 1325 (Reg. III., č. 1046) král přiznává, unus de regno nostri Bcemiae et ab incolis ipsius recepisse omnes bernas". Revers z r. 1331 (Reg. III., č. 1807) praví, že k placení berní byli zavázáni „regnum Bohemiae ac ipsius incolae, episcopi, clerus, religiosi, barones, nobiles, civitatum cives, pauperes et divites." A v reversu z r. 1339 (Reg. IV., č. 693) prohlašuje král, že mu berni všeobecnou platili „praelati, barones, nobiles et alii regnicolae regni nostri Bcemiae".

2) Karel osvobozuje privilegiem z 23. čce. 1367 (originální notářské vidimus toho privilegia z 11. list. 1367 je v zem. archivě) kolleji Karlovu „ab omnibus collectis, steuris, solutionibus, daciis, talliis et quibuscunque ceteris oneribus realibus et a iurisdictione quorumlibet iudicum regni nostri Bohemiaeberna regali et iudicio regio Bohemiae dumtaxat exceptis, quae cum sint regalia, ab ipso regno et corona Bohemiae et regi-bus non possint alienari titulis quibuscunque". — V této souvislosti může zajímati rozhodnutí zemského soudu z r. 1359, že dědinníci ve Stadicích, „debent amodo in perpetuum ab omni solutione census vel alfa exactione quacunque liberi esse et absoluti, prout a fundatione et principio dictae villae extiterunt, exceptis dumtaxat berna generali et defensione terrae, ad quam prout alii terrigenae obligantur" (*Emler, Reliquiae tabularum terrae*, str. 425).

3) „Tilos autem agros, laneos, artifices, molendinatores et molendina solummodo collectae praedictae subiecta et obnoxia esse dicimus, de quibus dominis eorum census solvitur, et non sunt ipsorum dominorum vel ser-

o berni) schází v moravském privilegiu Janově z r. 1311, je třeba, hledě na zvláštní povahu listiny z r. 1310, ptáti se, mělo-li v potomní době zákonnou platnost, zdali požadavek českých stavů jím vyjádřený byl skutečně splněn. Dále však nás zajímá, byl-li to požadavek nový či pouhý výraz stavu dřívějšího. V naší literatuře dějepisné není o tom jednotného názoru. Palacký soudil, že berně byla „daň s dědin a placena tudíž ode všech stavův i se všech pozemností šlechtických a zádušních bez výminky dle počtu lánův neb popluží, kterých kdo požíval“.¹⁾ Emler však, opíraje se o listinu Janovu z r. 1310 a některé pozdější zprávy, dospěl k názoru, že „se berně dávala jen z takových statků, které byly vysazeny pod úrok ; ze statků na nichž pán hospodařil sám, aneb jichž užívalo za služby jeho služebnictvo a úřednictvo, nebylo dáváno ničeho“. Berni z pozemků úročných platili podle Emlera poddaní; vybírala je od nich vrchnost (nebo její zřízení) a odváděla je králi.²⁾ Názor Emlerův úplně převzal Klier. I on má za nepochybné, že se z pozemků, jichž šlechta sama užívala, vůbec neplatila berně, a z pozemků, jichž užívali poddaní, že platili jen tito poddaní.³⁾ Tento názor se u nás celkem ujal, ačkoli jeho správnost není zcela jistá.

Pro dobu před r. 1310 nemáme zpráv, které by dovolovaly dáti určitou odpověď na otázku svrchu položenou. Můžeme však projevit názor, že by si česká šlechta nebyla r. 1310 dávala od krále potvrzovat své osvobození od berně, kdyby ji nikdy předtím nebyla platila, takže to osvobození bylo by bývalo nepochybné. Z toho by plynulo, že před r. 1310 šlechta aspoň někdy berni platívala také ze svých vlastních pozemků. Příímý, ač nedosti určitý doklad toho podává listina krále Václava II. z r. 1299, jíž Dětochovi z Třebotovic potvrzuje rozličné statky a při tom sice osvobozuje jej i jeho lidi od veřejných povinností, ale nařizuje, že berni všeobecnou mají platit.⁴⁾ Nepřímou, ale jistě závažnou oporu naznačeného

vitorum suorum usibus deputata. Si quae autem ex eis vel servitores dominorum ipsorum pro servitio suo tenent vel ipsi domini pro se colunt vel suis vel curiarum suarum vel bonorum officinis vel officiis vel custodiis deputarunt, de ipsis dicimus non debere solvi collectam." (Reg. II., č. 2245.)

1) Palacký, Děj. n. č. I. 2, str. 285.

2) Pam. archaeol. VIII. str. 30. srovn. Bernaregister IV.

3) Čas česk. ms. 1902 str. 219 (otisk str. 28).

4) V listině Václavově z r. 1299 (Reg. II., Č. 1841) se praví: „Indulgemus praedicto Dietochoni, quod ipse et homines sui non (snad: necnon ?) wladicones, in ipsius Dietochonis hereditatibus, non habendo alibi suas hereditates proprias, residentes, ad expeditiones nostras vel aliqua aha servitia nostra venire et ea facere, sola generali collecta excepta, quam debebunt solvere [t. ipse et homines mi], per ipsius Dietochonis vitae tempora nullatenus teneantur.“

názoru možno čerpati z tehdejších poměrů v zemích okolních. Máme určité zprávy z několika říšských zemí německých, že tam v druhé pol. XIII. a zač. XIV. také šlechta platila berni i ze svých pozemků.¹⁾ V sousedním Bavorsku na př. platila šlechta berni vedle svých poddaných v 1. 1302 a 1307.²⁾ Proto nemám za podobné pravdě, že by si šlechta u nás byla zachovala tak výlučné postavení a že by vůbec nikdy nebyla platila berní. Soudím, že nemáme práva přijímati pro dobu před r. 1310 zásadní a úplnou svobodu berní u naší šlechty. Je arci možné, že se šlechta již před r. 1310 někdy domáhala osvobození od berně pro pozemky, jichž sama užívala, i že se jí někdy podařilo toho dosíci. Mohla ji k tomu nabádati sama skutečnost, že se u nás od polovice XIII. stol. mimořádná berně vymáhala velmi často, tuším mnohem častěji, než ve většině okolních zemí. Jestliže pak se české šlechtě již před r. 1310 někdy podařilo dosíci pro své zvláštní pozemky osvobození od berně, mělo se splněním požadavku vyjádřeného v Janově listině z r. 1310 toto osvobození státi zákonným pravidlem. Pozemky, jichž užívala sama šlechta nebo její služebnictvo a živnosti provozované jejími zřízenci, měly býti docela osvobozeny od berně.

Protože nevíme, byl-li tento požadavek české šlechty v celém rozsahu králem uznán a potvrzen — v moravském privilegii z r. 1311 ani v pozdějších reversech Janových nic o tom není —, nemůžeme tvrdit s plnou jistotou, že po r. 1310 osvobození šlechty od berně z vlastních pozemků bylo jejím nesporným a vždy přísně zachovávaným právem. Teprve z doby Václava IV. máme o tom zcela určité svědectví. V řádu vybírání berně se ustanovuje, že berně tehdy vypsaná má se vybírati podle dohody učiněné s vrchnostmi při předešlé berni tak, aby se z každého statku platilo dvakrát tolik jako minule. Kdyby však někdo nechtěl platit podle této dohody, budiž vybíráno podle starobylé zvyklosti z každého *pronajatého* lánů půl hřivny.³⁾ Tu máme jasně dotvrzeno, že za Václava IV. placení berně toliko z pozemků pronajatých pod úrok pokládalo se za starobylou zvyklost. Zdá se, že česká šlechta této zásadě, ať jí r. 1310 byla výslovně potvrzena nebo ne, dovedla

1) Viz *Zeumer* str. 16-17; *Spangenberg* str. 318-9; *Ifoegler* str. 554.

2) *Hoffmann*, *Geschichte der directen Steuer in Baiern vom Ende des 13. bis zum Beginn des 19. Jh.* (1883), str. 6-7.

3) „Extunc quivis solvat ostiatim iuxta antiquam consuetudinem de quolibet laneo locato marvam mediam grossorum pro camera domini re-gis... Item si quis locaverit araturam liberam in in; emphiteoticum, ab eodem exigatur a laneis, in quot huiusmodi aratura ex,dat locata, in quantitate praedicta, quia aratura huiusmodi tres laneos agrorum minime di-noscitur continere.“ (*Jireček*, *Codex II.* 3, str. 125.)

hned potom zjednati platnost. Dospíváme tím k závěru, že pozemky, jichž šlechta sama užívala nebo je propůjčovala svým služebníkům, bývaly snad již před r. 1310 někdy osvobozeny od berně, v době potomní pak asi vůbec nebyly podrobeny berni.¹⁾ Snad někdy již před r. 1310 a po tomto roce asi zcela pravidelně platila se tedy berně toliko z pozemků, které byly šlechtou pronajaty pod úrok, tedy z pozemků poddanských. Kdo tuto berni vlastně platil, zda vrchnost či poddaní, i zda a jak se o její placení dělili, ještě uslyšíme.

Duchovenstvo světské i řeholní bylo, jak řečeno, zásadně podrobena všeobecné berni. To se někdy ještě výslovně zdůrazňovalo, když některý ústav duchovní byl osvobozován od všelikých jiných veřejných břemen. Osvobozuje r. 1331 klášter zbraslavský ode všech veřejných platů, vyňal z toho král Jan výslovně všeobecnou berni královskou a r. 1349 učinil totéž Karel IV., když podobnou milost udílel pražským křižovníkům.²⁾ Podobně když r. 1331 osvobodil klášter žďárský od placení berně ze statků ležících v nejbližším okolí kláštera, připomenul jim, že z ostatních svých statků jsou povinni platit berni³⁾ Ale od posledních let vlády Janovy docházelo přece také k úplnému osvobození jednotlivých klášterů od všeobecné

1) Proti názoru, že se po r. 1310 vůbec neplatila berně z vlastních pozemků šlechty, svědčí poněkud privilegium krále Jana dané šlechtě (nobilibus) země kladské r. 1334 (Reg.IV., č. 86). Tu se nařizuje, „quod quociesunque nos... collectam generalem, quae berna vulgo dicitur, in regno Boemiae imponere coutinget, quod ipsi nobiles de *quibuscunque* bonis eorum sitis in dieto districtu Glacensi de *quolibet* manso seu laneo unum fertonem camerae regiae dare tenentur Možná ovšem, že i tu se rozumějí jen pozemky pronajaté poddaným. — *Klier* v Čas. česk. mus. 1902 str. 222 uvádí privilegium z r. 1329, jímž se pánům z Rožmberka udílí milost, aby ze všech svých statků platili místo berně jenom úhrnnou sumu 300 kop gr. (Reg. III., č. 1585.) Toto privilegium však je padělek vyrobený v XV. stol. za Oldřicha z Rožmberku.

2) Privilegium krále Jana dané klášteru zbraslavskému r. 1331 viz u *Tadry*, Listář kl. zbrasl. č. 58. — Privilegium Karla IV. dané pražským křižovníkům r. 1349 vyd. *Pelzl*, Karl IV. t. I. Urkundenbuch Nr. 136. Osvobodiv křižovníky a všechny jejich statky i po í dané ode všech veřejných břemen a povinností, „quibus ceteros religiosos regni onerari coutinget imposterum , dodává Karel IV.: „bernam tamen regiam specialiter excipimus, quam ipsi, etiam dum generali regula ab omnibus baronibus, civibus et ceteris religiosis regni eam expediri coutinget, more solilo solvere tenebuntur". Ale privilegium z r. 1352 (ibid. Nr. 190) dává křižovníkům osvobození od všech veřejných platů bez této výjimky.

3) Privilegiem z r. 1331 (Reg. III., č. 18491 král Jan dává klášteru žďárskému milost, „quod ex omnibus bonis eorum circumeirca monasterium ipsum infra trium milliarium spatium sitis nullam generalem bernam, quotíí scunque vel quandocunque eam regno nostro per nos, heredes et suecel.sores nostros imponi contingeret, solvere teneatur, de aliis autem bonis... ad debita servitiorum et subditorum onera facienda pro eorum possibilitate velut alii religiosi nostri sint adstricti!"

berně. R. 1341 dostalo se takového osvobození klášteru oseckému (na deset let), r. 1342 klášteru kartouzskému na Smíchově, r. 1348 klášterům vyšebrodskému a žďárskému, r. 1350 klášteru zbraslavskému, r. 1352 pražským křižovníkům a r. 1357 klášteru želivskému (ale jen na dvě leta).¹⁾ Někdy se některé kláštery zavazovaly zaplatit místo berně určitou sumu úhrnnou. O takové možnosti dovidáme se již r. 1315 a potom zase r. 1341.²⁾ Činil-li se při vybírání berně od ústavů duchovních rozdíl mezi pozemky, jež spravovaly na vlastní vrub, a těmi, jež měly pronajaty pod úrok, není mi známo. Listina krále Jana z r. 1310, ustanovující, že se neplatí berně z pozemků, spravovaných vrchnostmi, užívá k označení vrchností slova páni (domini).³⁾ Nezdá se, že by tím mohly rozuměti také vrchnosti duchovní. Pro ně podle toho asi ona úleva neplatila. Tomu, tuším, nasvědčuje privilegium kláštera sv. Jiří z r. 1337, kde se mluví o placení berně ze statků, které klášter sám skutečně drží, na rozdíl od těch, které byly pronajaty?) Ani z berního řádu z doby Václavovy není jasno, týkají-li se jeho

1) Osvobození kláštera oseckého z r. 1341 (v Reg. 1V., Č. 944) je spojeno s dovolením vybírati berní, která za těch 10 let bude uložena, od poddaných pro klášter. — Osvobození kláštera kartouzského z r. 1341 (Reg. IV., č. 1077) má obdobné ustanovení. — Osvobození kláštera vyšebrodského z r. 1348 (vyd. Panger] Urkundenbuch von Hohenfurth ve Fontes rer. Austriac. XXIII, č. 91) zní zcela všeobecně. — Osvobození kláštera žolárského z r. 1348 je v Cod. Mor. VII., č. 785. — Osvobození kláštera zbraslavského z r. 1350 vyd. *Tadra* Listář kl. zbrasl. č. 110. — O osvobození křižovníků pražských z r. 1352 viz předchozí poznámku. — Osvobození kláštera želivského z r. 1357 u *Pelzla* 1. c. Nr. 297.

2) Potvrzující listinou z r. 1315, že měšťan Jindřich prodal 2 1/2 lánu klášteru oseckému, prohlašují konšelé m. Mostu: „Si de collecta seu berna d. regi solvenda cum ipso d. rege seu collectoribus eiusdem collectae seu berna d. abbas vel alius nomine monasterii sui in Ozzek de bonis ipsius monasterii conventionem fecerit pro determinata pecuniae quantitate, quantum occasione eiusdem conventionis de duobus laneis et dimidio fuerit persolvendum, tantum ad eandem conventionem saepedictus Henricus solvere teneatur." (Reg. III., č. 257.) — Listinou z r. 1341 danou klášteru tepelskému (Reg. IV., č. 994) potvrdil král Jan tomuto klášteru ves Kornberch a ustanovil, „si ipsos abbatem et conventum nobiscum vel nostris cum officialibus pro berna vel aliis steuris sive impositionibus pro depu-tata summa convenire contigerit, quod dieta bona eidem summae, pro qua... conventum fuerit, sint incluse".

3) Srov. pozn. 3. na str. 32.

4) Privilegiem z r. 1337 (Reg. IV., č. 436) dovolil král Jan klášteru sv. Jiří v Praze, aby sumu 213 kop a 20 gr., kterou měl od nich dostat místo budoucí berně, „non & Auru de bonis vestris, quae actualiter possidetis, verum etiam de illis bonis omnibus, quae religiosis aliis aut nobiles vel civitatum civibus aut aliis hominibus quibuscunque exposuistis seu locastis, ea contributione, quae in bernarum solutionibus est hactenus observata, ab hominibus in bonis huiusmodi residentibus seu ea tenentibus exigere, colligere et denuo recipere debeat".

ustanovení o placení berně toliko z pozemků pronajatých pod úrok také vrchností duchovních (i tu se mluví jen o pánech, domini). Je však těžko věřit, že by se takové nestejně na-kládání s vrchnostmi duchovními bylo mohlo trvale udržet.

Měšťané královských měst zůstali i po r. 1310 zásadně podrobeni povinnosti platit všeobecnou berni královskou. Stávalo se i tu, že, když král některé město osvobodil od všech jiných platů, výslovně z toho byla vyňata berně všeobecná. Tak r. 1321 osvobodil král Jan Hradecký ode všech platů a daní mimo všeobecnou berni, která se právě tehdy vybírala (a mimo úrok toho roku).¹⁾ A r. 1346 osvobodil Dvůr Králové za určitě stanovený roční poplatek ode všech jiných platů a dávek s výjimkou berně všeobecné, kdyby byla vymáhána.²⁾ Ale přece se některým městům podařilo domoci se, obyčejně zaplacením velikých sum najednou, osvobození také od berně všeobecné. Takové osvobození bylo někdy omezeno jen na několik let, jindy bylo trvalé.³⁾ Některým městům bylo zas povoleno vykoupit se z všeobecné berně určitou sumou paušální, tak r. 1341 Litoměřicům a Chrudimí.⁴⁾

Vedle takového povšechného osvobození dosahovala některá města úlev co do zásad, podle nichž se jim měla vyměřovati všeobecná berně. Tyto zásady nebyly asi plně ustáleny. Zdá se, že se po r. 1310 zásadně mělo platiti ze všech pozemků (a mlýnů), jež náležely měšťanům, ať byly uvnitř města nebo vně, ať je měšťané sami spravovali nebo je pronajímali jiným, zejména poddaným. Nasvědčují tomu právě úlevy poskytované některým městům. Tak byli r. 1318 Pražané za to, že králi půjčili veliké sumy, osvobozeni na dvě leta od veškeré

1) Reg. III., č. 673.

2) Reg. IV., č. 1667.

3) Na dvě leta byli osvobozeni Pražané r. 1318 (Reg. III., č. 452) a potom zase r. 1334 (Reg. IV., č. 15); r. 1335 byli Pražané, uvolivše se k zaplacení určité sumy, zproštěni na 4 leta všech jiných platů, tedy také všeobecné berně (Reg. IV., č. 217). Louny byly r. 1317 osvobozeny ode všech platů královských, tedy také berně, na šest let, aby mohli zvelebit město, stavět hradby (*Čelakovský*, Codex II., č. 101); r. 1341 byly podobně osvobozeny na 4 leta (ibid. č. 223) a r. 1350 pro škody utrpěné ohněm na 5 let (ibid. č. 263). R. 1342, když zaplatili všeobecnou berni právě tehdy uloženou, byly mimo to osvobozeny od placení nejbližší potomní berně (Reg. IV., č. 1177). Klatovští byli r. 1341 osvobozeni na 4 roky a r. 1348 na 8 let (*Čelakovský* II., č. 224 a 263). R. 1341 král Jan dokonce osvobodil na 7 let všechna města v Čechách ode všech platů a daní, když se zavázala zaplatit mu najednou „omnes impositiones, collectas et exactiones“, které by od nich mohl vybrati za 6 let (Reg. IV., č. 942). — Trvale od placení královské berně ze všech svých statků byli osvobozeni měšťané brněnští r. 1319 (Reg. III., č. 547) a znova r. 1353 (Cod. Mor. VIII., č. 200). R. 1348 dosáhlo stejné svobody Znojmo (Cod. Mor. VII., č. 790).

4) Reg. IV., č. 2203 (srov. *Čelakovský* II., č. 229) a Reg. IV., č. 940.

berně a úroční lidé usazení na jejich svobodných (t. j. mimo město ležících) statcích byli osvobozeni od dvou nejbližších berní, jež budou uloženy celému království.¹⁾ Podle toho zásadně platili berni všeobecnou jak měšťané pražští sami patrně z pozemků, jichž sami užívali, tak jejich poddaní z pozemků jim od měšťanů pronajatých. Dva roky před tím byli měšťané brněnští trvale osvobozeni od placení všeobecné berně ze svých dědin za městem, jež přímo vzdělávali a z nichž platili daně a platy s městem.²⁾ Z toho je zjevné, že zásadně platili měšťané všeobecnou berni i z takových pozemků. Že se zásadně berně všeobecná platila jak z pozemků v obvodu městském, tak ze svobodných statků za městem, praví se zcela zřetelně v privilegii markraběte Karla daném lounským r. 1342. Karel tu vyznává, že mu dali v jeho naléhavé potřebě všeobecnou berni ze svých statků a za to je osvobozuje od nejbližší berně, která bude v Čechách vybírána. Při tom rozhoduje, že na tuto berni mají přispívat všichni měšťané lounští, jak ze statků v obvodě městském, tak ze svých statků svobodných.³⁾ Také v privilegii města Ústí n. Labem z r. 1335 se stanoví, že všeobecnou berni uloženou celému království mohou její výběrčí vymáhati z polí a dědin měšťanských (patrně ze všech); vyjímají se toliko zahrady, protože jsou ode dávna zahrnuty do výměry měšťanských polí a města. Také z dvou mlýnů před městem měla se platiti všeobecná berně.⁴⁾

Privilegiem z r. 1318 (Reg. III., č. 452) dal král Pražanům plnou svobodu „ab omni steura seu berna et anis exactionibus, contributionibus et solutionibus quibuscunque per duos annos et hominibus ipsorum censualibus in bonis et hereditatibus ipsorum liberis residentibus a primis duabus bernis seu steuris per nos successive in regno nostro imponendis“, a slíbil jim ze dvou nejbližších všeobecných berní zaplatit celou sumu, kterou mu půjčili. Srov. stížnosti Pražanů na nezachování tohoto slibu královského v Reg. III., č. 504.

2) Privilegiem z r. 1316 (Reg. III., č. 303 = Cod. Mor. VI., č. 100) osvobozuje král Jan „civibus et inhabitatoribus civitatis ipsius [Brunnensis] omnes hereditates, quas extra civitatem Brunnensem, sive sint in bonis nobilium vel religiosorum, ad praesens habere noscuntur, quasque propriis excolunt araturis, de quibus cum civitate Brunnensi, quoties eis steuras nobis dandas imponimus, steuras seu collectas huiusmodi nobis solvunt, a regiae seu generalis collectae, quae berna vulgo dicitur, quam de bonis et hereditatibus huiusmodi dare tenerentur, datione.“

3) Markr. Karel v listině z r. 1342 (Reg. IV., č. 1177) slibuje, protože měšťané lounští „nobis bernam in praesenti seu generalem collectam de bonis ipsorum pro nostra necessitate urgenti donaverunt“, že je osvobodí od placení berně, „quam primum in regno Boemiae nos recipere continget“ a rozhoduje, „ut universi et singuli eiusdem civitatis cives tam de bonis ipsorum civitati ipsi commensuratis, quam etiam de bonis eorum liberis ad contributionem bernae huiusmodi faciendam omnimode sint asstricti“.

4) V privilegii m. Ústí z r. 1335 (Reg. IV., č. 382) se stanoví: „Berna vero generalis, si qua regno Boemiae imposita fuerit, de agris et hereditatibus

I z toho je patrné, že se pokládalo za pravidlo, aby měšťané platili berni všeobecnou ze všech svých statků a dědin, ať byly ve městě nebo za městem. A patrně se z toho nevyjímal ani statky spravované měšťany samými, pro něž si brněnští již r. 1316 vymohli osvobození od berne všeobecné. Dotčené právě privilegium Ústí n. Labem z r. 1335 má ještě jiné zajímavé ustanovení. Podle něho neměli býti podrobeni všeobecné berni drobní předměstští obyvatelé, zvláště řemeslníci, protože prý přispívají na sbírky městské.¹⁾ Totéž bylo ustanoveno o Kolíně již r. 1331 a o Slaném r. 1336.²⁾ Kdežto pozemky, jež vrchnosti dávaly spravovati pro sebe nebo propůjčovaly svému služebnictvu, byly větší nebo menší měrou, podle toho šlo-li o vrchnosti šlechtické, duchovní nebo měšťanské, osvobozeny od berně všeobecné, *půda propůjčená poddaným pod úrok* byla jí podrobena bezvýhradně. Je však otázka, kdo tuto berni vlastně platil. Na tuto otázku odpovídalo se u nás (Emler, Klier) dosud tak, že berni tu platili vždy a výhradně poddaní sami, a to tím způsobem, že příslušnou částku odváděli vrchnosti, která pak celkový výnos

civium ipsorum per collectores ad hoc deputatos exigatur aestimatione census agrorum eorundem, hortis civium ipsorum pro solutione bernae specialiter non gravatis eo, quod in agrorum suorum et civitatis mensuris antiquitus sunt locati Ceterum molendina duo dictae civitati adiacentia... bernam cum civitatis ipsius hereditatibus dare perpetuo tenebuntur."

1) „Pauperes autem operarios ac alios ante dictam civitatem residentes pro eo, quod collectas solvunt cum civibus, a solutione bernae duximus absolvendos."

2) V privilegium krále Jana, daném r. 1331 „praeurbialibus civitatis Colo-niensis" (Reg. III., č. 1797) se praví, že král chtěje odstraniti „oppressiones et gravamina ipsis per collectores bernarum, quas hucusque generaliter colligi et recipi fecimus, batenus illatas", „ipsos praeurbiales cum bonis et rebus suis omnibus civitati Coloniensi ... a berna generali praefata tota-liter eximentes, duximus uniendos, ita videlicet, ut de cetero praeurbiales ipsi ... ad praestationes quaslibet cum ipsa civitate faciendas et supportandas et ad nullas alias teneantur, mandantes universis officiatis nostris per Boemiam et specialiter collectoribus bernarum, qui pro tempore fuerint, quatenus praeurbiales ... non debeant deinceps vexare." — Privilegium dané Slanským r. 1336 (Čelakovský II., č. 188): „civibus praedictae civitatis nostrae Slany et ad civitatem nostram ipsam omnes eos, qui ante civitatem et extra muros ipsius resident, cum censu de domibus suis, ut inantea lid. m onera eis incumbentia cum ipsis sufferant et expleant in subsidium duximus largiendos et libera iter elargimur remanendos iugiter apud civitatem et cives nostros praedictos, volentes, quod idem praeurbiales a solutione bernae regalis de domibus suis et hortis iugiter sint exernpti." — Menší město pražské již r. 1330 dostalo privilegium (Reg. III., č. 1645) nařizující, „quod ad unius miliarii spatium omnes opifices sive mechanici foris civitatem habitantes, quorumcunque sint subditi, onera sive contributiones seu collectas quascunque cum ipsis civibus perferre et contribuere debeant." O osvobození těchto předměstských obyvatel od všeobecné berně tam však nebylo nic ustanoveno.

berně ze svých statků odevzdala králi. Král tedy vymáhal berni na vrchnostech a ty ji podle určených zásad vybíraly od poddaných.¹⁾ Ačkoli tomu celkem opravdu tak bylo, nezdá se, že by se to bylo od začátku rozumělo samo sebou. Již některé zprávy z doby před r. 1310 ukazují, že bylo třeba rozlišně to upravovati. Tak r. 1256 postoupit klášter hradištský kterémusi olomouckému měšťanu právem emfiteutickým pozemky s podmínkou, že klášter nebude za nájemce platiti všeobecnou královskou berni, ale přimluví se zaň, aby patrně platil co nejméně.²⁾ Ačkoli tu klášter svaluje úplně placení berně na emfiteutického nájemce, je pozoruhodné, že se mělo za potřebné pojmouti o tom zvláštní ustanovení do nájemní smlouvy. Zajímavé ustanovení o rozdělení povinnosti berní mezi vrchnost a jejího nájemce je také v listině, již r. 1289 Hynek z Dubé dvěma měšťanům dovolil postavit mlýny na svých pozemcích s podmínkou, že z výnosu těch mlýnů budou dvě pětiny náležeti jemu a tři pětiny jim. Tu se ustanovuje, že všeobecná berně z těch mlýnů bude se odvádět tak, že Hynek z Dubé zaplatí dvě pětiny a nájemci tři pětiny.³⁾ Ačkoli je to případ mimořádný, jednak že tu jde o pronájem mlýnů, nikoli pozemků, jednak že měšťanští nájemci dělí se s vrchností o výnos mlýnů, smějí snad v tom přece viděti doklad pro názor, že povinnost nájemcova platit všeobecnou berni z pozemku nebo mlýna najatých od vrchnosti nepokládala se za samozřejmou.

Z doby po r. 1310 máme více zpráv tomu nasvědčujících. Dávaje r. 1311 v nájem pozemky ve dvou vesnicích, uznal klášter želivský za potřebné připomenouti, že obyvatelé těch vesnic budou povinni nést s ostatními břímě královských berní, budou-li klášteru uloženy. Jen kdyby tyto vesnice byly zpustošeny válkou nebo jiným způsobem, určí rozhodčí oběma stranami dosazení, kolik by měli platit.⁴⁾ V takovém případě

1) Srov. *Emler* Něco o bernictví str. 22; *Klier* (otisk) str. 28. Viz též *Kapras* Právní dějiny II. 1, str. 295, kde se věc vyjadřuje takto: „Šlechtic ručil sice za zaplacení berně, vybíral ji a odváděl, ale poddaní ji vlastně platili. Jinými slovy šlechta právě tak jako kláštery daň., kterou povolovala, přesunula na jiného.“

2) „Ad collectam vero generalem principi dandam vel ipsum ab eo liberandum, pro ipso nos nullatenus obligamus, sed nostris intercessionibus, precibus ac aHis, quibus poterimus, studiis pro ipso laborabimus diligenter“ (Reg. II., č. 96).

3) „Collecta quoque, quae toti terrae imponitur, de molendinis eisdem taliter ex-mlvetur, quod nos de duabus partibus solvemus, praedicti quoque M. et C. de tribus partibus eos contingentibus solvere tenebuntur“ (Reg. II., č. 1474).

4) „Nec obstabunt contradictionibus lidem incolae, postquam supra districtum Syloensis ecclesiae pernae vel steurae regalibus edictis fuerint

byl by asi klášter býval nucen berni za pronajaté pozemky zaplatit z části nebo úplně sám. Určitěji byla otázka placení všeobecné berně královské upravena smlouvou o pronájem vsi Ohnišova, sjednanou r. 1318 mezi klášterem kladrubským a domažlickým rychtářem. Tu se stanoví, že rychtář po dobu 12 let, na něž ves najal, bude platit polovinu královské berně, kdykoli za těch 12 let bude vymáhána ;¹⁾ ale i s toho mělo se slevit, kdyby ves byla zpusťována válkou. Podobně podle svědectví listiny z r. 1335, zachované v pozdním českém překladě, osvobodil Zdeněk z Valdštejna Ješka rychtáře v Turnově nejen ode všech úroků a platů, nýbrž i od královské berně : „A byla-li by berně králova zavalána, kteráž by hlavně generaliter ?) dávána byla v české zemi, tedy nahoře psaný Ješek i budoucí mají jí prázdni býti".²⁾ Protože Zdeněk z Valdštejna nemohl rozhodovati o tom, má-li se ze statku rychtářova platit královská berně čili nic, může osvobození rychtářovo znamenati jen to, že povinnost platit berni z toho statku vzala vrchnost na sebe.

Kdežto v těchto dvou posledních případech jde o rychtáře, kteří měli výsadní postavení, ukazují jiné příklady, že někdy snad na vrchnosti zůstával závazek platit aspoň část královské berně z pozemků pronajatých poddaným. Tomu tuším nasvědčují dvě listiny Chotěbora z Herštejna z 1. 1324 a 1325. Prvou z nich, již výše vzpomenutou, dává Chotěbor domažlickému rychtáři právem zákupným 22 lánů v Milavči a ustanovuje, bude-li se vymáhati berně půl hřivny, že každý, kdo vzdělává dva lány jedním pluhem stejně jako ten, kdo vzdělává jedním pluhem jeden lán, zaplatí po půl hřivně; bude-li vypsána berně čtvrt hřivny, zaplatí každý z pluhu čtvrt hřivny a z půllánu osminu. V druhé listině téhož Chotěbora, jímž postupuje v listopadu 1325 témuž rychtáři dva lány v Milavči, je jiné zajímavé ustanovení: Bude-li se berně královská vybírat před nejbližším svátkem sv. Jiří, nebudou rychtář a jeho sousedé povinni ji platit; bude-li však vypsána po sv. Jiří, zaplatí toliko polovinu berně. Později však každý,

innovatae, quin huiusmodi collectarum cum aliis gravamina communia subeant principis culmini parituri; quin imo, si, quod absit, praedictae villae per guerrae saevitiam seu quemcunque modum depopolatae vel adeo desolatae fuerint, quod ipsorum agri debita regi nequeant subire ex cultura, tunc ex parte nostra bini et ex parte Nicolai vel suorum bini deputari debent arbitri, quorum iussionibus utrinque de censu dando debemus finaliter consentire" (Reg. III., č. 5).

1) „Praeterea steuram generalem, quotiens infra praetactos duodecim annos indutiales seu censuales venerit, ipsas per medium deputabo." (Reg. III., č. 461.)

2) Reg. IV., č. 121.

kdo jedním pluhem bude vzdělávati lán nebo dva lány, bude povinen celou berní, jak bude vypsána, kdo bude vzdělávati půl lánu, zaplatí polovinu berně.¹⁾ obou listin Chotěborových je zjevna snaha svaliti placení berně z pronajatých pozemků úplně na poddané. Ale sama okolnost, že bylo třeba zvlášť to ustanovovati, ukazuje, že se to samo sebou nerozumělo. Nadto však je zajímavé, že přece povinnost platit berní z najatých pozemků nepřechází na poddané nájemce docela a bez výhrady. Ustanovuje-li Chotěbor, že ze dvou lánů, jsou-li vzdělávány jedním pluhem, bude se platit stejně jako z jediného lánu, není jasno, činí-li to ve shodě s běžným výkladem obecných předpisů berních, či poskytuje-li svým poddaným na vlastní účet úlevu vybočující z rámce těch předpisů. V tomto druhém případě byl by Chotěbor odváděl králi jménem berně víc, než by sám na ni byl přijal od svých poddaných. Druhé listině Chotěborově z r. 1325 pak lze sotva rozuměti jinak, než že Chotěbor sliboval sám zaplatit buď celou berní z pronajatých pozemků, pokud by se byla vymáhala před sv. Jiřím, nebo polovinu berně, kdyby se byla vymáhala po sv. Jiří. Neboť nebylo zajisté v moci Chotěborově osvobodovati prostě své poddané od placení královské berně. O potřebě zvlášť upravovat podíl poddaných v placení královské berně svědčí dále listina Jaroslava z Černovic z r. 1327, jíž se pronajímají pozemky v Losině právem emfyteutickým tamním obyvatelům. Tu se nařizuje, že poddaní držící tyto pozemky budou povinni přispívat svému pánovi, kdykoli bude králem povolán k vojenské výpravě, kdykoli však bude uložena královská berně, že se mají buď sami nebo spolu s vrchností dohodnouti s výběřčími této berně o způsob placení co nejmírnější.²⁾

Ze všech těchto dokladů vysvítá tuším dosti jasně, že ani po r. 1310 nebylo ještě naprosto nepochybným, samozřejmým pravidlem, aby berní, kterou král vymáhal z pozemků pronajatých světskými i duchovními vrchnostmi pod úrok, platili

1) Výňatek z listiny Chotěborovy z r.1324 (Reg. III., č. 1002) viz nahoře v pozn. 1. str. 30. V listině z r. 1325 (Reg. III., č. 1157) vyznává Chotěbor: „Recognoscimus etiam, quod si collecta regia, quae berna dicitur, ante festum s. Georgii proxime nunc instans indicta fuerit, eandem supradictus Henricus iudex et sui vicini solvere non debebunt; si vero post festum b. Georgii indicta fuerit, tantum mediam partem solvent indictae berna. Et deinceps omnis, quicumque coluerit cum suo aratro duos laneos aut unum, idem integram bernam secundum indictionem solvere tenebitur; qui autem medium laneum coluerit, idem mediam partem solvet indictae berna.”

2) „Item volumus, ut ordinationem steurae regiae, quandocunque imposita fuerit, possessores villae eiusdem cum collectoribus steurae regiae ut poterint lenius per se vel nobiscum debeant ordinare.” (Reg. III., č. 1323.)

výhradně tito poddanší nájemci. Ve skutečnosti ovšem asi vrchnosti velikou většinou svalily berní úplně na poddané, takže na konec berní platili toliko oni, třeba formálně byla pro krále vymáhána na vrchnostech. Vrchnosti byly povinny odvésti králi určitou sumu berně vyměřenou podle množství pozemků pronajatých poddaným pod úrok a bylo takřka jejich soukromou věcí, kolik na to vybraly od poddaných. Je na snadě, že zpravidla hleděly vybrati od poddaných všechno, ano jsou, jak hned uvidíme, stopy toho, že někdy při tom na poddaných ještě vydělávaly.

Značnou volnost v rozvrhování berně na poddané získá-valy některé vrchnosti tím, že místo berně ze svých statků mohly odváděti jen určitou sumu úhrnnou. S tím se setkáváme, jak již bylo řečeno, zvláště u vrchností duchovních.¹⁾ Jak toho některé vrchnosti užívaly, ukazuje zajímavý zápis z r. 1338 o darování vsi Březové klášteru sv. Tomáše král. protonotářem Štěpánem. Tu se čte, že z devíti lánů v této vsi každý poddaný platí král. berně po 12 groších, a že se to děje ze zvláštní milosti, protože jinak platili více.²⁾ Tomu patrně sluší rozumět tak, že dříve asi poddaní platívali z lánů po 16 groších, jak se to vymáhalo pro krále, ale klášter sv. Tomáše jim to snížil na 12 grošů. Tuto milost mohl klášter sv. Tomáše učinit asi proto, že sám za celou ves odváděl toliko kopolu grošů klášteru ostrovskému, do jehož berního paušálu byla započtena. Podle toho vydělával klášter sv. Tomáše na královské berni ze vsi Březové i po jejím snížení ještě 48 grošů, když z 9 tamních lánů, bera po 12 groších, dostal celkem 108 grošů.³⁾ Z pozdější doby máme hojnost zprávo podobném upravování berní povinnosti poddaných. Jsou obsaženy hlavně v rozličných smlouvách, zvláště lokačních, a v urbářích. Jejich podrobné

1) Srov. nahoře str. 36.

2) Reg. IV., č. 632: „Item in eadem villa Brzyezowa de novem laneis pro steura regali quilibet solvit de laneo XII grossos Ex speciali gratia recipimus per XII grossos a rusticis de quolibet laneo, alias plus solverunt“. A dále: „Haec est villa scripta conventui Insulensi in summa eorum ... Nos damus els (Ostrovským) onam sexagenum, residuum est conventus“ (sv. Tomáše).“

3) Snaha vrchnosti nepřijíti zkrátka při vymáhání královské berně zračí se také v listině kláštera osekckého z r. 1342, jíž se vysazuje ves Svinčice na právu německém (Reg. IV., č. 1106). Tu se praví: „Ceterumque de berna regia est adiunctum, quod, quancuncque pactaverimus eum bernariis, tune incolae villae saepedictae de quolibet manso XVII grossos denariorum nobis debent per solve.“ Protože zpravidla paušální suma, kterou se klášter uvoloval zaplatit, byla menší, než bylo by odpovídalo velikosti klášterních statků, resp. počtu poddanských lánů berní podrobených, a protože tu klášter vybíral o groš více, než se platívalo berně z lánů, jistě klášter osekcký na berni ze vsi Svinčic neprodělával. Srov. podobné ustanovení v Reg. IV., č. 1241.

studium bylo by velmi poučné a zajímavé a jistě by značně přispělo k objasnění poddanských poměrů té doby. Zde třeba přestat na vytčení hlavních rysů, jak se podávají při povšechném přehlížení bohaté látky. V listinách z pozdějších desítek XIV. stol. najdeme někdy jen povšechné ustanovení, že poddaní jsou povinni platit všeobecnou berní královskou, třeba byli osvobozeni od jiných platů. Tak čteme v listině kláštera strahovského z r. 1340, jíž komusi dává právem zákupným tři lány ve Vrbně, že, kdykoli bude na klášter uvalena všeobecná berně, zaplatí ji nájemce klášteru. A ve dvou podobných listinách téhož kláštera z r. 1353 a 1361 je obsaženo ustanovení, že poddaní dvou vsí klášterních budou prosti všech služeb a dávek vyjímaje berní královskou, kterou budou povinni zaplatit, kdykoli bude vymáhána.¹⁾ Podobně ustanovuje listina, jíž klášter sv. Jiří r. 1362 pronajímá jakýsi emfiteutický mlýn, že mlynář bude povinen platit berní ze mlýna, kdykoli bude vybírána, ač od jiných dávek a platů je osvobozen.²⁾

Častěji se v podobných listinách objevuje určité ustanovení, kolik jsou poddaní povinni platit na královskou berní, kdykoli se vymáhá. Bývá to někdy 16 grošů z jednoho lánu, což by se shodovalo s poloviční sazbou všeobecné berně královské, jinde však 20, 24 a 26 gr., a velmi často 32 gr. podle plné sazby berní, k čemuž někdy se připočítává po 1 groši za výmazné (delentiales).³⁾ S touto sazbou setkáváme se zhusta na

1) Svrchu dotčené listiny najdou se u *Emlera*; Deset urbářů na str. 273, 235 a 275. V listině z r. 1340 (str. 273) se praví: „Ceterum quandocunque bernam generalem nos dare contigerit ..., tunc saepedicti homines nostri bernam nobis ac monasterio nostro persolvent.“ Listina z r. 1353 (str. 235) ustanovuje: „Incolae saepedictae villae ab omni exactione, contributione, robota seu quacunquē alfa datione liberi erunt penitus et exempti, excepta berna regia, quam ipsi expedire debebunt, quotienscunque exnunc fuerit oportunum. A listina z r. 1361 (str. 275) má toto ustanovení o vsi Hřivčicích: „Item 4 messoris de quolibet laneo omni anno pro curia tenebunt assignare et erunt liberi et absoluti a quibuscunque contributionibus, collectis, steuris excepta berna regali, quae publice per fora proclamatur dumtaxat“.

2) Listina kláštera sv. Jiří z r. 1362 je vydána u *Borového*, Libri erectionum I., str. 35 č. 66. Čteme tu: „Praeterea expressum est, quod, quotienscunque de bonis nostri monasterii bernam recipi contigerit, extunc molendinator bernam pro ... molendino solvere tenebitur, ab omnibus vero aliis steuris et subsidiis nostris ipsum ac successores esse volumus absolutos.“

3) Povinnost platit po 16 gr. z lánu na královskou berní ukládají poddaným v Božkově a Bušovcích u Plzně listiny kláštera sv. Ducha v Plzni z r. 1373 a Racka ze Svamberka z r. 1398 (Vyd. *Strnad*, Listář král. m. Plzně I., č. 114 a 189). Po 20 groších z lánu platili obyvatelé vsi Koterova u Plzně podle listiny Vavřince z Kralovic z r. 1369 (*Strnad* I., č. 103). Po 24 groších uložil platit svým poddaným v Dýšině Lipold z Oseka listinou z r. 1401 (orig. v zem. arch.: rep. univ.). Po 26 groších berně měl

statcích některých klášterů (strahovského, břevnovského a j.) i na statcích arcibiskupských. Ale najdeme tu i případy, kde se z lánu platilo několik grošů nad tuto sazbu. Podle berního rejstříku pražského arcibiskupství z r. 1379 platilo se tehdy v Pýškově 36 gr., v Řečici 37 gr. a ve Starém Pelhřimově 40 grošů z každého lánu.¹⁾ Podle arcibiskupského urbáře z r. 1390 platilo se v Litohlavech u Rokycan po 35, v blízkých Nadrybech po 40 gr. z lánu.²⁾ Tyto příklady ukazují, že poddaní platili vrchnostem někdy méně, někdy více, než stanovila berní sazba. Často také dohodovaly se s poddanými o paušální sumu, kterou měla zaplatit společně celá ves a která zpravidla asi byla menší, než by byl býval souhrn berně placené jednotlivě.³⁾ Podle toho suma berně vybrané vrchnostmi od poddaných nekryla se úplně s tím, co vrchnosti odváděly králi. I to však někdy, jak jsme viděli, bývalo stanoveno dohodou vrchností s královskými berníky a neshodovalo se třeba plně s předepsanou sazbou. Za těch okolností snad někdy vrchnosti doplácely na berní královskou z vlastní kapsy, jindy však z ní mohly mít zisk. Protože v každém případě ručily králi za berní, nemohlo se jim bránit, aby poskytovaly poddaným úlevy v placení, což také někdy činily, nahrazující si to asi tím, oč jinde vybraly berně více, než musily odvésti králi.

Z toho ze všeho poznáváme, že vrchnosti pokládaly samy sebe naproti králi za vlastní poplatníky všeobecné berně královské ze statků, na nichž seděli jejich poddaní, třeba ve skutečnosti

platit obyvatel vsi Černčic, jemuž bratří Jan a Dluhomil z Letova pronajali právem zákupným „curiam, terram et mansum“ (orig. v arch. kapit.; opis v zem. arch.); tu však patrně pronajaté půdy bylo víc než lán. Klášter sázavský listinou z r. 1362 (Libri erect. Lonum I., č. 68) zavázal své poddané v Hostivaři, že „berna regali ingruente 33 gr. de quolibet Jane() solve debent, aliis exactionibus quinscunque procul motiv omnino.“ Znamý Jan Kbel listinou z r. 1394 (Libri erect. IV., str. 411 č. 573) uložil nájemcům farních pozemků ve Kbelích: „quandocunque berna regia eommuniter dani debet, quilibet possessor agrorum debet michi et successoribus ... de quolibet laneo dare 32 grossos ..., in aliis vero iure boemicali per omnia gaudere debent iuxta consuetudinem regni Boemiae.“ Rovněž po 32 gr. z lánu měli platiti Habard,)vi z Chrástu jeho poddaní v Přitočanech podle listiny z r. 1405 (Arch. m. Prahy: Chaos rerum memorab. II., fol. 92; opis v arch. zem.). — Po 33 gr. z lánu platilo se též ve vsích kláštera strahovského Pátku a Stradonicích podle privilegií z r. 1374 a v Ovčá-rech podle privilegia z r. 1370 (*Emler*, Deset urbářů str. 255, 268 a 241), kdežto ve vsi Radomicích platilo se podle privilegia z roku 1374 po 30 gr. (t. str. 263). Také na statcích kláštera břevnovského platilo se podle urbáře z r. 1406 místy po 32 nebo 33 gr. z lánu (t. str. 184, 191 a j.).

1) Rejstřík je otištěn u *Emlera*, Deset urbářů str. 360 násl. Srov. *Dobiáš*, Dějiny Pelhřimova I., str. 222.

2) *Emler*, Deset urbářů str. 107.

3) Srov. *Dobiáš*, str. 231.

berně svalovaly na poddané. Tento názor zračí se v některých ustanoveních o královské berni, s nimiž se potkáváme v darováních statků světskými osobami kostelům a klášterům. Někdy se tyto statky osvobozují od všeobecné berně královské, totiž tak, že dárcové placení berně z těch statků berou na sebe.¹⁾ Jindy sice dárcové osvobozují takové statky ode všech platů, ale vymíňují si berni, aby ji sami odvedli králi.²⁾ I to ukazuje, že zásadně králi berni odváděly vrchnosti, nikoli poddaní.

1) R. 1361 dává Ješek z Vartenberka kostelu ve Veselí mlýn a pro-hlašuje: „Volumus etiam dictum molendinum de omni berna et steura generali et aliis exactionibus fore exemptum" (*Borový*, Libri er I., str. 26 č. 43). — Téhož roku dává Vilhelmu de Lankard faře ve Světlíku pozemky a ustanovuje: „Si autem processu temporis ad hoc deveniret, quod de ... bouis aliqua steura, berna, collecta vel personale servitium exigeretur, omnia onera ... ego ... et successores mei ... tenebimur disbrigare" (*Ibid.* č. 70 str. 37). R. 1393 dali Konrad z Tučap a Hynek z Dubu oltáři v Tučapech 5 kop úroku ze svých statků a lidí a některé pozemky, „nichil iuris aut dominii in praedictis, etiamsi berna regia vel generalis interveniat, pro nobis reservando" (*Ibid.* 1V., str. 392 č. 545).

2) Listinou z r. 1361 dva měšťané darovali farnímu kostelu v Dobrušce pozemky se všemi platy „dumtaxat bernam seu regalem steurdm de praedictis nobis relinquentes" (*Libri erect. I.*, č. 56) a jinou listinou z téhož roku další pozemky zase, „dumtaxat berna seu regali steura exclusa, quam nobis relinquimus percipiendam" (*Ibid.* č. 57). — Téhož roku zastavil Hereš ze Švabenic jménem své svěřenky klášteru pustiměřskému úrok z půllánu „nichil inibi iuris specialitatis pro ea vel heredibus reservando, excepta sola berna regali" (*Cod. Mor. IX.*, č. 233). — R. 1370 dali bratři z Haugvic faře v Hudlicích úrok od několika svých lidí, vyhradili si však soudní pravomoc nad nimi a ustanovili: „bernam regalem ... nos et successores nostri a ... censualibus colligere et bernariis solvere tenebimur" (*Libri erect. I.*, č. 162). — R. 1372 bratři z Rožmberka dali faře krumlovské úroky z rozličných pozemků a vymíňili si: „tuitionem et bernam regalem ... pro nobis et successoribus reservamus" (*Ibid.* č. 191). — R. 1374 dal Sulík z Konic klášteru hradištskému úrok 6 hřiven ve své vsi Přemyslovicích „ipsorum bonorum defensione ac steura regali nobis reser-vatis". (*Cod. Mor. X.*, Č. 229.) — R. 1381 Čeněk z Ronova dal kapli na hradě Ronově ves Cechtín, „iurisdictionem cum steura seu berna generali, quandocunque per principes terrae proclamata fuerit..., nobis et nostris heredibus in eisdem bouis reservantes" (*Lib. erect. II.* č. 324; viz též jiné darování téhož Čenka z téhož roku *ibid.* č. 323). — R. 1386 darovali Oldřich z Rožmberka a jeho syn Jindřich faře v Malešicích jakousi vesničku „possidendam pleno iure in censibus, robotis, devolutionibus, iudicio, emendis, sola berna regali, quae generaliter in terra reciperetur, pro nobis et successoribus nostris ratione tuitionis dumtaxat reservata, quam tamen bernam non aliter, nisi ut in nostris hominibus eidem villae contignis recipere debemus gratia mediante, uno ta t.tum laneo pro iudice in eodem k illa habendo a berna supportato et exempto" (*L. erect. III.*, č. 438). — R. 1397 daroval Pavel z Vimperka faráři ve Stěkně 7 kop stálého úroku ve vsi Přešticích „cum pleno dominio, nobis nostrisque heredibus nullum penitus ius reservantes, dumtaxat exceptis tribus emendis, videlicet homicidii, incendii et furti, et berna regali, quando in terra Boemiae generalis fuerit, quam bernam gratiose recipere debemus, censum s. Galli non

IV. Správa berně všeobecné.

O správě staré daně míru víme jen velmi málo. Zdá se, že bývala vybírána úředníky knížecích nebo královských hradů a že snad k tomu bývali ustanovováni aspoň v některých hradech neb krajích úředníci zvláštní (tributarii).¹⁾ Podrobněji jsme zpraveni o způsobu vybírání berně. První zmínka o tom je v listině moravského markrabí Přemysla Otakara (potomního krále Přem. Ot. H.) z r. 1252, která však, jak jsem již výše upozornil, není zachována v originále, nýbrž jen v pozdějším opise, ne zcela hodnověrném.²⁾ Markrabě Přemysl tu ustanovuje, vybírá-li se všeobecná berně v kraji znojenském, že notář kláštera sv. Hippolyta může vymáhati „delentios“, což je zcela nepochybně poplatek za práci s vybíráním berně, zvaný později „výmazné“, a že od vdov má se vybrati plná berně, leda by jim byla z milosti prominuta.³⁾ Podle toho byl by r. 1252 výběřčím všeobecné berně v kraji znojenském býval notář kláštera sv. Hippolyta, který za svou práci dostával „výmazné“, t. j. odměnu za vymazání strany z berního rejstříku, kde byla zaznamenána berní povinnost jednotlivců. Kdyby listina byla pravá a její zachovaný text přesný, byla by nám dokladem, že již r. 1252 byli ustanoveni pro jednotlivé kraje stálí výběřčí všeobecné berně a že jim pomůckou při jejím vybírání byly jakési rejstříky nebo soupisy poplatníků berně. To však je těžko srovnati se vším, co odjinud víme o začátcích české berně. Soudím proto, že buď celá listina, jejíž text i jinak vzbuzuje podezření, vznikla později, než udává její datum, neb aspoň že ustanovení, jež nás tu zajímá, bylo do ní vsunuto někdy po r. 1252. Toto ustanovení svědčilo by pak nikoli o poměrech r. 1252, nýbrž doby o několik let pozdější.

První bezpečné svědectví o způsobu, jak bylo upraveno vybírání berně, máme z r. 1266. Privilegiem, jímž král Přemysl II.

excedendo, sed ut potius gratiam consequatur, quam pro nobis cum emendis praefatis reservamus" erect. IV., č. 638). — Téhož roku dal Heřman z Hrad, e ves Platinu kterémusi oltáři v Hradci „cum pleno dominio, exclusis solummodo emendis proper homicidium, furtum, incendium In rasu autem, quando steura regalis occurrerit, extunc altarista duas sexagenas pro Mil vida ad nostram surnmam seu taxatn tenebitur expedire" č. 643).

1) Srov. mou práci „Staročeská daň míru“ (ve Sborníku prací k 70. naroz. prof. Miljukova z r. 1923), str. 21 zvl. otisku.

2) Reg. I., č. 1304; srov. výše str. 7.

3) „Item cum collecta in Znoymensi provincia colligitur generalis, notarius eccleside de iure delentios tollet et a viduis collecta plenaria tollatur, nisi de gratia remittatur.“

klášteru chotěšovskému toho roku (26. června) dal kostel sv. Vavřince u Plzně, bylo klášteru uděleno zároveň také notářství (notaria) řečeného kostela pro celý kraj plzeňský se všemi „kancelářskými“ poplatky (cancellares denarii) ze všeobecné berně v celém tom kraji.¹⁾ Podle toho mělo notářství kostela sv. Vavřince nějaký a to patrně podstatný úkol při vybírání berně v kraji plzeňském a odměnou za to byl mu důchod z poplatků „kancelářských“, jimiž sluší zajisté rozuměti to, co jinde se nazývá „delentii“, „delentiales“ aneb „výmazné“ („cancellare“ znamená zde jistě totéž jako „delere t. j. vymazati z berních soupisů neb register).

Smíme se snad domnívati, že podobně jako v krajích znojenském a plzeňském, o nichž svědčí obě zprávy právě uvedené, bylo vybírání berně za Přemysla II. upraveno v celé zemi. V jednotlivých krajích byla patrně některému z předních kostelů nebo klášterů toho kraje svěřena péče o vybírání všeobecné berně, bylo při něm zřízeno berní notářství pro příslušný kraj. Toto notářství nepochybně vedlo jakási berní registra neb soupisy poplatníků berně, podle nichž se berně vybírala. V odměnu za tuto práci dostával kostel nebo klášter výnos režijního poplatku odváděného poplatníky berně podle jména za to, že poznámkou o zaplacení berně v berním rejstříku byla z něho vymazána jejich platební povinnost. Tak vytvořil se patrně v době Přemysla II., kdy se všeobecná berně začala vybírat častěji a pravidelněji, zvláštní úřad berního notářství krajského. Soudě podle příkladů plzeňského a znojenského, možno pokládati za pravidlo, že úřad ten. zprvu býval spojen s některým z předních ústavů duchovních v kraji, ale v pozdější době objevuje se někdy také jako úřad samostatný. Dokladem toho je listina krále Václava II., zachovaná ve sbírce formulářů a pocházející asi z r. 1280.²⁾ Král Václav dává tu svému notáři Jindřichu Vlachovi doživotně notářství krajů pražského a kouřimského, a z ostatního

1) Reg. II., č. 520. Král Přemysl II. dává klášteru chotěšovskému kostel sv. Vavřince u Plzně a zároveň. „notariam ipsius s. Laurentii ecclesiae totam provinciam per Pilznensem cum omnibus cancellaribus denariis nostrae generalis collectae per totam provinciam supradictam“.

2) Reg. II., č. 2629. Král Václav prohlašuje, že svému notáři Jindřichu Vlachovi udělil „notariam per Pragensem et Curimensem provinciam, quamdiu vixerit, gerendam et possidendam Et quoniam ipsius H. praesentia est nostrae curiae oportuna, damus sibi statuendi vicarium, quemcunque voluerit, quodocunque collecta vel steura colligitur, plenam et liberam facultatem mandantes tenore praesentis privilegii collectoribus steurae eisdem provinciis, quicunque pro tempore fuerint, quod vicarium dicti. H., quemcunque ipsis praesentaverit, honeste recipiant et pertractent et una cum ipso fideliter colligant, prout cum aliis notariis colligere consuevit“.

obsahu listiny vysvětluje, že tu jde o notářství berní. Neboť Jindřich Vlach dostává tu právo ustanoviti za sebe k vykonávání toho úřadu zástupce neb náměstka (*vicarium*), kdykoli se berně vybírá.

Privilegium dané Jindřichu Vlachu vrhá také trochu více světla na působnost berního notáře a jeho zástupce. Král jím nařizuje všem výběřčím berně (*collectoribus steurae*) v oněch dvou krajích, kteří budou v ten neb onen čas, aby se k zástupci Jindřichovu, kterého jim představí, slušně chovali a s ním berní poctivě vybírali, jako je zvykem ji vybírat s jinými notáři. Vedle notáře nebo jeho zástupce působily tedy při vybírání berně ještě osoby jiné a jejich název („*collectores*“) ukazuje, že to byli vlastní výběřčí. Notář krajský (nebo jeho zástupce) měl patrně na starosti nikoli vlastní vybírání, nýbrž účtování berně a vedení berních rejstříků a proto také jemu náleželo výmazné.¹⁾ Protože takovým notářem mohla býti jen osoba vyššího vzdělání, dobře znalá písma, je přirozené, že notářství bylo původně svěřováno klášterům a kostelům a obstaráváno osobami stavu duchovního. Ale z téhož důvodu nepřekvapuje, že krajské notářství dostal královský notář. S berním notářstvím byl, zdá se, v rukou tohoto královského notáře spojen úřad jakéhosi krajského dozorce nad mincí; on pak pro oba úřady jmenoval si svého zástupce nebo vikáře.²⁾

1) Není bez zajímavosti, že v Rakousku a Štýrsku působil ve XIII. stol., jako ústřední účetní orgán pro všechny důchody zeměpanské zemský písař (*scriba Austriae, Styriae*). Nebyl to správce kanceláře vévodské (tím byl *protonotarius*), ale náležel ke kanceláři jako jeden z jejích notářů. Srov. A. *Dopsch*, *Beitrag zur Finanzgeschichte Oesterreichs im 13. Jh. v Mit t. d. Inst. f. bst. Gesch. XVIII a Huber-Dopsch*, *Oest. Reichsgeschichte*, str. 67. —Stojí také za zmínku, že i česká královna Guta měla na svém území lys-kém svého notáře, který měl zřejmě podobnou působnost jako berní notáři krajští. Listinou z r. 1293 (*Reg II.*, č. 1624) královna ustanovila, aby farář kostela v Lysé *tamquam notarius noster in censibus et collectis Lyssensis territorii ea gaudere debeat libertate, quod nullus alius, sed ipse solus vel iudex constitutus ab eo homines dotis possit vel debeat iudicare vel corrigere*". O berních notářích v Čechách v XIII. a XIV. stol. nepřesně psal F. *Tadra*, *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu lucemburského* (1892), str. 183.

2) Ve sbírce formulářů Jindřicha Vlacha zachoval se text listu (*Reg. č. 2337*), jímž kdosi, nejspíše Jindřich Vlach (jistě ne král, jak se domnívají *Regesta* ovšem s otazníkem), prohlašuje, že komusi „*officio provisionis monetae et notariae steurae per Brunensem provinciam duximus committenda, ut ipse loto et v. ce nostri monetae provideat et officium notariae Brunensis peragat, ut decet et expedit, et obventiones, quae ex ipsis provenerint, nobis tamquam fidelis et legalis noster vicarius repraesentet*". Místo kraje brněnského uvádí jiný, zpravidla ovšem méně správný, text formuláře Jindřichova kraj kouřimský (provincie *Curimensis*). Kdybychom mohli přijmouti toto čtení, byla by souvislost tohoto listu s privilegiem

O vlastních výběřcích berně se ze zpráv dosud uvedených nedovídáme nic určitějšího. Protože se v jedné z těchto zpráv mluví o „collectores qui pro tempore fuerint“, zdá se, že výběřčí bývali ustanovováni vždy jen na čas, snad vždy jen k vybírání určité berně. Listina krále Václava II. z r. 1284, osvobozující statky kaple sv. Václava od berně, opravdu příslušný rozkaz udílí „praesentis collectae collectoribus et notariis in quibuscunque provinciis constitutis”.¹⁾ Ostatně setkáváme se v listinách z doby Václava II. jen s povšechnými zmínkami o kollektorech berně všeobecné a zvláštní.²⁾ Toliko jednou, asi k r. 1300, máme určitější zmínku o výběřcích královské berně, a to v kraji žateckém. Byli tři, a to šlechtic (p. Albert Spacman), notář nejspíše stavu duchovního (Mikuláš) a měšťan (Dětrich Velflinův). Na rozkaz královské komory vyplatili tito výběřčí patrně z výnosu berně komusi 200 hřiven stříbra.³⁾ Soudíce podle tohoto příkladu, můžeme se domnívati, že v každém kraji bývalo k vybírání berně ustanovováno po třech výběřcích, z nichž jedním asi býval stálý berní notář toho kraje. Podle jakých zásad byli ustanovováni druzí dva kollektori, není jasné. Snad bylo pravidlem, aby byl mezi nimi zastoupen stav šlechtický i měšťanský, ale patrně nedbalo se valně toho, aby byli z kraje, pro který

král. Václava daným Jindřichu Vlachovi a uvedeným v textu jasná. Jindřich Vlach by tu na základě právě onoho privilegia svěřoval berní notářství v kraji kouřimském svému zástupci (vikáři). Sice bylo by třeba míti za to, že Jindřich Vlach dostal snad jiným privilegiem královským ještě také berní notářství kraje brněnského. V každém případě je pro nás zajímavé označení toho úřadu názvem „notaria steurae“ a jeho spojení s úřadem „provisionis monetae“. Tomuto úřadu příslušelo právo a povinnost „providendi et examinandi monetam atque denarios tam in bonitate argenti quam in pondere ac valore, ita quod moneta sive denarii in debita men-aura, valore et pondere conserventur“ (Reg. II., č. 2338).

1) Reg. II., č. 1332.

2) V listině kr. Václava dané r. 1286 Olomouckým (Reg. II., č. 1377) uvádějí se všeobecně „collectores generalis vel specialis collectae, steurae“. A listinou téhož krále danou rovněž Olomouckým r. 1291 (Reg. II., č. 1539) se jim povoluje, „quod generales collectas collectoribus eiusdem generalis collectae do possessionibus suis solvere minime teneantur.“

3) V nedatované a nepřesně zachované listině asi z r. 1300 se dosvědčuje, že podle vůle královny „dom. Reinherus et Wolflinus camerarius necnon dom. Hermannus notarius eamrae dom. regis michi dom. Jacobo quondam filio. Wolflini civi Pragensi ducentas marcas puri argenti recipiendas apud dom. Albertum Spacemanum et dom. Nicolaum notarium et Theodericum filium qn. Wolflini, collectores in provincia Zacensi; quas videlicet ducentas marcas argenti ego Jacobus praevictus apud praedictos collectores bernae me fateor plenarie recepisse“ (Loserth, Das St. Pauler Formular 1896, str. 51, č. 37; listina ve formuláři není datována a její text je zachován neúplně. Do r. 1300 klade zprávu v ní obsaženou Šusta, Dvě knihy českých dějin I., str. 269).

byli ustanoveni; spíše byly k tomu asi vybírány osoby, blízké královskému dvoru a královské komoře. Pro názor Šustův, že v době Václava II. právo vybíratí berní v jednotlivých krajích pronajímalo se, kdykoli byla vypsána, „družstvu kollektorů“, kteří si „ponechávali odměnou část výběru, zbytek pro panovníka uchovávalice, takže komora počítala při berní s dvojnásobkem: jednak s výnosem vlastním, jednak s penízem složeným předem za prodej práv kollektorských“,¹⁾ nenašel jsem nikde v pramenech dokladu a protože se názor ten nesrovnává se zprávami, ovšem velmi kusými, jež se nám zachovaly, myslím, že nelze mu přisvědčiti.

Způsob vybírání berně jak jsme jej poznali na sklonku doby přemyslovské, nezměnil se asi valně ani v době potomní. Úřad krajských notářů berních se připomíná za krále Jana častěji, takže si o něm můžeme utvořit poněkud jasnější představu. Privilegiem z r. 1327 udělil tento král ženskému klášteru v Starém Brně právo propůjčiti, kdykoli se na Moravě bude vybíratí královská berně, „stilum bernaie sive notariam supremae bernaie“, t. j. úřad nejv. berního notáře v kraji brněnském komukoli, jen když to bude osoba způsobilá vydati účet z vybrané berne.²⁾ Tu se dovídáme, že se krajskému notářství bernímu vedle názvu „notaria“ dával též název „stilus bernaie“. Slovo „stilus“ značí původně rydlo nebo pisadlo, přeneseně pak psaní a zde, jak viděti, úřad písařský neb notářský. Úřad krajského notáře berního, a vlastně vrchního notáře, jeví se tu trvale spojen s určitým ústavem duchovním, ale tak, že ústav ten může jeho vykonávání svěřiti, komu je mu libo. Podmínka stran kvalifikace tohoto notáře potvrzuje, že, jak již z dřívějšíka víme, bylo jeho vlastním úkolem zúčtování berně. Protože pak se tu mluví o vrchním notářství kraje brněnského (notaria supremae bernaie), třeba míti za to, že vedle vrchního notáře krajského bývali již tehdy, podobně jako v době pozdější, ještě nižší notářové berní.

Zajímavé zmínky o krajských notářstvích berních obsahují dvě jiné listiny krále Jana. R. 1330 dal Jan berní notářství tří jihočeských krajů chynovského, bechyřského a vltavského jedné z prebend vyšehradského kostela, chtěje tak rozmnožit

1) Šusta, Dvě knihy českých dějin I., str. 269.

2) Král Jan udílí klášteru na St. Brně právo, „quod, quodocunque nos et successores nostros bernam sive steuram in terra Moraviae recipere continget, extunc abbatissa et conventus praedicti monasterii stilum bernaie sive notariam supremae bernaie Brunnensis provinciae dare et conferre habeant, cui velint, tali tamen personae, quae ad reddendam rationem sufficiat dictae bernaie“ (Reg. III., č. 1320).

její důchod.¹⁾ A r. 1336 udělil Habardovi faráři na Bezděze milost, že, kdykoli bude se v král, českém vymáhati berně všeobecná, bude on řídit její vybírání v kraji litoměřickém a boleslavském, jsa tam berním notářem.²⁾ V nedatované listině, vzniklé snad nedlouho předtím, však se uvádí jako notář kraje boleslavského Jindřich z Domažlic (Henricus de Tust) a z obsahu listiny vysvítá, že tento Jindřich opravdu řídil vybírání berně.³⁾

V listině krále Jana dané bezděžskému faráři Habardovi se praví, že má „předsedati všeobecné berni“ v krajích litoměřickém a boleslavském, t. j. patrně: řídit její vybírání a býti tam berním notářem spolu s jinými kollektory (unacum aliis collectoribus). Podle toho se berní notář pokládal za jednoho z kollektorů a zároveň v tomto případě a snad zpravidla býval takřka jejich předsedou. Všeobecných zmínek o takových kollektorích zachovalo se z doby Janovy několik.⁴⁾ R. 1333 vyskytuje se pro ně prvně název *bernarii*, což je nepochybně zlatinštělý tvar českého názvu *berníci*, podobně jako název *bernatores*, který slyšíme prvně o několik let později.⁵⁾

1) Listina kr. Jana z 28. října 1330: *stylos regalis bernaie nostrarum provinciarum videlicet Cheynoviensis, Bechinensis et Wltaviensis cum suis omnibus attinentiis dictae praebendae condonamus* (Reg. III., č. 1710).

2) V listině z 30. list. 1336 král Jan stanoví, „ut tu Habarde, quotienseunque bernam generalem in regno Boemiae imponi contigerit, ei in Luthomericensi et Bolezlaviensi provinciis praesidere notariusque ibidem esse debeas unacum aliis collectoribus bernaie praefatae“ (Reg. IV., č. 353).

3) Listina je ve sbírce *Codex epistolaris Johannis regis Bohemiae* (vyd. *Th. Jacobi* r. 1841, č. 221, str. 85), jež vznikla asi r. 1345 a obsahuje listy a listiny většinou z 1. 1325-1345. Pražský měšťan píše tu „Henrico de Tust notario provinciae Bolezlaviensis“: „vos deprecor, ut illud inconueniens in me et meis X (?) pauperibus hominibus fieri non sinatis, sed ad hoc deducatis, quod a praedictis meis hominibus III marcae pro berna eos contingente et ferto notarii recipiatur ex pacto, sicut apud praedecessores meos informatus sum hactenus esse factum. Quod si facere vobis non competit, extunc saltem faveatis de iure, quod omnibus est commune, videlicet quod bona eorum conscribantur et solvant iuxta posse suum eorum quilibet bernam suam; et sicut mihi intimastis, quod in registro inventae sint V marcae eum fertone pro pacto ipsorum priori, de quibus ipsis hominibus fertonem procuraveritis relaxari, id non peto, nes vellem vos pro re tam modica fatigari.“

4) Viz na př. Reg. 111., č. 1323 („cum collectoribus steurae regiae“), č. 1797 („colletores bernarum“) a č. 1860 („colletores nostri [t. j. krále Jana] et heredum nostrorum“); Reg. IV., č. 182 („berna generalis per collectores ad hoc deputatos colligitur“), Č. 2203 („mandantes collectoribus bernaie“). Srov. též citát výše v pozn. 2.

5) Listinou z 28. pros. 1333 osvobozuje klášter osecký své poddané v Počeradci na rok od platů a povinností, „ipsos ab exactionibus et berna, si cum ipsis *bernariis* paetaverimus, subportantes“ (Reg. III., č. 2074). Podobně čteme v listině téhož kláštera pro ves Svinčiee z 7. dubna 1342: „Ceterumque de berna regia est adiunctum, quod quandoeunque pacta-

Můžeme tedy výběřčí nebo kollektory královské berně již v této době nazývatí berníky. Vedle vymáhání berně náleželo jim také jednati s poplatnými stranami o výši paušálu, jenž se platil místo berne.¹⁾ Není pochyby, že berníci byli stejně jako notáři ustanovováni od krále.²⁾ Přední místo mezi nimi zaujímal asi často některý z vynikajících šlechticů kraje. Dal-li král Jan r. 1336 Petrovi z Rožmberka právo ponechat si na úhradu toho, co mu byl král dlužen, 1200 kop z berně všeobecné, kterou vybral nebo vybere v kraji prachenském a bechyňském,³⁾ smíme zajisté souditi, že Petr z Rožmberka byl tenkrát berníkem a to patrně hlavním, v obou těchto krajích. Víme ostatně, že r. 1349 jmenoval Karel IV. Jošta z Rožmberka a jeho bratří na dobu své vlády hlavními berníky (*collectores principales bernaie*) v krajích vltavském, chýnovském, bechyňském, doudlebském, netolickém, volyňském, prachenském a bozenském.⁴⁾ Všeobecné zmínky o výběřčích královské berně, bernících (*collectores, collectores bernaie, bernarii*) jsou také v listinách z doby Karla IV. a Václava IV. dosti časté.⁵⁾ I z nich vysvítá, že berníci bývali

verimus cum bernariis." (Reg. IV., č. 1106). Jiné pozdější doklady pro užívání názvu „*bernarii*“ viz dole v pozn. 5. Ve smlouvě Goelina z Bušvic s klášteřem doksanským z 20. října 1339 je ustanovení, že Goelin, kdykoli se bude vybíratí všeobecná berně královská, zaplatí klášteřu místo berně tři kopy grošů a za to klášteř bude povinen „*ipsum quietum reddere ab omni vexatione bernatorum*“ (Reg. IV., č. 745).

1) Viz citáty v předešlé poznámce.

2) Výslovně to praví listina Karla IV., daná r. 1350 klášteřu zbraslavskému, kde král nařizuje cosi „*collectoribus generalis bernaie, qui inantea per nos seu successores nostros in Minori civitate Pragensi et Veronensi provincia instituti fuerint*“ (*Tadra*, Listář č. 110).

3) Listinou z 6. ledna 1336 dává král Jan Petrovi z Rožmberka na úhradu svých dluhů mimo jiné: „*in provinciis Prachinensi et Beehinensi de "helma generali, quam ibidem percepit et pereipiet, 1200 sexag ...*“ (Reg. IV., č. 253).

4) Orig. listiny z r. 1349 je v Třeboni; výtah v Cod. Mor. VII., č. 932 a Font. rer. Austr. 37, str. 399, pozn. 1.

5) Viz na př. zbraslavskou listinu z r. 1350, z níž výňatek je výše v pozn. 2. — V přátelském narovnání sporu mezi Příznakem z Poříčí a pyšelským farářem Janem z r. 1359 se ustanovuje: „*Item bernam generalem, si eidem Przyssnaconi placuerit, dehet cum collectoribus bernaie expedire*“ (*Emler*, Reliquiae tabularum I., str. 427). — Listina z r. 1370, již klienti z Haugvic dávají faře hudlické úrok od několika svých lidí, obsahuje ustanovení: „*bernam regalem nos et successores nostri a censualibus colligere et bernariis solvere tenebimur*“ (*Libri erect. I.*, č. 162, str. 180). — V listině z r. 1372, již kapitula mělnická dává bratřím Zdeňkovi a Blažejovi z Přivětie v emfiteutický nájem les a pole v Cečkovicích, se praví: „*de collecta regali ordinamus, quod praepositi Melnicenses nichil se de ea intromittere sed Zdeno et Blasius de berna cum collectoribus concordare debeant et persolvant, prout poterint*“ (*Libri erect. I.*, č. 188, str. 191). — V listině z r. 1389, již král Václav uložil všeobecnou berni, čteme královský rozkaz, „*quod universi*

ustanovování zpravidla asi pro každou berní znova a že jejich úkolem vedle skutečného vybírání berně stále bývalo dohodovati se s poplatníky o výši paušálu placeného místo berně. U Štítného nacházíme pro ně název „berčí“.¹⁾ Na konci doby Václavovy vyskytuje se k označení výběřčích berně ojediněle také obecnější název *urzednikones*, tedy „úředníci“²⁾

Je na snadě domněnka, že berně vybraná krajskými berníky po krajích sbíhala se v rukou dvorského úřadu nebo úředníka, jemuž náležela vrchní správa královských financí. Z doby krále Jana máme však i přímou zprávu, že královský komorník (Frenclin Jakubův) měl na starosti krajské berně, tedy snad vrchní správu všech krajských berní. Ale zdá se, že se i přímo zúčastnil skrze své zřízence vybírání berně v některých krajích.³⁾

subditi regni nostri praefatam bernam *bernariis* nostris, quos eiusdem suscepcioni praefigendos duxerimus solvere sint parati" (*Palacký*, *Formelbücher* II., 172). — V rozhodnutí sporu mezi farářem přčickým Janem a Mikulášem z Borotína z r. 1406 se nařizuje, že Mikuláš má berní za faráře a jeho úročné lidi „apud collectores expedire et persolvere" (*Libri erecti* V., str. 600, Č. 921). Také v berním rejstříku kraje plzeňského z r. 1379 se uvádějí výběřčí (*collectores*) královské berně (viz doleji).

1) V jeho spise O obecných věcech křesťanských (vyd. K. J. Erben) str. 156 a 157; výňatek uvádí Emler, *Ein Bernaregister* str. XI., pozn. 10. Tu se všude píše „berel", „bercích" atd., ale z *Gebauerova Slovníka* vysvítá, že správný tvar je „berčí".

2) V listině z 5. list. 1416, již Jakub, farář v Plánici, pronajímá zádušní pozemky právem zákupným, se praví: „Etiam bernam regalem solvent *urzednikonibus*, quando fuerit generaliter proclamata, et hoc cum adiutorio plebani, qui est vel pro tempore fuerit". (Opis této listiny z archivu pražského arcibiskupství, sub *Recepta* ab ao. 1636, je v archivě zemském.)

3) V nedatovaném listě asi z 1. 1335 —1342, jimž *camerarius Bohemiae Frenzlinus Jacobi de Praga* píše králi o rozličných věcech finančních, čteme na konci: „Et generose domine, quia in vestro constitutus servitio, a tergo omnium, qui vestram accedant praesentiam, remaneo ista vice, peto humiliter ac instante, ut, si negotium collectae vestrae regiae processum habuerit, quatenus mei curam absentis tamquam praesentis habere dignemini generosam, quod circa collectas provinciarum, sicut alias factum est, de vestri gratia valeam remanere" (*Jacobi*, *Cod. epistol.* č. 22, str. 12). Sbíрка formulářů listinných, v níž je zachován tento kus, obsahuje jiný list patrně téhož komorníka, psaný jeho dvěma famulům. Obsah listu je vyjádřen nadpisem: „Camerarms facit suos famulos collectam regiam tonere", a list zní takto: „Vos dilecti fideles nostri Styb. et Mart. audita intentione nostra de instante collecta regia non debeatis admittere, quod pauperes castris ad nos se inaniter fatigarent. Quia nec relaxare de ipsa collecta nec indutias ultra instantem dominicam possumus ullas dare et Herbordus notarius camerae nichil similiter aliud quam nos facere poterit in hac parte. Unde omnino dicatis omnibus, quod ad dandum ipsam collectam nunc in dominica penitus sint parati. Quam debet Dywissius nomine Herbordi praedicti colligere et habere et nullo modo percipiatis parvos grossos, qui Pragae non evadentur nisi cum sexta parte dampnorum" (*Jacobi* č. 120, str. 53). — Listina Karla IV. z r. 1376, jimž se pánům z Poděbrad zastavuje

Podrobnějších zpráv o počtu berníků i o tom, jaké osoby bývaly jimi ustanovovány, dostává se nám teprve r. 1379. Z toho roku se nám zachoval berní rejstřík kraje plzeňského ¹⁾ a v něm se vypočítávají všichni berníci, jimž tehdy bylo svěřeno vybírání berně v kraji plzeňském. Bylo jich celkem deset. První místo mezi nimi zaujímal břežský vévoda Jindřich, vedle něhož byli berníky královský protonotář Martin, pražský měšťan a hofrychtěř královských měst Bernard Černý a sedm šlechticů. Z nich čtyři byli stavu panského (Boreš z Risenburka, Ondřej z Dubé, Purkart z Janovic a Albrecht z Kolovrat), tři z drobné šlechty (Henzlin z Tvorkova, Martin z Jenštejna a Kunšík z Hrádku). Zaslouhuje povšimnutí, že ani tito šlechtičtí berníci nebyli vzati vesměs ze šlechty kraje plzeňského. Naopak někteří z nich (Henzlin z Tvorkova, Martin z Jenštejna) stejně jako vévoda břežský neměli zajisté nic společného s krajem plzeňským.

Že podobné složení krajských sborů bernických bývalo v tu dobu pravidlem, ukazuje nařízení krále Václava o vybírání berně všeobecné, jež se bohužel zachovalo jen ve formuláři, neúplně a bez data.²⁾ Z tohoto listu královského vysvítá, že mezi výběřčími berně byla především sama královna, dále několik šlechticů a konečně notář a měšťan.³⁾ Poněkud jiné složení sborů bernických předpisuje berní řád krále Václava, pocházející patrně z posledních let panování Václavova.⁴⁾ Tu se praví, že k vybírání berně v každém kraji

hrad Lipnice a Něm. Brod (*Čelakovský* II., Č. 532), ustanovuje též, že tamní obyvatelstvo má jako dotud platit obecnou berni, tamen, quod praefati fratres de Podybrad bernam eandem per se vel suos colligant et pecunias inde provenientes ad nostram regalem cameram Boemiae integraliter repraesentent".

1) Je to rejstřík, jež vydal r. 1876 J. *Emler*, Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom J. 1379.

2) List vydal Fr. *Palacký*, Über Formelbilcher II., str. 138 a z jiného rukopisu *Emler*, Ein Bernaregister str. VII.

3) List (podle textu zachovaného ve sbírkách formulářů) je určen: „serenissimae principi R. etc., consorti nostrae carissimae nobilibus etc., fidelibus nostris dilectis". V textu se pak praví, „quod inter vos notarius et civis praedicti et non alius pecunias ... in eorum retineant potestate".

4) Tento berní řád, o němž viz výše str. 30, zachoval se zároveň s rozličnými jinými písemnostmi týkajícími se berně (text král. listu, vyhlašujícího vypsání berně, seznam sum roční berně, placených českými kláštery a královskými městy) podle *Emlera*, Něco o bernictví (Pam. archaeol VIII. str. 22) „v několika rukopisech právních v stejném znění". S podstatným jeho obsahem seznamuje jednak právě uvedená česká rozprava *Emlerova*, jednak jeho práce německá Ein Bernaregister des Pilsner Kreises, kde v poznámkách je text berního řádu s několika jinými kusy otištěn z pergamenového kodexu pražského archivu pražského. *Tadra*, Kanceláře a písaři, str. 112, pozn. 1, upozorňuje na dva rukopisy universitní knihovny pražské, kde je zapsán tento berní řád. Jiný rukopis je v knihovně Nár. musea.

bývá ustanovováno několik pánů (barones) toho kraje a krajský popravce, k nim pak že se přidává královský podkomoří, notář a měšťan. Jména těchto berníků měla být výslovně uvedena v královském listě nařizujícím vybírání berně.¹⁾ Je patrné, že sbor berníků kraje plzeňského z r. 1379 nebyl takto složen. Shodně s pozdějším berním řádem Václavovým byli tehdy mezi berníky notář a písař i někteří páni kraje plzeňského, ale nebyl mezi nimi král, podkomoří a naopak byly mezi nimi šlechtické osoby, které nebyly stavu panského a nebyly usazeny v kraji plzeňském. Zdá se tedy, že pravidla obsažená v pozdějším berním řáde krále Václava nebyla r. 1379 ještě v platnosti anebo se nezachovávala. Ustálila se asi teprve v potomních letech, ač-li nebyla teprve tímto řádem nově zavedena. Podle toho bylo by se pánům podařilo vytisknouti z úřadu krajských berníků příslušníky nižší šlechty, zmocniti se výhradního držení míst bernických, vyjímaje ovšem místa těch, kdo vykonávali hlavní práci při vybírání berně, totiž notáře a měšťana.

Tito dva vlastní výběrčí měli mezi krajskými berníky zvláštní místo. Zračí se to již v tom, že se někdy jmenují vedle berníků, nepočítajíce se takřka mezi ně,²⁾ více však v právech a úkolech toliko jim vyhrazených. Podle berního řádu Václavova měli toliko notář a měšťan u sebe chovati peníze, královské nařízení o berní a berní registra ; jenom oni asi také vykonávali vlastní práci účetní. Ostatní měli se jimi řídit, jim po vybrání berně odváděti své berní rejstříky, je ochraňovati. Notář a měšťan platili z vybraných peněz všechna vydání berníků. Pokud nemohli přebývati společně,

To vše svědčí o veliké rozšířené této snůšce písemností, poučujících o berní a jejím vybírání. Kdy vznikla, možno se dohadovati z toho, že seznam roční berně placené kláštery a městy královskými, který je její součástí, pochází, jak bude ukázáno v následující kapitole, asi z poloviny r. 1418. Proto se zdá, že celá ta snůška byla pořizena někdy tou dobou. *Emler*, Něco o bernictví, 24, asi z téže příčiny vyslovil domněnku, že ony zápisky o berní týkaly se berně, která vypsána byla asi v L 1416-8. —Podstatnou část berního řádu otiskl také *Jireček*, Cod. II., 3, str. 123. Bylo by záslužnou prací srovnati zachované opisy berního řádu a připojených písemností a rozbohem přesně zjištěného textu pokusit se o bližší určení okolnosti, za nichž tato zajímavá snůška vznikla.

1) „Primo ad eandem [bernam generalem] colligendam in singulis districtibus deputantur certi barones et justiciarius in eodum districtu consistentes, quibus additur subcamerarius regni Boemiae existens pro tempore, notarius et civis, ita quod huiusmodi bernae collectores singulorum districtuum in litera majestatis domini regis sint et esse debeant ipsorum propriis nominibus designati”.

2) Na př. zápis o poplatcích určených berníkm, jenž je připojen k bernímu řádu krále Václava, je nadepsán: „lura collectorum, notarii maioris et civis” (*Emler*, Bernaregister X).

platili každému z nich denně 20 grošů pražských. Při tom se (aspoň někdy) přísně nařizovalo, aby vybírání berně netrvalo déle než dvě, tři neděle.¹⁾

Každý berník — nevyjímaje ani notáře a měšťana — měl mít svého vlastního notáře, jehož úkolem bylo vésti pro svého pána berní rejstřík.²⁾ To byli menší notáři (notarii minores) na rozdíl od notáře, jenž náležel ke sboru berníků a jaksí mu předsedal a jenž se nazýval vrchním nebo nejvyšším notářem (supremus notarius, notarius maior). Protože jsme se již r. 1327 setkali s vrchním berním notářstvím (notaria supremae bernaie),³⁾ zdá se, že ustanovení berního řádu Václavova o nižších neb menších notářích nezavádělo nic nového,

1) V řádu berním následuje po slovech uvedených v pozn. 1. str. 56 : „Civis litterae majestatis notarius et civis omnium districtuum in possessione existant, pecuniaque totalis regalem cameram concernens in possessione ipsorum notarii et civis esse tenetur, ad quos alii collectores respectum habere debent, ipsis assistendo secundum et iuxta huiusmodi litterae majestatis continentiam et tenorem". V královském listě majestátním o berní se nařizuje, „quod inter vos [t. j. collectores] notarius et civis et non alius quisquam penitus pecunias colligendas et libros registrarum tam antiquos quam de novo per vestros et ipsorum notarios conscribendos in eorum retineant potestate, nec cuiquam ex vobis liceat cum hiis aliquid agere seu disponere de eisdem. Qui etiam notarius et civis vobis collectoribus et sibi nostro nomine providere debebunt, quamdiu in colligenda berna laborabitis supradicta, congruis de expensis. Et in casu, quo aliquando propter indispositionem locorum insimul aut in hospitibus sibi invicem contiguus stare non possetis, quod tamen, ut insimul stetis, firmiter volumus observari, ne dieta collecta diutius differatur et quam per vos infra duas vel tres ebdomadas colligi districte praecipimus, cuilibet vestrum pro diurnis et nocturnis expensis, dum ... vos ex eventu et necessitate locorum divisim stare contigerit, exceptis quatuor equis notarii pro curru, qui sumptibus camerae nostrae pro diurnis et nocturnis expensis respicientur ad instar unius collectoris, de viginti gr. prag. providebunt. Et insuper berna praedicta plene collecta vos, praedicti singuli collectores, libros et registra bernaie huiusmodi per vos conscribenda [v druhém opise : „libros et registra antiqua et per vos conscribenda"] dictis notario et civi assignare ac ipsos cum pecuniis collectis et libris secure conducere usque Pragam et ibidem hon. N. regni nostri Boemiae subcamerario et ad eius domum praesentare modis omnibus studeatis" (*Palacký*, *Formelblicher* č. 166, str. 139; *Emler*, *Bernareg.* VII).

2) Berní řád o tom ustanovuje: „Item quilibet collectorum in litera majestatis nominatus suum proprium habeat notarium regestrumque continuatum in ultima sessione districtuum singulorum supremo notario et civi praesentetur" (*Bernaregister* X). Že i vrchní notář a měšťan měli své notáře a že tyto notáři psali své rejstříky, je patrné ze slov uvedených v předešlé poznámce : „libros registrarum ... de novo per vestros [t. j. berníků] et ipsorum [t. j. notáře a měšťana] notarios conscribendos". Srov. též ustanovení berního řádu: „Item singulis diebus, cum a collectione cessatur, numeretur per civem et notarium pecunia dom. regem concernens in omnium collectorum praesentia, cuius quantitas notetur in regestris omnium collectorum per notarios eorundem (*Bernaregister* VII).

3) Srov. výše str. 51.

nýbrž jen vyjadřovalo, a snad podrobněji upravovalo dávný obyčej. Také z nářků Štítného do útisku, provozovaného berníky, je zjevné, že berníci měli již tehdy své písaře neb notáře.¹⁾ Berní řád krále Václava pak to nařizuje výslovně všem berníkům. Podle tohoto berního řádu měl dále každý berník míti čtyři koně, na něž dostával po 5 gr. denně, a podle královského listu o berní nad to ještě nejméně dva ozbrojené služebníky, kteří patrně měli pečovati o jejich bezpečnost.²⁾ Není jisté, zda se ustanovení o koních a ozbrojencích týkalo také notáře a měšťana.³⁾ Jistě však mívali tito dva berníci společný vůz, v němž se asi přechovávaly peníze a registra. Všem ostatním berníkům bylo přísně zakázáno užívatí toho vozu.⁴⁾

Krom zaopatření anebo peněz na ně dostávali berníci a jich notáři (písaři) ještě jiné peněžité odměny, nikoli však z královské komory, nýbrž od poplatníků berně. Původně asi o tom nebylo určitých předpisů. Berníci asi vybírali krom berně ještě určité, ne vždy stejné procento z ní pro sebe jako náhradu za práci s vybíráním berně a podle jména zvláště za vymazání platební povinnosti poplatníkovy z berního rejstříku; slulať tato náhrada, jak již víme, „delentiales“, „výmazné“, „zámazné“ nebo také „smazné“.⁵⁾ Podle zápisu o vybírání berně na statcích kláštera roudnického z r. 1367 bylo tehdy v obvodu (sessio) slanském zapláceno berně 43 hřiven a tři čtvrtky (fertones), v obvodu roudnickém 5 hřiven 3112 čtvrtky, úhrnem tedy necelých 50 hřiven. Zámazného bylo z těch dvou obvodů zapláceno 9 hřiven, tedy něco méně než pětina vybrané berně. V obvodu mělnickém bylo zapláceno berně 10 hřiven, zámazného 2 hřivny, v obvodu litoměřickém

1) Štítný žaluje, že „berčí“ berou „druhdy čtvrtý groš zámazného jako úkola a písařóm zvláště“. Písaři sluší zde jistě rozuměti „menší“ notáře jednotlivých berníků.

2) Berní řád ustanovuje: „Item collector quivis huiusmodi bernaе quatuor equos habere debet, cui super quolibet huiusmodi equorum dietim quinque grossi super expensis de pecunia domini regis debent assignari usque ad totius bernaе collectionem terminandam“. V královském listě se nařizuje berníkům: „quod quilibet vestrum quatuor equos et ad minus duos familiares habeat“.

3) Emler, Bernaregister VIII, soudí, že nikoli.

4) V královském listě se mluví (viz výňatek v pozn. 1. str. 57) o čtyřech koních notářových „pro curru“ a dále se určitěji praví: „Nec quisquam ex vobis collectoribus supradictis ad currum notarii et civis, quorum solum volumus respectum habere [accedat] et in eo aliquam portionem [praetendat?] velut inautea, prout intelleximus, quidam ex collectoribus in nostrae Maiestatis praecepti contemptum facere praesumpserunt“ (Emler, Bernaregister VII).

5) Doklad o užívání těch slov viz v pozn. 5. str. 59.

91/2 hřiven berně a 11/2 zámazného.¹⁾ Možno tedy říci, že se tu zámazné zpravidla rovnalo asi pětině berně, spíše však bývalo o něco menší. S tím se srovnává nářek Štítného, jenž žaluje, že při berni vybírané na koupi Braniborska r. 1373 berníci brali pátý nebo dokonce čtvrtý groš zámazného a ještě zvláštní odměnu pro písaře.²⁾ Za Václava IV. byly tyto poplatky upraveny přesně, ač snad nikoli zcela nově. Berní řád z posledních let jeho vlády ustanovuje, že pro berníky, počítaje v to vrchního notáře a měšťana, má se platit z každého podsedka, služebníka a řemeslníka po 5 gr.³⁾ Kde se berně platila paušálně, dostávali berníci z každých deseti hřiven jednu hřivnu výmazného neb zámazného (delentionales). Konečně náležely jim i pokuty za neplacení berně, zvané „zárožné“, jež se zpravidla rovnaly pěti kopám. Tyto všechny důchody, celkem zajisté velmi značné, bývaly rozdělovány stejným dílem mezi berníky, počítaje k nim i vrchního notáře a měšťana.

Ale také o menší notáře neb písaře berníků bylo podobně postaráno. Platilo se na ně z každého pastýře 5 gr., z každého svobodného popluží 2 gr., dále z každého pronajatého lánu, z každého rybáře a z každé hřivny po 2 gr. Při placení paušálním platilo se z každé vsi, na níž se úmluva vztahovala, za pastýře po 5 gr.⁴⁾

Těmito vedlejšími poplatky vzrůstala jistě velmi značně platební povinnost poplatníků berně. Stejně jako o berni samu dělily se také o tyto poplatky vrchnosti s poddanými.⁵⁾

1) *Emler*, Deset urbářů, str. 18.

2) Srov. pozn. 1. str. 58.

3) V arcibiskupském urbáři z r. 1390 (vyd. *Emler*, Deset urbářů 123) se ustanovuje: „Item herna quilibet subses solvit 5 gr.“

4) V přídavku k bernímu řádu kr. Václava čteme pod nadpisem „luna collectorum, notarii maioris et civis“ tato ustanovení: „Subsides ; de quolibet quinque grossi ad ollam dominorum collectorum. Item de famulo pro eisdem quinque grossi. Item de fabro pro eisdem quinque grossi. Item delentionales in pactis de decem marcis una marta gr. pro huiusmodi dominis collectoribus. Item notarius supremus et civis aequalem portionem habeant cum dominis collectoribus in íuribus praenotatis. Item zarozne ob non solutionem bernae ratione poenae quinque sexagenae salvo moderamine“. Následují: „lura notariorum minorum : Pastor V gr., aratura libera II gr., lanaeus locatus II gr., piscator II gr., de qualibet marta II gr. Item in pactis singulis de villis in huiusmodi pactis nominatis ratione pastoris V gr.“ (*Emler*, Bernaregister, str. X).

5) Viz výše str. 44. V privilegii kláštera strahovského daném vsi Ovčárům r. 1370 se ustanovuje : „Item pro berna regali, quando fuerit per fora publice proclamata, quilibet possessor laneorum praedictorum solvet nobis et monasterio nostro 32 gr. prag. et unum gr. prag. pro *delencialibus*, dictis vulgariter *smazné*.“ (*Emler*, Deset urbářů, str. 241). V urbáři kláštera břevnovského z r. 1406 (tamtéž str. 151 násl.) jsou četné zmínky o placení výmazného poddanými. Tak o usedlostech v Slatině se

Berníci byli ustanovováni a také působili po krajích. Tyto *berní kraje* se, aspoň na konci doby předhusitské, celkem shodovaly s kraji politickými a soudními.¹⁾ Podle berního řádu z posledních let Václava IV. bylo tehdy 12 berních krajů: 1. pražský neb kouřimský, 2. plzeňský, 3. litoměřický, 4. královéhradecký, 5. rakovnický, 6. chrudimský, 7. práchenský, 8. slanský, 9. boleslavský, 10. žatecký, 11. čáslavský, 12. bechyňský. Tyto kraje dělily se na menší berní okresy (*sessiones*), které asi byly utvořeny jen pro vybírání obecné berně.²⁾ Zprávu o těchto berních okresech máme již z r. 1367. V urbáři roudnického kostela je krátký zápis o vybírání královské berně na klášterních statcích v tom roce.³⁾ Tu vidíme, že statky roudnického kláštera byly rozptýleny celkem do pěti berních okresů, z nichž dva (slanský a roudnický) byly v kraji slanském, dva (mělnický a litoměřický) v kraji litoměřickém a jeden (lounský) v kraji žateckém. Berní rejstřík kraje plzeňského z r. 1379 pak svědčí, že se tento kraj již tehdy dělil na čtyři berní okresy (*sessiones*), totiž plzeňský, klatovský, domažlický a stříbrský.⁴⁾ Podrobně o rozdělení krajů na berní okresy poučuje nás berní řád z konce doby Václava IV.⁵⁾ Podle toho se tehdy dělil kraj *pražský* na 6 okresů, jejichž sídlem byly Staré město, Český Brod, Kolín, Kouřim, Vlašim, Benešov; kraj *plzeňský* na 4 okresy se sídlem v Plzni, Klatovech, Domažlicích a Stříbře;

praví, že z každé se platí „pro berna, quando contingit recipere, 16 gr. et pro *delentionalibus* gr." (str. 175). O vsi Nezamyslicích tu čteme, že „quilibet laneus solvit . . . pro berna 31 gr., sed *výmazného* 1 gr., quando berna datur" (str. 184). V Domorazi držitelé lánů „solvunt pro berna per 1/, marcam et cum hoc *wimazného* per 1 gr." ; v Žichovicích podobně „pro berna per mediale marcam et *wymazného* per 1 gr." (str. 185). — K tomu, co jsem výše (str. 39 násl.) vyložil o tom, jak se vrchnosti s poddanými dělily o placení berně, dodávám, že Štítný také žaluje na pány, že příliš ochotně povolují králi berni „a často rádi isú jí, aby svých lidí užili". Ale naříká dále na vladyky, že prý „v tom nejsú bez viny", „když málem odbudile berně, mnoho vezmú na svých lidech královým jménem. Mohli by za stravu a za práci, jezdiec o tom, užiti něco, ale ne přieliš, a byla-li by potřeba taká, i nevylyhuje králem mohl by pomoc vziti na svých lidech". Z toho, zdá se, vysvítá, že vladykové za shánění berní od svých lidí dávali si od nich platit.

1) Srov. B. Rieger, Zřízení krajské I., str. 7.

2) Emler, Bernaregister V.; Rieger, Zřízení krajské I., str. 7. pozn. 4.

3) Emler, Deset urbářů, str. 18.

4) Berní rejstřík arcibiskupství pražského rovněž z r. 1379 (vyd. Emler, Deset urbářů, str. 313 násl.) uvádí 8 okresů, podle nichž se vybírala berně na statcích arcibiskupských. Ale tyto distrikty (Příbram, Rožmitál, Týn n. Vltavou, Chýnov, Řečice, Heralce, Křivsoudov, Štěpánov) neshodovaly se s okresy berními, na něž se dělily kraje, nýbrž byly to patrně správní okrsky panství arcibiskupského.

5) Srov. Emler, Bernaregister IV. a Klier str. 32.

kraj *litoměřický* na 3 okresy: Litoměřice, Č. Lípa, Mělník ; kraj *královéhradecký* na 5 okresů: Králové Hradec, Kostelec u Potenštejna, Jaroměř, Jičín, Bydžov; kraj *rakovnický* na 2 okresy : Rakovník, Beroun ; kraj *chrudimský* na 2 okresy : Chrudim, Vysoké Mýto; kraj *prácheňský* na 6 okresů: Kamýk, Březnice, Sušice, Horažďovice, Strakonice, Netolice ; kraj *slanský* na 4 okresy: Menší město pražské, Slaný, Roudnice, Velvary ; kraj *boleslavský* na 8 okresů: Nymburk, Benátky, Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Sobotka, Turnov, Jablonec, Bělá ; kraj *žatecký* na 6 okresů : Louny, Zatec, Mašřov, Kadaň, Most, Ústí n. L.; kraj *čáslavský* na 6 okresů: Čáslav, Zbraslavice, Štěpánov, Čechtice, Humpolec, Něm. Brod a kraj *bechyňský* na 12 okresů: Neveklov, Sedlčany, Krásná Hora, Milevsko, Písek, Týn n. Vlt., Budějovice, Veselí, Jindřichův Hradec, Pacov, Ústí n. Lužnicí, Milčín. Protože uvedené zprávy o berních okresích z r. 1367 a 1379 srovnávají se s tímto rozdělením dosvědčeným na konci doby předhusitské, možno se domnívati, že toto rozdělení bylo obvyklé již aspoň od začátku druhé poloviny XIV. stol. Jak byla rozdělena Morava pro vybírání obecné berně, není blíže známo.

Jak se postupovalo při vybírání berně, dovidáme se podrobněji teprve za Václava IV. Tehdy se rozhodnutí o vybírání berně ohlašovalo královskými listy rozesílanými po všech krajích země. Tu se udávala příčina toho rozhodnutí a nařizovalo se, kdy má berně býti připravena pro berníky. To se rozhlašovalo ode dávna na veřejných místech, kde se scházelo mnoho lidí, zvláště na trzích a v kostelích o dnech svátečních.¹⁾ Berníkům, ustanoveným pro jednotlivé kraje, dostávalo se k jejich úkolu ověření a podrobných pokynů zvláštním listem

1) Text takového listu z r. 1389 vydal *Fr. Palacký*, *Über Formelbücher II.*, č. 142. Tam se nařizuje všem stavům král. českého, „*quatenus singulis diebus forensibus et festivis praefatam bernam in ecclesiis, foris et locis publicis ubi maior hominum affuerit multitudo, proclamari publice faciatis*“. O vyhlášení berně na veřejných místech našel jsem nejstarší zmínku v privilegii daném r. 1361 klášteřem strahovským vsi Hřinčicům: „*excepta berna regali, quae per fora publice proclamatur*“. (*Emler*, *Urbáře*, str. 275). Podobné zmínky jsou v jiných privilegii téhož klášteřa, tak v privilegii vsi Chrástán z r. 1366: „*berna regali generali, quae per fora publice proclamatur*“ (t. 250), v privilegii vsi Ovčár z r. 1370: „*quando berna regalis fuerit per fora publice proclamata*“ (t. 241), v privilegii Velké Lhoty z r. 1373: „*cum communis seu generalis beran in terra Boemiae publice fuerit proclamata*“ (t. 247), v priv. vsi Radomě z r. 1374: „*pro berna generali, dum fuerit publice proclamata per fora terrae*“ (t. 263, srov. ještě t. str. 263, 268 a 256). Také listina opata břevnovského a probošta rajhradského z r. 1366 (*Cod. Mor. IX. č. 455*) má ustanovení pro případ „*cum berna regalis proclamata fuerit*“. Podobně česká listina Jindřicha z Dubé z r. 1408 mluví o případě, „*když by byla berně zemská obecná povolána v zemi*“ (*Vyd. Teige v Arch. č. XXVIII, str. 326a*).

královským. Znění takového listu (litera majestatis super collectione bernae generalis) zachovalo se nám teprve z pozdější doby Václava IV.¹⁾ I tu se nejprve uvádí příčina, proč se berně vybírala a připojuje se zmínka, že se to děje s jednomyslným souhlasem stavů (principum, baronum et nobilium) království českého. Pak se berníkům nařizuje, kdy mají začít s vybíráním berně a jmenují se osoby, od nichž se nemá vymáhati ani berně ani výmazné, protože se již s králem plně dohodly o sumu, kterou zaplatily nebo zaplatí místo berně.²⁾ Potom následují známé nám již předpisy o tom, čím mají býti berníci opatřeni, a jak má býti postaráno o jejich vydržování. Je tu též přísný rozkaz, že berně má býti vybrána do dvou až tří neděl. Po ukončení té práce měl každý berník berní registra stará i nově sestavená odevzdati vrchnímu notáři a měšťanu, kteří je měli i s vybranými penězi odvésti bezpečně až do Prahy a odevzdati královskému podkomořímu do jeho domu.³⁾ Plnění těchto povinností ukládalo se berníkům velmi přísně. Jestliže některý z nich nedostavil se buď hned první den stanovený k vybírání berně neb aspoň o den později do prvního obvodu berního na místo, kde se berně vybírala, nebo neposlal-li místo sebe někoho s ozbrojenci a koni, neměl již býti připuštěn k vybírání berně ani k důchodům s tím spojeným.⁴⁾ Také poplatníkům však se přísně nařizovalo, aby řádně platili berni a nedbalým v placení hrozilo

1) Je znám dvojnásob v podrobnostech se rozcházející text této listiny upravený na způsob formuláře. Jeden vyd. *Palacký*, *uber Formelblicher II.*, č. 166., druhý *Emler*, *Bernaregister VII.*

2) „Vobis bernam generalem huiusmodi ab universis et singulis bonis per districtum et provinciam N., hominibus tamen et bonis r. a. etc. [v druhém textu: „homhůbus tamen et bonis regalibus, archiepiscopi Pragensia, episcopi Luthomuslensis, praepositi Wissegradensis, nobilium de Rosemberg, monasterium et civitatum, qui nobiscum insuper concordaverunt ad plenum] dumtaxat exceptis, adversus quos homines et bona eorum tam ratione dellentialium quam alias nichil penitus attemptetis, incipiendo in etc. venturo proxime, committimus exigendam et effectualiter colligendam”.

3) Viz výňatek v pozn. 1. na str. 57.

4) „In casu vero, quo quisquam ex vobis ad diem primam incipiendae sessionis bernalis, videlicet feria etc. vel immediate sequenti in locum-primae sessionis, ubi berna levari debebit, non venerit seu forsitan in locum suum quemquam suo nomine cum armatis et equis ... non transimiserit, extunc qui ex vobis negligens repertus fuerit vel remissus, ad assidendam et tollendam bernam diebus sequentibus nullatenus admittatur, nec provisionibus et delentialibus solitis aliquo modo perfruatur”. Srov. formulář královského listu Václavova, jímž se jmenuje krajský berník, u *Palackého*, *Formelblicher II.*, č. 167. *Jireček Cod. II.* 3. str. 132.

se, že budou zástavou vloženou na své statky donuceni k zasloužené pokutě¹⁾

Berní řád z doby krále Václava doplňuje tato ustanovení královského listu ještě některými podrobnostmi. Ustanovuje, že každý den po skončené práci měl notář a měšťan v přítomnosti všech berníků spočítati všechny peníze vybrané pro krále a zjištěnou sumu měli notáři všech berníků zanést do jejich rejstříků.²⁾ Zamlčel-li někdo z poplatníků něco ze svého majetku, z čeho slušelo platit berni, propadal zamlčený předmět královské pokladně³⁾

Hlavní pomůckou berníků při vykonávání jejich úkolu byla *berní registra neb rejstříky*. Jestliže výše uvedené zmínky v listinách XIII. stol. o výmazném (*delentiales, cancellares denarii*) dávají nám právo soudit, že již tehdy vedla se u nás nějaká berní registra, máme o nich ze XIV. stol. zprávy určitější. Privilegium Karla N. dané r. 1350 klášteru zbraslavskému, jimž se klášter i jeho poddaní osvobozují ode všech berní, ukládaných klášterům, nařizuje výběrčím všeobecné berně, že z pozemků osvobozených od berně nemají vymáhati ani berni ani výmazné a že mají obojí povinnost platební ihned vymazati v berní knize neb berním registru.⁴⁾ Podobně král. privilegium z r. 1352 osvobozující křižovníky od všelikých platů a berní nařizuje podkomořímu království českého i dvorskému sudímu a dvor. písaři, aby se postarali o vymazání křižovníků z berních knih neb register královské komory.⁵⁾ A privilegium dané týmž křižovníkům o deset let později (r. 1362) obsahuje rovněž rozkaz, aby všechny statky špitálu křižovnického byly vymazány z knih královských i z knih královských úředníků a kollektorů.⁶⁾ Kdežto v dřívějších dvou případech třeba mysliti spíše na jakási ústřední

1) „Nam in casu, quo qñis vestrum [t. poplatníků] in hoc [t. placení berně] foret negligens et remissus, extunc statim dicti collectores nostri per talem impignorationem bonorum et rerum ad dignam emendam vos debebunt compellere, prout eisdem collectoribus videbitur expedire”.

2) Viz výňatek z berního řádu v pozn. 2. str. 57.

3) „Item si aliquis ex solventibus huiusmodi bernam generalem subticuerit aliquid, de quo merito solvere deberet, huiusmodi quod subticuerit ad dominum regem devolvetur.” (*Emler, Bernareg. VII*).

4) „nullas penitus bernales seu delentiales pecunias exigere seu recipere easque in libro sen registro bernali mox visis praesentibus abolere debeatis” (*Tadra, Listář kL zbrasl. č. 110, str. 62*).

5) Král rozkazuje "subcamerario regni nostri Boemiae necnon iudici et notario curiae", aby křižovníky „de registris seu libris [tisk má chybně: literis] contributionum camerae nostrae deleri procurant" (*Pelzel, Karl IV., sv. 1., Urkundenb. č. 190*).

6) „Quod omn a bona hospitalis praedicti de libris nostris et officialium ac collectorum regalium cancellari debeant.” (*Cod. dipl. Mor. IX. č. 278*).

registra královské komory, než na berní rejstříky pro jednotlivé kraje, možno privilegium křižovnickému z r. 1362 rozuměti tak, že mluví jak o tomto ústředním registru, tak o rejstřících kollektorských pro jednotlivé kraje. O berní knize a o „vymazávání“ berně z této knihy mluví také stručný zápis o vybírání berně na statcích kláštera roudnického z r. 1367.¹⁾ Na způsob, jak asi byla zařízena ústřední berní registra neb knihy, vrhá trochu světla listina Jana z Hodic z r. 1394, jíž tento šlechtic prodává klášteru v Nové říši 5 1/4 lánu a při tom slibuje berní připadající na tyto lány „ex summa seu registro terrestri extrahere . . . et ipsi summae seu registro claustrali annotare“.²⁾ Podle toho bylo aspoň dvojitý registrum berní, jedno obsahovalo soupis statků světských a to snad jen šlechtických, druhé soupis statků klášterních. Možná, že vedle toho bylo ještě třetí registrum pro královská města.

Vedle berních register pro celou zemi byly — asi teprve později — zvláštní rejstříky pro jednotlivé kraje, jež se obnovovaly při každém vybírání berně.

Podle berního řádu krále Václava a jeho listu o vybírání berně³⁾ měl každý berník svůj vlastní rejstřík, jež zcela nepochybně sestavoval a vedl jeho notář. Základem toho rejstříku nově sestavovaného byl rejstřík starý, vzniklý při některém dřívějším vybírání berně a chovaný patrně při ústředním královském úřadě finančním. Od tohoto ústředního úřadu — byl to patrně úřad podkomořský — dostal každý berník, než začal svou činnost, po starém berním rejstříku svého kraje a když svou práci ukončil, byl povinen odvésti jak onen starý rejstřík, tak rejstřík nově sestavený zase králi. podkomořímu. Nelze říci, od které doby zachovával se tento postup dosvědčený pro pozdější léta vlády krále Václava IV. Ale již z doby Karla IV. máme zprávy o zvláštních bernických rejstřících zřejmě rozdílných od zemských register berních. Nařizuje-li Karel IV. v uvedeném privilegium křižovnickém z r. 1362, aby statky špitálu křižovnického byly vymazány „de libris nostris et officialium ac collectorum regallum“, smíme to snad vykládati tak, že již tehdy vedle všeobecného berního registra královského byly zvláštní rejstříky krajský a berníků. Také stesk Štítného, že výběřčí (berčí) královské berně z r. 1373 sami sobě spisovali knihy, podle nichž vymáhali berni, a že podle jiných vydávali počet králi, ukazuje, že již tehdy berníci měli své zvláštní rejstříky.⁴⁾

1) „Nota, quod ista berna de Budynycz iam de libro terrae est deleta“ (*Emler*, Urbáře str. 18).

2) Cod. dipl. Mor. XII., č. 217, str. 210.

3) Příslušné výňatky odtud viz v pozn. 1 a 2 str. 57.

4) Slova Štítného jsou uvedena na konci této kapitoly.

Ze samého začátku vlády Václava IV. se nám pak již zachoval jeden z takovýchto krajských rejstříků berních. Je to berní rejstřík kraje plzeňského z r. 1379, jenž náležel přednímu z tehdejších berníků toho kraje Jindřichu vévodovi břežského. Již J. Emler, od něhož máme moderní vydání tohoto rejstříku, upozornil, že nevyhovuje předpisům berního řádu z pozdější doby Václavovy a vyslovil domněnku, že je to snad jen vedlejší rejstřík založený pro vévodu břežského.¹⁾ Po něm prohlásil Klier tento rejstřík „za pouhý zápisník o kraji plzeňském při vybírání berně, zhotovený pro Jindřicha vévodu břežského“.²⁾ Myslím, že přirozeněji možno odchyly berního rejstříku z r. 1379 od přísných předpisů berního řádu z pozdějších let krále Václava vysvětliti tím, že r. 1379 způsob vybírání berně a vedení berních rejstříků nebyl ještě tak vyvinut a tak přesně stanoven jako v pozdějších letech doby Václavovy.

Z r. 1379 zachoval se ještě jiný rejstřík královské berně. Týká se však jen statků pražského arcibiskupství, na nichž berní vybíral sám arcibiskupský notář s jedním pomocníkem.³⁾ Patrně se tehdy arcibiskup dohodl s králem komorou o úhrnné sumě, kterou se zavázal odvésti místo berně, a berní pak dal vybíratí sám svými lidmi.

Jiných rejstříků berních z doby předhusitské nemáme, ač podle berního řádu Václavova vznikalo jich při vybírání každé berně jenom v Čechách asi 100. (asi po 10 — podle počtu berníků — v každém z 12 krajů). Že se z tak ohromného počtu berních rejstříků skoro nic nezachovalo, lze vysvětlovati rozličnými příčinami. Jednou z nich asi byla přirozená a výslovně dosvědčená snaha pozdějších poplatníků odstraniti doklady o tom, kolik berně se z jejich statků někdy platívalo.⁴⁾

Ačkoli v době Václavově a snad již i dříve bylo ku podivu dobře postaráno o správné vybírání berně i o řádnou jeho kontrolu, není pochyby, že se při něm děly časem všeliké nesprávnosti. Jsou známy žaloby Tomáše ze Štítného na praktiky berníků. Slyšeli jsme již, jak jim vytýkal, že vymáhají příliš veliké zámazné. Ale Štítný viní berníky své doby ještě z jiného „velikého zlosynstva“, o němž prý zvěděl

1) *Emler*, Bernaregister XIV.

2) *Klier* (otisk) str. 38.

3) Rejstřík pražského arcibiskupství vydal *Emler*, Deset urbářů, str. 313-400. O malém zlomku (dva listy) berního rejstříku snad ještě z první polovice XIV. stol. podal stručnou zprávu *F. Tadra*, Rukopisné zlomky drkolenské (Věstn. Č. Akad. VIII., 1899), str. 139. Jmenují se tam vesnice a osedlí dvou okresů berních, totiž: „sessio Curimensis“ a „sessio Coloniensis“.

4) Více o tom má *Emler*, Bernaregister XII.

teprve při vybírání berně z r. 1373, nepotkav se s ním nikdy dříve.¹⁾ Prý „berú berčí po jedněch knihách, sami sobě učinivše, na sprostných vyhrožujíc více nežli jich jest úkol pravý, a ukáží ty knihy řkúc: ‚Hledej, čti sám, žeť jest tolik úkolu tvého ; co mluvíš protiv knihám.‘ A sami sobě napsavše knihy ty, aby takú lstí mohli sobě přidřieti a s jiných kněh královi vydadie počet, ještoj na nich úkol pravý. I vzklenů sprostí lidé králi, žej těžší berni než jindy kázal bráti a král o tom niče nevie“.²⁾

Oprávněnost těchto žalob přísného mravokárce, rozsah a způsob nesprávností, jichž se dopouštěli berníci při vykonávání svého úkolu, sotva kdy bude možno zjistiti bezpečně. Ale snad se podaří pozdějšímu studiu, jež se bude moci opírat o úpiné a kritické sbírky listinných pramenů, zvláště pro dobu Karla IV. a Václava IV., jakých se nám stále ještě nedostává, doplniti a opravití podaný zde obraz vývoje naší berní správy v době předhusitské, objasniti leccos, co v něm zbylo nejasného a pochybného.

V. Zvláštní berně klášterní a městská.

Vedle všeobecné berně bývala, jak jsme viděli ³⁾ asi od polovice XIII. stol. vymáhána zvláštní berně královská od klášterů a královských měst. Na konci XIII. stol. odlišovala se již od královské berně všeobecné (berna, steura n. collecta generalis) zcela zřetelně tato berně klášterní a městská, pro kterou se ujímá přímo název berně zvláštní (collecta specialis). Není možno s určitostí říci, zda tato zvláštní berně byla vymáhána vždy od klášterů a měst zároveň, či někdy jen od měst, jindy toliko od klášterů. Ale jistě vymáhání této berně nebylo závislé na zvláštním svolení klášterů a měst, nýbrž jen na vůli králově.⁴⁾ U královských měst, která byla pokládána za příslušenství královské komory, to nijak nepřekvapuje. Ale není pochyby, že také na kláštorech vymáhal král stejně berni zvláštní, jako všeobecnou, prostě podle své vůle, nevyžaduje si k tomu souhlasu ani od klášterů, ani od papežské stolice.⁵⁾ Podobně jako královská města byly i kláštery založené

1) Viz nahoře str. 9.

2) O obecných věcech křesťanských (vyd. *Erben*), str. 156.

3) Srov. výše str. 9 násl.

4) Viz doklady z r. 1276 a 1296 uvedené výše na str. 15-16. 5) Po vydání slavné bully Bonifáce VIII. „Clericis laicos“ z r. 1296, již se zakazovalo vymáhati od duchovenstva neobvyklé daně bez svolení papežova, vyžadovali si někteří panovníci k vymáhání mimořádné berně od duchovenstva svolení papežské stolice. Král český učinil to, pokud známo, jen jednou r. 1297, tedy rok po vydání bully „Clericis laicos“. Také

a dotované králem pokládány takřka za jeho majetek a zdálo se proto přirozené, že se král od obou ve svých potřebách domáhal krom berně všeobecné ještě zvláštní pomoci, za kterou je asi nejednou odměňoval zvláštními milostmi.¹⁾ Stejně jako berně všeobecná nebyla ani berně zvláštní v době přemyslovské daní řádnou, vymáhanou v pravidelných lhůtách. Byla to daň mimořádná, vymáhaná podle potřeby, ale patrně dosti často, snad častěji než berně všeobecná, ale asi ne vždy zároveň s ní.²⁾

Časté vymáhání berně zvláštní za posledních Přemyslovců zrodilo snahu omeziti i v tom právo královské. Jestliže bylo r. 1307 pět východočeských měst věnných privilegiem římského krále Albrechta osvobozeno od placení jakékoli berně z městských pozemků, z nichž platila úrok, sluší tomu zajisté rozuměti tak, že ani berně zvláštní neměla se budoucně od nich vymáhati.³⁾ Ale toto osvobození nezachovalo si, jak přirozeno, platnosti. Zákonná úprava berně při nastoupení krále Jana Lucemburského v l. 1310-1311 nedotkla se pak vůbec berně zvláštní a právo královo ukládati podle potřeby zvláštní berni klášterům a královským městům ani potom nezaniklo.⁴⁾ Máme o jeho užívání přímou zprávu z r. 1331, kdy král Jan vedle všeobecné berně uvalil na kláštery a královská města zvláštní těžkou daň (*exactiones claustralibus et civitatibus gravissimas imponit*). Tehdy sice vymohli si stavové čeští na králi slib, že budoucně nikdy nebude duchovenstva a měšťanstva při vymáhání berně oddělovati od šlechty, nýbrž bude od nich berně vymáhati vždy společně, čímž patrně měl býti učiněn konec vymáhání zvláštní berně na městech a duchovenstvu. Ale ani tento slib nebyl v potomní době zachováván.⁵⁾

Zprávy o vymáhání zvláštní berně městské a klášterní jsou, z posledních let vlády Janovy dosti četné. V privilegii m. Ústí n. Labem z r. 1335 činí se zřetelný rozdíl mezi všeobecnou

v jiných zemích brzy zase stalo se pravidlem vymáhati na duchovenstvu mimořádné berně bez souhlasu papežova. Ostatně již r. 1306 odvolal papež Klement V. bullu „*Clericis laicos*“ a uznal právo světských panovníků vybíratí od duchovenstva daně na potřeby státní, žádaje toliko, aby se to dělo s radou papežovou. (Srov. *Krofta*, *Kurie a církevní správa zemí českých I.*, str. 90 a *III.*, str. 3.) Ani toho se ve skutečnosti zpravidla asi nedbalo.

1) Srov. *K. Beer*, *Losnungsbücher und Losungswesen böhmischer Städte im Mittelalter* (Mitt. d. Inst. f. ũst. Gesch. XXXVI, 1915), str. 83.

2) *Beer*, str. 83, právem odmítá názor Zychův, jako by již v XIII. stol. zvláštní berně městská byla se stala daní řádnou, pravidelnou. Srov. *Tomek*, *Děj. Pr. I.*, str. 286.

3) Viz výše str. 16.

4) Viz výše str. 19.

5) Viz výše str. 20.

berní ukládanou celému království a mezi zvláštní daní (*steura seu exactio*), jež by mohla někdy býti uložena městu, patrně zároveň s jinými městy královskými.¹⁾ V listině kláštera oseckého asi z r. 1340, jíž klášter pronajímá právem zákupným ves Mnichov, čte se ustanovení, že tamní osadníci budou povinni platit krom obvyklých úroků celou berní královskou, pokud by se vybírala, a krom toho roční příspěvek po 8 gr. z lánu „*pro privatis steuris et exactionibus*“.²⁾ V jiné podobné listině téhož kláštera z r. 1342 se stanoví, kolik mají poddaní platit, vybírá-li se berně královská, a k tomu se dodává : „*sed in exactionibus et aliis servitiis incolae villae saepedictae tempore suo, sicut et ceteri aliarum villarum nostrarum inhabitatores, nobis asstringuntur*“.³⁾ Podobně nacházíme v listině krále Jana z r. 1341, jímž se klášteru tepelskému potvrzuje ves Kornberch, ustanovení, že z tamních pozemků mají lidé na nich osedli platit s klášterem jak celou berní královskou, tak i „*alias steuras et contributiones*“ a dojde-li k dohodě mezi králem nebo jeho úředníky a klášterem o určitou sumu „*pro berna vel aliis steuris sive impositionibus*“, že v tu sumu mají býti zahrnuty také ony pozemky.⁴⁾

Z těchto dokladů je zjevno, že i po r. 1331 byly za krále Jana jak od měst královských, tak od klášterů vedle berně všeobecné vymáhány zvláštní platy nebo pomoci, a to sice dosti často, ale přece nepravidelně. Je zajímavé, že se většinou neoznačují jménem zvláštní berně (*berna specialis*), nýbrž jinými názvy (*steura, exactio, contributio, impositio*). Snad to souvisí s královským slibem z r. 1331 a je právě výrazem nepravidelnosti těchto platů. Ale máme přece i z té doby svědectví že se tyto vedlejší nepravidelné platy klášterů a měst chápaly jako zvláštní berně královská a tak nazývaly. Takovým svědectvím je osvobození kláštera kartouzského

1) Viz str. 20, pozn. 2.

2) Reg. IV., Č. 849: „Item VIII gr. de quolibet laneo pro privatis steuris et exactionibus singuli annis dare debent, sed bernam regiam tempore suo dabunt plenarie et complete.“

3) Reg. IV., č. 1106. Viz též listinu kláštera strahovského danou obyvatelům vsi Vrbna r. 1340, kde se praví: „Ceterum quandoeumque *bernam generalem* nos dare contigerit aut *alia subsidia* nobis facienda imminerunt, tunc saepedicti homines nostri bernam et subsidia nobis et monasterio nostro persolvent“. (*Emler, Deset urbářů*, str. 273.)

4) Reg. IV., č. 994: „hoc adiecto specialiter, quod ipsa bona et homines in eisdem residentes bernam regiam, quotienscunque recipienda evenerit, et alias steuras ac contributiones cum ipso dumtaxat monasterio et eius bonis solvere et dare debeant, sic quod, si ipsos abbatem et conventum nobiseum vel nostris cum officialibus pro berna vel aliis steuris sive impositionibus pro deputata summa convenire contigerit, quod dieta bona eidem summae, pro qua conventum fuerit, sint inclusa.“

na Ujezdě královským privilegiem z r. 1342 „a generali collecta regia sive berna, quotienscunque in regno nostro *generaliter* aut *specialiter* fuerit recipienda".¹⁾

Také z doby Karla N. máme dostatek zpráv o vybírání zvláštních pomocí od klášterů a měst krom obecné berně. Dává-li r. 1353 markrabí Jošt měšťanům brněnským milost, že z jistých statků a pozemků nemají platit králům českým ani markrabím moravským „bernas seu collectas generales regales vel particulares,²⁾ nelze berněmi neb kollektami partikulárními rozuměti nic jiného, než ony zvláštní pomoci vymáhané na klášteřích a městech, onu zvláštní berni (berna n. collecta specialis). O vybírání zvláštních pomocí od klášterů mluví také privilegium Karla N. dané r. 1349 pražským křížovníkům, kde se jejich statky osvobozují ode všech dávek, platů a služeb, ukládaných ostatním řeholníkům, ale z toho osvobození se vyjímá výslovně všeobecná berně královská, placená veškerým obyvatelstvem.²⁾ Zvláště názorně je rozdíl mezi berní všeobecnou a zvláštní berní klášterní a městskou vyjádřen v listě plzeňského měšťana Vavřince z Kralovic z r. 1369, jímž vysazuje ves Koterov právem zákupným. Tu se ustanovuje, že každý obyvatel té vesnice je povinen platiti Vavřinci z Kralovic a jeho nástupcům po 20 gr. z každého lánu, kdykoli se bude vybírati všeobecná berně královská, kterou platí šlechta, města i kláštery; kdyby však se vymáhala toliko od měst a klášterů berně zvláštní neb partikulární, nejsou koterovští povinni na ni cokoli platit.³⁾ O zvláštní berni ukládané klášterům zmiňují se zajímavě také některá privilegia

1) Cod. dipl. Mor. VIII., č. 200, str. 158.

2) Privilegium z r. 1349 osvobozuje křížovníky „ab omni onere talliarum steurarum, petitionum, vecturarum, laborum et omni simpliciter gravamine ut ad nulla huiusmodi onera sive gravaminum quorumlibet impositiones quibus ceteros religiosos regni onerari continget imposterum obligari debeant; bernam tamen regiam specialiter excipimus, quam ipsi, etiam, dum generali regula ab omnibus baronibus, eivibus et ceteris relii giosis régni eam expediri continget, more solito solvere tenebuntur" (*Pelzl*, Karl IV., sv. 1. Urkundenb. Č. 136, str. 140).

3) Vavřinec z Kralovic prohlašuje v listě z r. 1369 „quod quandoeunque et quotienscunque per . . . regem Boemiae, pronunc vel protunc qui fuerit, berna regalis alias generalis de iure vel de facto imposita fuerit et instaurata ita, quod ad ipsam solvendam omnes et singuli barones terrae, nobiles, satellites, civitates, monasteria et quaevis aliae exemptae personae vel non exemptae, saeculares ac religiosas, tentae vel obligatae [fuerint], extunc quilibet incola praedictae villae de quolibet laneorum ipsorum michi et successoribus meis ad solutionem viginti gross. denar. prag. debet et tenebitur obligari; si vero *singularis* et *particularis*, utputa eivitatibus et monasteriis, berna fuerit imposita, extunc penitus ad nullam solutionem eiusdem debet obligari" (*Strnad*, Listář m. Plzně I., č. 103, str. 112).

kláštera strahovského z posledních let Karla IV., daná rozličným osadám na statcích strahovských. Privilegium dané r. 1366 Chrástánům osvobozuje sice tamní obyvatele „ab omnibus exactionibus particularibus sive steuris“, ale ukládá jim za to povinnost platit ročně po 3 gr. z lánu zároveň s úrokem svatojirským.¹⁾ Privilegium dané r. 1370 Ovčárům ustanovuje, že, kdykoli král český uloží klášteru zvláštní daň, bude se tam na to platit klášteru z každého lánu po 6 gr.²⁾ Obyvatelé Velké Lhoty měli podle privilegia z r. 1373 v takovém případě platit z lánu po 10 gr., ale jen jednou za rok,³⁾ obyvatelé tří jiných vesnic podle privilegií z r. 1374 po 20 gr., rovněž jednou za rok.⁴⁾ Ve všech případech byli obyvatelé těchto strahovských vesnic povinni platit berni všeobecnou, kdykoli by se vybírala. O zvláštních daních, ukládaných společně městům, mluví listina Karla N. z r. 1376, jíž byly pánům z Poděbrad zastaveny hrad Lipnice a Něm. Brod. Dojde-li v době této zástavy, ustanovuje se tam, k uvalení platů a dávek obecně na královská města, mají brodští částku, která by podle dosavadní zvyklosti na ně připadla, zaplatit pánům z Poděbrad k jejich vlastní potřebě. Ale berni všeobecnou jsou brodští povinni platiti tak, že ji pánové z Poděbrad vyberou a plně odvedou do královské komory.⁵⁾

1) „Praeterea dieti nostri homines . liberi erunt ab omnibus *exactionibus particularibus sive steuris*, pro quibus solvent nobis singulis annis 3 gr. de laneo cum sensu s. Georgij, excepta berna regali generali ...“ (Emler, Deset urbářů, str. 250).

2) „Item quandocunque et quotienscunque rex Bohemiae, qui fuerit pro tempore, *exactionem* monasterio nostro duxerit imponendam, extunc de quolibet laneo 6 gr. dabunt et solvent prag. ; item pro berna regali possessor laneorum praedictorum solvet nobis et monasterio nostro 32 gr...“ (Emler, Urbáře, str. 241).

3) „Ceterum cum imperator vel rex nos et monasterium nostrum *quantacunque summa contributionis exactionaverit*, quod absit, tenebuntur nostri praedicti homines ad dictam *contributionem* persolvendam de quolibet laneo per 10 gr. adiuvere et hoc semel in anno. Cum vero communis sen generalis berna... fuerit . , extunc integram bernam . nobis solvere tenebuntur“ (Emler, Urbáře, str. 247).

4) Privilegium z r. 1374 pro ves Pátek ustanovuje: „Item quilibet lani cultor pro berna generali, quae fuerit publice per fora terrae proclamata, solvet 33 gr. Item pro *berna exactionali*, cum fuerit per terrae principem imposita, sit parva vel magna, solvent 20 gr. prag. semel dumtaxat in anno“ (Emler, Urbáře, str. 255); zcela shodné ustanovení je v privilegiích pro Radonice (t. str. 263) a Stradonice (t. str. 268).

5) V listině Karla IV. z 6. pros. 1376 (Čelakovský, Codex iuris munic. č. 532, str. 699) se praví : „Et quotiens contigerit nos, heredes et succesores nostros . durante impignoratione praedicta exigere aliquid in pecuniis, contributionibus, bernis, precariis, losungis sen aliis a *civitatibus regni communiter*, quod extunc cives civitatis Brodensis praedictae partem eos concernentem, ut est moris et dare soliti sunt hactenus, similiter dictis de Podybrad solvere teneantur, quas pecunias in usus suos beneplacitos

Jak viděti, bývala ještě v posledních letech vlády Karlovy vedle berně všeobecné vymáhána časem v nepravidelných lhůtách, patrně podle královny potřeby, zvláštní daň nebo berně od klášterů a měst královských. Kdežto berně vše-obecná vybírala se podle ustálené sazby, kterou jsme poznali, nebylo asi pro zvláštní berní klášterní a městskou pevné sazby. Z toho, že klášterní poddaní přispívali na tuto zvláštní berní svým vrchnostem zpravidla platem podstatně nižším než na berní všeobecnou, možno souditi, že v době Karla IV. bývala aspoň u klášterů tato berně značně nižší berně všeobecné. Hlavní rozdíl mezi oběma berněmi však byl v tom, že berní všeobecnou mohl král — mimo případy stanovené při nastoupení krále Jana na trůn český — vybíratí toliko se svolením stavů, kdežto berní zvláštní ukládal klášterům a městům, pokládaným za příslušenství královské komory, ze své vlastní vůle. To se zračí i v názvu „exactio“, „berna exactionalis“, jak se tato zvláštní berně někdy nazývá.¹⁾

Kdežto u nás ještě v posledních letech Karla IV. bývala zvláštní berně klášterní a městská, jak vysvítá ze zpráv svrchu uvedených, vybírala se ve lhůtách nepravidelných a také sotva podle stejné a ustálené sazby, nacházíme v Německu něco jiného. Již ve XIII. stol. docházelo v některých územích německé říše mezi panovníky a jednotlivými jejich městy k úmluvám, podle nichž měla tato města místo nepravidelných pomocí platit pravidelnou roční daň určité stanovené velikosti.²⁾ V Braniborsku na př. dohodla se jednotlivá města již na konci XIII. stol., jiná ve stol. XIV; s panovníkem o určitou sumu úhrnnou, kterou mu měla platit každý rok. Bývala tam označována jmény „pensio sive contributio annua“, „exactio

convertere poterunt. Ceterum dum per nos *berna generalis* in regno Bohemiae inantea fuerit instituta, tam cives praedicti de civitate Broda, quam inhabitatores et incolae Brodensis et Lipnicensis districtuum regalem bernam, dari et solvi ab olim temporibus, quibus nobiles de Lipa bona huiusmodi possederunt, consuetam, dare et solvere sint asstricti, sic tamen, quod prafati fratres de Podyebrad bernam eandem per se vel suos colligant et pecunias inde provenientes ad nostram regalem cameram Bohemiae integraliter repraesentent."

1) Znova tu třeba upozorniti n základní omyl Klierův (srov. pozn. 1 na str. 15), jakoby zvláštní berně byla slula berní královskou na rozdíl od berně všeobecné, kterou Klier (ostatek zcela případně) nazývá berní zemskou, a jakoby tudíž každou zprávu o berní královské (*berna n. collecta regia*) slušelo vztahovati na zvláštní berní ukládanou městům a klášterům. Královskou berní byla a nazývala se jak berně všeobecná n. zemská (*berna regia communis, generalis*), vymáhaná od všeho obyvatelstva země, tak berně zvláštní neb partikulární ukládaná toliko královským městům a klášterům (*berna collecta n. steura specialis, particularis, exactionalis*).

2) *Zeumer, St5dtesteuern*, str. 23, uvádí hojně příklady takových úmluv, některé již z prvé polovice XIII. stol.

annua" nebo také „orbore", „urbura", „orbede". V době, kdy pánem Braniborska byl Karel IV., nebylo v celé zemi téměř města, jež by nebylo platilo takovouto pravidelnou roční daň.¹⁾

U nás se staly pokusy o nahrazení zvláštních nepravidelných dávek a pomocí klášterních a městských již za krále Jana. Je zajímavé, že první, pokud víme, takový pokus učinil nikoli král Jan sám, nýbrž jeho syn Karel, a to na Moravě, když tam byl markrabím. Aspoň naříká Beneš z Weitmile, že Karel jakožto markrabí moravský, jsa nouzí puzen, přinutil moravské kláštery ku placení ročního úroku, začož prý měly býti osvobozeny od jiných dávek; ale potom prý kláštery platívaly pomoc i úrok a tak prý nesly dvojí břímě²⁾ Této zprávě kronikářově sotva možno rozuměti jinak, než že na kláštery moravské, byla uvalena pravidelná roční daň, jež snad měla původně nahrazovati jak berni všeobecnou, tak zvláštní pomoci vymáhané toliko od klášterů (a měst), ale potom byla jako pravidelný roční plat (úrok) České moravských klášterů vybírána vedle berně všeobecné. České kláštery takového ročního platu až do konce vlády Karlovy jistě neodváděly, za to však byla jim časem ukládána zvláštní berně klášterní a městská. Jiný pokus o ustálení a paušalování této berně, jenž se stal na konci vlády Janovy, týká se jediného města. Privilegiem z r. 1346 osvobodil král Jan město Dvůr Králové od všelikých daní — vyjímaje arci všeobecnou berni královskou —, ale ustanovil zároveň, že za to bude mu platit ročně ve dvou lhůtách 25 kop grošů „collectae aut exactionis nomine" tedy (můžeme říci): místo berně zvláštní.³⁾ O žádném

1) *Spangenberg*, Hof- und Zentralverwaltung der Mark Brandenburg, str. 348. V zemích rakouských říkalo se pravidelné roční dani městské „Schatzsteuer". Viz o ní na př. *E. Werunski*, Oest. Reichs- und Rechtsgeschichte, str. 133. Názor Werunského, vyskytující se také u jiných německých historiků (Zeumer, Schröder, Spangenberg), jakoby řato pravidelná roční daň městská („Schatzsteuer") byla pokračováním staré všeobecné řádné daně zeměpanské (Bede), mám za pochybený. I v Německu vznikla zajisté paušální roční daň městská, objevující se koncem středověku, z dřívějších zvláštních platů a pomocí vymáhaných mimořádně a nepravidelně od měst vedle daně všeobecné. Zajímavé podrobnosti o středověkých městských daních v Tyrolsku má *Kogler*, Das landesfürstl. Steuerwesen im Tirol (Arch. f. 6st. Gesch. 90), str. 584 násl.

2) *Pram. děj. českých IV.*, str. 504: „Ipse Karolus hne compulsus necessitate monasteria in Moravia redegit ad solutionem census annui, quo persoluto deberent ipsa monasteria ab anis solutionibus esse libera. Sed succedente tempore solverunt subsidia et nihilominus censum et sic duplici pena conteruntur. Haec ideo seripsumus, ut per ipsum vel filios suos hoc, quod male factum est, in melius reformatur .

3) Král Jan udílí privilegiem z r. 1346 (Reg. IV., č. 1667) milost, „ne ad aliquas dacias, collectas et impositiones, angarias, exactiones aut subsidium pecuniale aut aliud genus exactionis, nisi ut infra dicitur, cogi

jiném městě v zemích českých není mi známo, že by před koncem vlády Karlovy bylo dostalo podobné privilegium jako Dvůr Králové r. 1346. A uvedené doklady z posledních let vlády Karlovy svědčí, že ještě tehdy byla zvláštní berně od měst a klášterů vymáhána ve lhůtách nepravidelných.

Avšak hned na začátku vlády Václava IV. setkáváme se s doklady svědčícími o změně v tom nastalé. Zápisem z 26. října 1379 král Václav Janovi z Leuchtenburka mimo jiné „odkazuje na Sušických 60 kop berně, kterouž každý rok dávají“.¹⁾ R. 1386 slevuje Čáslavským na tři roky po jednom stu kop grošů ze sumy, kterou by byli měli platit každý rok jménem královské berně.²⁾ R. 1395 zapisuje král pražskému měšťanu Henzlinovi z Zarova 1400 kop na klášterích chotěšovském (528 kop), tepelském (220 kop), plaském (220 kop), svatoprokopském (210 kop) a skalickém (30 kop) tak, „aby na dva roky po polovici splnili z berně královské“³⁾ R. 1401 slevuje král Václav městu Ústí n. L. „an sulcher summen der bern, das ist an den zweinzig und hundert marken, als oft man in die pfligt ufseczen, zweinzig mark an iglicher summen“, a ustanovuje zároveň, že těch 20 hřiven má přiraziti ke své sumě a je zároveň s ní do komory královské odváděti město Most.⁴⁾ Podobně snižuje r. 1406 městu Plzni

debeant, decernentes, quod ad praedicta aut eorum aliquid ... ultra summam 25 sexag. gr., solvendarum nobis et suceessoribus nostris deinceps collectae et exactionis nomine pro medietate sui in festo s. Georgii et pro alfa sui medietate in festo s. Galli deinde sequenti annos singulis, minime teneantur, eo solum excepto, si bernam seu collectam generalem per regnum nostrum nobis recipere aut imponere contingeret". — Chrudimští sice dostali r. 1341 privilegium, že kdykoli bude vybírána berně královská, mají platit vždy jen 60 kop gr. (*Čelakovský* II., str. 355) ; to však byl paušál odváděný jen, když se vybírala královská berně, nikoli roční plat, nahrazující zvláštní pomoci vymáhané na městech.

1) Archiv český I., str. 182. — *Čelakovský* II., č. 561.

2) Privilegium z 11. srpna 1386 (*Čelakovský* II., č. 611, str. 780) ustanovuje, „ut ipsi [Čáslavští] a festo s. Galli venturo proxime usque ad tres annos continuo se sequentes in *summa principalis pecuniae ipsius per nos nomine regalis bernaese seu sleurae annin singulis imponendae* a solutione 100 sexag. gr. pro anno quolibet liberi sint et totaliter absoluti, taliter videlicet, ut praefato durante triennio in summa nobis . . . per ipsos et ipsam eivitatem solvenda 300 sexag. debeant defalcari“.

3) Arch. č. II., str. 175, č. 275; sumy zapsané na jednotlivých klášterích nedávají dohromady 1400 kop, nýbrž jen 1208. Snad je tedy regest nepřesný.

4) *Čelakovský* II., č. 740, str. 957. Již Beer, str. 85, správně upozornil, že přes neurčitou stylisaci (als oft man in die pfligt ufseczen) nutno tu mysliti na městskou berni placenou každoročně. Ze Ústí opravdu platilo roční berni, vysvítá z listu králova z r. 1404, jímž se mu rozkazuje, aby markr. Joštovi odvádělo roční berní 70 hřiven stříbra, pokud nebude splacena suma, kterou je mu král dlužen (*Čelakovský* II., č. 759, toliko regest). Podle toho by však bylo Ústí platilo r. 1404 ještě o 30 hřiven méně, než mělo platívati podle privilegia z r. 1401.

berní paušál 260 těžkých hřiven, které dotud byli povinni ročně platit, na 200 hřiven.¹⁾ A současně osvobozuje Kolínské, Litoměřické a Lounské, kteří se zavázali zaplatit dvě sumy berní ještě toho roku, od sum berňových, které byli by podle obyčeje platili ve dvou následujících letech o sv. Martině, o Hromnicích a o sv. Jiří.²⁾

V těch letech se také vždy hojněji objevují zápisné listy královské na sumách roční královské berně placené od klášterů a měst. R. 1401 oznamuje král Václav Kolínským, že zapsal Ondřejovi z Dubé 170 kop gr. na berni nebo sumě berňové, kterou jsou mu povinni ročně platit.³⁾ Téhož roku zapsal p. Jaroslavu z Opočna celou roční berni kláštera opatovického (200 kop), aby ji bral každoročně do vůle královny a p. Jindřichu Lacembodovi z Chlumu roční důchod 60 kop z berně kláštera podlažického.⁴⁾ R. 1404 zapisuje Čeňkovi postřihači 352 kop gr. „na berni na sumě na klášteřu a konventu sv. Jana zákona Matky boží na Malé straně, aby sobě vybíral podle toho, jakož oni platí“.⁵⁾ A bratřím z Janovic zapisuje téhož roku 1000 kop na Menším městě pražském, „aby jim vydávali tu sumu, kterouž králuom českým mají vydávati, jmenovitě 96 kop grošuov.“⁶⁾ Z pozdějších let známe takových zápisů nemalé množství. Jsou však skoro vesměs zachovány jen v pozdějších neúplných regestech.⁷⁾ V plném znění zachoval se královský zápis daný

1) „Ipsos . a 60 marcis gravibus gr. prag. de summa videlicet 260 marcarum gr. berme regalis nobis et regiae camerae nostrae per ipsos annis singulis solvi debita imperpetuum eximimus taliter videlicet, ut exnunc hperpetuum tantum 200 marc. gr. den. prag. summae bernaie, ut praernittitur, regalis annin singulis ad cameram regiam dare debebunt“ (*Čelakovský II.*, c. 792. *Strnad*, Listář I., č. 342).

2) Privilegium z 16. kv. 1406 Kolínské, protože se uvolili „ad solutionem duarum summarum bernarum regalium, unam videlicet in festo Pentheestes, alteram vero in die b. Jacobi apostoli immediate sequenti, venturis proxime“ osvobozuje „de summis bernarum regalium Maiestati nostrae per ipsos super s. Martini, Purificationis b. Mariae virg. et b. Georgij festis et terminis proxime venturis et eisdem festis et terminis demum et immediate post hoc anno secundo venturis ad regalem cameram nostram iuxta consuetudinem hucusque observatam persolvendis“ (*Čelakovský II.*, 796, str. 1031; privilegium m. Litoměřic tamtéž č. 797, m. Loun č. 798).

3) „In et super berna seu summa bernaie nobis et camerae nostrae per magistrum eivium, consules, iuratos et communitatem civitatis nostrae Coloniensis annis singulis solvi debita“ (*Čelakovský II.*, č. 742, str. 960).

4) Podrobnější zprávu o tom má *J. Kalousek*, Zášťi ve vých. Cechách (1402-14) a přepadení kláštera opatovického (*Čas. čes. mus.* 1903), str. 279.

5) Arch. Č. II., str. 461, č. 574.

6) Arch. Č. I., str. 501.

7) R. 1404 zapsal král Václav Bohušovi z Drahova a dědicům „800 kop gr. na sumě berně královské z klášteruov a měst do komory královské příslušejících, kteréž nejprve měly dány býti“ (Arch. Č. I., str. 529, č. 194).

15. června 1417 p. Půtovi z Častolovic. Král jím p. Půtovi „na sumách berňových, kteréž nám na každý rok opat a konvent kláštera opatovského . . . k komoře královské dlužni jsú," dává a zapisuje 150 kop gr. pražských tak, že „těch 150 kop gr. na svrchupsaných sumách našich berňových královských na den sv. Martina 1. b. 1418 počnúc a na Hromnicích a na sv. Jiří hned potom příščiech a potom na každý rok na ty hody a časy svrchupsané od svrchupsaného našeho kláštera opatovského vzieti a zdvihati má tak dlúho, dokudž by v tom naše vůle byla".¹⁾

Doklady tuto uvedené ukazují zcela jasně, že za krále Václava IV., a to patrně od samého začátku jeho vlády, byla zvláštní n. partikulární berně městská a klášterní, vybíraná za dřívější doby v nepravidelných lhůtách a v neurčité výši, upravena oběma směry. Platila se každý rok, zpravidla asi ve třech lhůtách (o sv. Martině, o Hromnicích a o sv. Jiří), ale někde snad jen ve dvou lhůtách (o Jiřím a o Havle),²⁾ a její velikost byla pro jednotlivá města a kláštery určitě stanovena. Každé město královské a každý klášter — pokud se na ně tato úprava vztahovala — platily jménem dřívější berně zvláštní n. partikulární každý rok v stanovených lhůtách

R. 1406 nařídil Slanským, aby pražským střelcům vyplatili 130 kop gr. z berně královské, kterou o sv. Martině a v termínech budoucího roku do komory královské jsou povinni odvésti (*Čelakovský II.*, č. 795 jenom regist). — Téhož r. 1406 oznamuje král Stříbrským, že Bavůrkovi ze Svamberka zapsal 120 kop gr. „uf den kuniglichen bernen und erbzinsen, die uns burger und inwoner der kgl. stat zu Mies ierlichen zu geben pflichtig sind" (*Čelakovský II.*, č. 801). — Listem královským z 14. list. 1410 zapisuje se Janovi ze Svamberka a jiným osobám 1000 kop gr. na sumách královských na klášterích chotěšovském, milevském, postoloprtském, nepomuckém a na městě Stříbře, „kteréžto sumy polovice, totiž 500 kop, měly tehdáž téhož leta, jakož list svědčí, vybrány býti a zdviženy na sv. Martina a druhá polovice na Hromnice" (*Arch. C. I.*, str. 505, č. 59). — Královský list z 26. čce 1419 Benešovi z Hořovic a jeho bratru „na berních královských na klášteru plaském puol druhého sta kop gr., kteréž jest dávno do vuole královské toliko držal, nyní znovu *každé leto* k vyzdvihání ukazuje a zapisuje tak dlouho, dokudž by jim 800 kop gr. nebylo splněno" (tamtéž str. 192, č. 351). — A listem z 18. června 1419 král Václav zapisuje Haškovi z Valdštejna 100 kop gr. na sumách berně královské, kterouž dávali *každý rok* opat a konvent kláštera opatovického, aby Hašek. . na každý sv. Martin, po 50 kop vybíral a zdvihal z těch sum toliko do života svého (*Arch. C. II.*, str. 206, č. 465).

1) Opis zem. archivu z Cod. Pernstein. v archivě musejním; tam i latinský text toho zápisu. Sumy berňové se tu jmenují „summae bernaе nostrae regalis" nebo „summae regales". *Srov. Kalousek 1. c.* str. 280.

2) O třech lhůtách mluví zvláště privilegia měst Kolína, Litoměřic a Loun z r. 1406, o nichž v. pozn. 2 str. 74 a zápis Půtovi z Častolovic z r. 1417 uvedený výše v textu. Ve dvou lhůtách platili Mostští podle privilegia z r. 1425 (*Schlesinger, Urkundenbuch von Brilx*, č. 193), k němuž se ještě vrátím.

do komory královské určitou sumu, jež se nazývala česky „suma berňová“ nebo prostě „suma královská“, latinsky „summa bernae regalis“, „summa regalis“, „summa bernae“, německy „summe der bern“. Někdejší zvláštní berně klášterní a městská, vymáhaná nepravdělně jak co do času, tak co do velikosti, stala se skoro u všech měst a klášterů stálým a pravidelným ročním platem, co do velikosti přesně určeným.

Uvedené doklady dovolují nám také dosti přesně určití dobu, do které třeba položit tuto proměnu. Mluví-li se ještě v 1. 1374-6 o zvláštní berni městské a klášterní jako o dávce vymáhané v nepravdělných lhůtách a počínaje r. 1379 množí se svědectví o každoročním vybírání určité sumy místo této berně, sluší mítí za to, že úprava se stala po r. 1376 a před r. 1379. A je-li samo o sobě velmi pravděpodobné, že k tomu došlo nikoli na začátku vlády Václavovy, nýbrž na konci vlády Karlovy, nacházíme o tom přímé svědectví v privilegii daném r. 1405 klášteru břevnovskému. Neboť tu král Václav mluví o „summa bernae, quam abbas et conventus ex *ordinatione praedecessorum nostrorum* de praedicto monasterio nostro hucusque solvisse noscuntur“.¹⁾ Můžeme tedy zavedení ročních sum berňových místo dřívější zvláštní berně klášterní a městské položit se značnou jistotou do posledních dvou, tří let panování Karla IV.²⁾ Není nemožné, že popud k tomu přišel z Braniborska. Tam totiž právě r. 1375 byl pořízen soupis majetku a důchodů markraběcích, t. zv. Landbuch Karla IV., v němž byly zaznamenány také sumy placené ročně braniborskými městy místo někdejší nepravdělné daně městské.³⁾ To mohlo snad dáti podnět k podobné úpravě klášterní a městské berně v Cechách.

Je sice možné, že tato úprava nebyla provedena rázem, nýbrž postupně smlouvami s jednotlivými městy a kláštery. Ale protože se — pokud známo — nezachovala žádná taková

1) Vyd. *Teige* v Arch. Č. XXVI., str. 109 b.

2) *Tomek* v Děj. m. Prahy II., str. 363, opíraje se o některé z dokladů svrchu uvedených, prohlásil za jisté, „že již r. 1379 ne-li všechny, aspoň mnohé z těchto měst a klášterů odváděly králi tuto nebo určitou sumu berně ročně; i lze se domýšletí, že se to zakládalo na nějaké úmluvě mezi králem a městy i kláštery, uzavřené snad za panování Karlova“. V díle III. (str. 140, pozn. 57) již se Tomek vyslovuje určitěji, že „ujednání ročních sum“ stalo se teprve někdy po r. 1371-4 avšak před r. 1379. Kdežto na obou místech mluví Tomek o berních sumách odváděných ročně, projevuje jinde (v díle II., str. 369) názor, že v letech těch [t. j. zač. XV. stol.] obyčejná suma berně královské nebyla vyžadována zrovna každoročně“. Ale důvod, o nějž se při tom opírá, není dosti přesvědčivý. Tvrzení *Kliero* (v Č. C. Mus. 1902, str. 32, otisk str. 12), že sjednané sumy berní se „neodváděly každoročně, nýbrž pouze v mimořádných případech“, je arci nesprávné.

3) Sr. *Spangenberg*, str. 348.

smlouva, podobá se, že placení zvláštní roční berně bylo českým klášterům a městům královským (krom několika výjimek) upraveno najednou. Z r. 1412 máme již určité svědectví, z něhož vysvítá, že toho roku měla ona úprava (vyjímaje snad Staré a Nové město pražské, Kutnou Horu a města věnná) všeobecnou platnost v království českém (o Moravě nic takového nevíme). Je to povšechný soupis královských důchodů „Zřízení dvoru královského“, kde se mezi stálými důchody komorními uvádí položka „Z měst a klášteruov po Čechách 8000 kop grošuov“.¹⁾ Ze je to úhrn roční berně n. berňových sum z českých klášterů a měst královských, je zjevno z podrobného soupisu této berně, vzniklého, jak hned uvidíme, o několik let později. Tu jsou jednotlivě zaznamenány berňové sumy skoro všech královských měst a klášterů v Čechách a jejich součet, 8013 kop, se celkem shoduje s číslicí uvedenou v seznamu královských důchodů z r. 1412 jako příjem z měst a klášteruov po Čechách“. Již r. 1412 platily tedy kláštery a král. města v Čechách tolik roční berně, jako je zaznamenáno v onom podrobném soupise.

Tento soupis obsahuje krom, seznamu ročních berňových sum klášterních i městských v Cechách také seznam všech berní nezaplacených, všech slev i všech peněz, jež z berňových sum měly se podle královských zápisů platit rozličným osobám; dále také seznam dědičných úroků odváděných od měst do královské komory i sum na nich zapsaných.²⁾ Je to tedy pramen znamenité ceny, jemuž je třeba věnovati zde trochu pozornosti.³⁾ Nejprve bychom chtěli věděti, kdy tento soupis

1) *Jireček*, Codex II., 3, str. 26, srv. Tomek II., str. 364.

2) Soupis je v starých rukopisech nadepsán takto: „Sequitur tma summa integra bernaie regalis a monasteriis et civitatibus reerni,, Boemiae tollenda, cameram dommi regis concernens, quorum monasteriorum et civitatum nomina cum summis sunt infrascripta . . .“

3) Soupis roční berně klášterní a městské zachoval se zároveň s berním řádem krále Václava a jinými písemnostmi podobné povahy v několika starých rukopisech, o čemž více v pozn. 4. str. 55. Vzbuzoval ode dávna zájem historiků. Již v polovině XV. stol. opsal si jej tuším rakouský kronikář T. Ebendorfer z Haselbachu do svého „Diaria“ (tištěno v Monum. conciliorum gener. sec. XV. tom. I., str. 722-3; srov. *Pekař*, Žižka, str. 426). Sto let později pojal jej do své kroniky V. Hájek z Libočan. Tam (fol. 219) je otištěn seznam berně klášterní s nadpisem „Tito jsou platové, kteříž se vydávali z klášteruov někdy v potřebu do komory králi JMti na český groš počítajíc a sluli subsidium regale“ a seznam berně městské s nadpisem: „Tito sú platové, kteříž se vydávali z měst časem ročním do královské komory na český groš počítajíc“. Obojí seznam byl patrně znám P. Stránskému, když psal ve svém díle O státě českém o důchodech králů českých. B. Balbín znal soupis z rukopisu m. Prahy a užil ho (srov. *Rybička* v Pam. arch. IX., str. 557). R. 1787 vydal soupis z doby Václavovy *Riegger*, Materialien IV., str. 829. Nověji pak jej otiskl K. *Höfler*, Geschichtschreibes

vznikl. O tom byly až dosud vysloveny rozličné dohady. Starý Riegger již r. 1787 položil vznik toho soupisu do doby okolo r. 1416, Emler kladl jej do „posledních let panování krále Václava“ (podle poznámky učiněné v jiné souvislosti myslil na L 1416-8), Tomek do let 1413-1419, Čelakovský do doby po roce 1406, Kalousek brzy po r. 1401 a posledně Beer do L 1418-9.1) Přihlédneme-li blíže k některým datům v tomto soupise obsaženým, přesvědčíme se, že v jeho datování nejvíce se přiblížili pravdě Riegger, Emler a Beer. Zmínka o zápise 15 kop ročního úroku na královských sumách města Slaného král. kuchaři Panoškovi svědčí, že soupis vznikl po únoru roku 1416, poněvadž odjinud víme, že zápis ten se stal 16. února 1416.2) A zmínka o 68 kopách, jež se měly ročně vypláceti vratislavskému hejtmanu Jindřichovi z Lažan z roční berně města Budějovic, ukazuje rovněž na dobu po r. 1416. Neboť toho roku zemřel Mikuláš Augustinův z Okoře, po němž p. Jindřich z Lažan zdědil zápis na oněch 68 kop na berni budějovické. A poněvadž teprve majestátem krále Václava z 14. června 1418 byli budějovičtí poučeni, že 68 kop zapsaných zesnulému Mikuláši z Okoře mají platit jeho dědici Jindřichovi z Lažan, zdá se, že zmínka o tom v soupise ročních berní je teprve z doby po červnu 1418 a že soupis sám vznikl teprve po tomto datu.3) Protože naopak soupis nevzpomíná zápisu,

der kusit. Bewegung II. (1865), str. 85-90. Všechno jeho věcný obsah reprodukuje česky J. Emler, Něco o bernictví (Pam. arch. 1870), str. 26 násl. Brzy po Emlerovi, neznaje patrně jeho práce, znova výtah ze soupisu (podle opisu v starém kopiáři někdy K. z Bienenberka) podal A. Rybička, Kolik berně platily města a kláštery v král. českém do komory král. v XV. stol. (Pam. archaeol. IX., 1874, str. 557). Zkráceně vydal soupis berně H. Jireček, Codex iuris boh. II., 3, str. 130 a část otiskl J. Čelakovský, Codex iuris munic. II., str. 900.

1) Riegger, Materialien IV., str. 829 položil vznik soupisu do doby okolo r. 1416 hlavně proto, že se v něm Jindřich z Lažan jmenuje hejtmanem vratislavským, jímž prý byl podle listin v L 1416-8. Emler, v Pam. arch. VIII., str. 26 (srov. 24) a Tomek, Děj. Pr. II. (2. vyd.), str. 363, svého datování blíže neodůvodňují. Čelakovský, Cod. II., str. 901, toliko upozorňuje, že soupis byl sestaven teprve po r. 1406, poněvadž se v něm Plzeň uvádí s 200 kopami, jež platila od r. 1406, kdy jí berně byla snížena s dřívějších 260 na 200 kop. Kalousek (v Čas. česk. mus. 1903), str. 279, pozn. 1., ze zmínky o 60 kopách zapsaných Jindřichovi Lacembokovi na berni kláštera podlažického, usoudil, že soupis byl psán „brzo po r. 1401“, protože se ten zápis stal v listopadu 1401 (srov. výše). Klier (v Čas. česk. mus. 1902), str. 32, prostě registruje mínění jiných, aniž se sám pro některé vyslovuje. Beer (v Mitt. Inst 6st. Gesch. 1915), str. 86, praví stručně: „Berticksichtigt man alle filr eine zeitliche Fixierung vorhandenen Anhaltspunkte, so bleibt dle Zeit 1418-1419“.

2) Výtah ze zápisu kuchaři Panoškovi z 16. fin. 1416 je otištěn v Arch. C. L, str. 495 a u Čelakovského II., Č. 866.

3) List krále Václava z 14. června 1418 u Čelakovského II, č. 873, str. 1180. Že Mikuláš Augustinův z Okoře zemřel r. 1416, vím ze Sedláčkova Hist slovníku místop. (heslo: Okoř).

podle něhož měl p. Půta z Castolovic dostávat ročně 150 kop na berní kláštera opatovického počínaje sv. Martinem 1418, ani jiných zápisů pozdějších, ¹⁾ možno se domnívati, že soupis vznikl před listopadem r. 1418. Tím vším dospíváme k závěru, že soupis ročních sum berňových pochází nejspíše asi z poloviny r. 1418.

Dovídáme se tedy z tohoto soupisu, kolik roční berně platila jednotlivá královská města a kláštery na samém konci vlády Václavovy. Ze zpráv jinde zachovaných však vysvítá, že zpravidla byla stejná berně placena již několik let předtím, většinou snad od úpravy, která se stala nedlouho před smrtí Karla N. Vidíme pak, že z měst královských největší berní byla stížena Čáslav, jež platila 220 kop ročně. Až do r. 1406 platila, jak již víme, ještě více Plzeň, které toho roku byla berně s 260 snížena na 200 kop (tuto sumu uvádí také soupis). Stejnou berní 200 kop platily Budějovice a Litoměřice. Dále platily Písek 175 kop, Kolín a Kouřim po 160 kopách, Slaný, Kadaň a Most po 150 kopách (Most asi teprve od r. 1401, kdy mu byla berně zvýšena o 20 kop slevených Ústí n. L.,)²⁾ Nymburk, _Louny, Zatec a Stříbro po 140 kopách, Tachov 120 kop, Ustí n. L. 100 kop (teprve od roku 1401, kdy mu s dřívějších 120 kop sleveno 20 kop, jež uvaleny na Most), Menší město pražské 96 nebo 90 kop,³⁾ Beroun 88 kop, Domažlice

1) O zápise p. Půty z Častolovic z r. 1417 viz výše str. 75. V červenci 1419 zapsal král. mistru své kuchyně Hájkovi z Hodětína 50 kop na berní města Písku (Čelakovský II., 6. 876); ani o tom není v soupise zmínky.

2) Čelakovský II., č. 740; srov. výše str. 73. Brzy potom byla asi berně m. Mostu dále zvýšena na 160 kop gr., jež měl platit ve dvou lhůtách, o Jiřím a Havle. Svědčí o tom privilegium saského kurfiřta Fridricha z 2. října 1425. Kurfiřt, jemuž Most byl zastaven, dává Mostským milost, „das sie uns von solicher jahrenten, so sie danne einem bemischen konig . jernihm gericht und gegeben haben und nu uns und unsern erbin furder reichen solten, inwendig vier jaren nebst noh einander folgende von datum dises briefes uns noch unsern erben nicht reichen, sundern der gefrihet sin, noch sust keinerlei sture noch bete binnen der oben berurten zeit gebin sollen. Und wanne dann die iczuntgenannten vier jar vorgangen sind, so sollen sie mis aber die andern vier jar allernechst nach den iczuntgenannten vier jaren folgende nicht meher geben, danne alle jare hundert schock groschin, funfczig uf seite Jorgen tag und funfczig uf sente Gallen tag. Und wanne die iczuntgenannten vier jar usgingen, danne sollen sie uns alle jar *eine ganze summe* geben, *das macht hundert und sechzig schock* groschin und diselben halb uf sente Jorgen tag und sovil uf sente Gallen tag, alsdanne das recht und gewonheid ist". (Schlesinger, Urkunden-buch von Brilx, str. 85, č. 193. V registě vydavatel nesprávně mluví o „Jahreszins", jakoby to byl dědičný úrok, toho však platil Most toliko 30 kop; viz Čelakovský H., č. 902. Srov. u Schlesingera č. 194 vzájemné prohlášení Mostských).

3) V seznamu sum berňových z r. 1418 (stejně jako v seznamech pozdějších) se u Menšího města uvádí 90 kop, což s hodí do součtu všech

a Sušice 80 kop (r. 1379 platili Sušičtí snad jen 60 kop), Vodňany 30 kop. Dohromady vynášela r. 1418 zvláštní berně městská podle toho 3013 kop.

V tomto seznamu scházejí, jak bylo již častěji upozorněno (Emler, Tomek), Staré i Nové město pražské, Kutná Hora a všechna města věnná. Věnná města nejsou tu snad uvedena proto, že berně z nich neplynula do komory královské, nýbrž do pokladny královniny. Zachoval se nám však v některých rukopisech samostatný seznam ročních sum berňových placených věnnými městy na konci doby předhusitské.¹⁾ Podle toho platil Hradec Králové roční berně 341 kop 20 gr., Chrudim 170 kop, Jaroměř 100 hřiven těžkých, Mýto 230 kop, Dvůr Králové 14 kop (podle privilegia kr. Jana z r. 1346, výše dotčeného, byl by měl Dvůr platit ročně 25 kop). Úhrnem vynášela roční berně věnných měst 755 kop, 20 gr. a 100 hřiven těžkých. Kutná Hora, jejíž platební povinnosti byly upraveny jinak, neplatila roční berně vůbec.²⁾ Proč nejsou v soupise z r. 1418 uvedena obě města pražská, není jasno. Podle Tomka³⁾ to bylo nepochybně z té příčiny, že se úmluva o poměrné placení, která popisu tomu [z r. 1418] byla základem, na ně nevztahovala. „Nebyla (prý) totiž určena pro ně žádná jistá suma, nýbrž ukládání berně královské stávalo se vždy toliko dle uvážení okolností a dle umluvení mezi každým městem samým a králem“. Tomek pak ukazuje, že břemena ukládaná oběma městům pražským „dosahovala sum mnohem větších, než ve kterémkoli jiném městě dle popisu svrchu řečeného“, k čemuž však třeba poznamenati, že i jiná města vedle všeobecné berně i zvláštní berně roční a vedle dědičného úroku časem bývala nucena králi poskytovat dalších mimořádných pomoci a půjček.

O královských městech na Moravě nemáme bohužel takových zpráv jako o městech v království. O všeobecné úpravě zvláštní berně městské, jaká byla v Cechách provedena na konci vlády Karla IV., se odtud nic nedovídáme, a zdá se, že tam k ní nedošlo. Ale jisté je, že i tam aspoň některá města vedle všeobecné berně a všelikých mimořádných pomoci odváděla v XIV. stol. svému panovníkovi pravidelný roční plat, mnohem větší, než byl původní dědičný úrok a odlišný od něho také tím, že nebyl neproměnný, nýbrž se postupně zvětšoval.

sum (3013 kop). Ale v soupise je také záznam: „Praeposito Prag. in Min. civitate Prag. 96 sexag“ a podle zápisu z r. 1404 (viz str. 464). Menší město opravdu tolik platilo. Tomek, Děj. Pr. II., atr. 364 uvádí 96 kop.

1) Vyd. Emler, Něco o bernietvi 28 v pozn.

2) Srov. Klier (v Čas. česk. mus. 1902), str. 38.

3) Tomek, Děj. Pr. II., str. 364.

Na př. Brno platilo na konci první polovice XIV. stol. markrabímu každý rok značnou sumu jakožto úrok (jahreszins), jejíž velikost patrně on sám určoval; bývalo to 260-350 hřiven. Po nastoupení Karlova bratra markr. Jana Jindřicha byl r. 1350 brněnský úrok zvýšen na 450 hřiven a r. 1356 na 600 hřiven, z nichž 300 se platila o sv. Michalu, 300 o sv. Jiří. Zdá se, že v tomto úroku splynul jaksi původní dědičný úrok města Brna s paušálem za zvláštní berní městskou, o jejímž placení městem Brnem jinak není z té doby zpráv. Nástupce Jana Jindřicha markr. Jošt se arci nespokojil úrokem 600 hřiven, nýbrž ukládal Brnu podle své vůle a potřeby placení větších sum.¹⁾

Ani o kláštorech moravských není známo, jaké platy odváděly panovníkovi, ačkoli podle vypravování kronikářova již markr. Karel uvalil na ně stálé roční platy, které se patrně opravdu platily a snad přetrvaly dobu husitskou.²⁾

Za to obsahuje soupis z r. 1418 také seznam sum berňových, jež platily každoročně do královské komory kláštery v Cechách. Odtud se dovídáme, že největší berní platily kláštery chotěšovský a johannitský na Malé straně (snad za celý řád), totiž po 330 kopách. Dále platily Břevnov a Kladruby po 300, Nepomuk 270, Sedlec a Milevsko 240, sv. Jiří na Hradčanech 220, sv. Benedikt v Praze (snad za celý řád něm. rytířů), Opatovice, Sv. Koruna, Teplá, Plasy po 200, Vilémov 180, Postoloprty 170, Zbraslav a Ostrov po 160, Křižovníci s červ. hvězdou v Praze a Doksany po 130, Mnichovo Hradiště a Zderaz

1) Všechna data o brněnském „úroku“ jsou u *Bretholze*, *Geschichte der Stadt Brünn* I. (1911) v kapitole „Die finanziellen Verhältnisse und der Stadthaushalt“ (str. 273-323). Je to spíše volná reprodukce účet-ních zápisů m. Brna, než jejich soustavné zpracování. Úrok placený markrabímu se tu nazývá „markgräfl. zins“, „jahreszins“ n. „losung“. O berní se v těch zápisích mluví jen r. 1353, kdy Brno vedle pravidelného úroku platilo markrabímu ještě 100 hřiven berně. Podrobnější studium finančního hospodářství měst moravských vneslo by jistě více světla do našich vědomostí o moravském bernictví té doby.

2) Srov. výše str. 72. Vyslovuje-li kronikář přání, aby, co Karel špatně učinil, bylo zase napraveno buď jím samým nebo jeho syny, třeba míti zato, že v době, kdy psal (v 1. 1372-5), kláštery moravské ještě platily sumy, které na ně uvalil Karel jako markrabí. A zdá se, že se udržely do doby mnohem pozdější. Aspoň *J. Tomaschek*, *Recht und Verfassung der Markgrafschaft Mähren im XV. Jh.* (1863), str. 35, uvádí mezi důchody zeměpanskými na Moravě v stol. XV. „den aus den Kgl. Städten, den Abteien, Klöstern und den Besitzungen der Geistlichkeit überhaupt fließenden Kammerzins“, který prý tehdy byl „die bedeutendste regelmässige Einnahmequelle des Markgrafen“. Také *Fr. Kameníček*, *Zemské sněmy a sjezdy moravské III.*, str. 76, tvrdí, že král měl právo bráti od klášterů „roční úrok tak jako od měst královských“. Podrobnějších zpráv o tom však nemá ani *Tomaschek* ani *Kameníček*.

po 120, Sázava, Strahov a Osek po 100, Teplice a Louňovice po 80, Podlažice a Želiv po 60 a Skalice 20 kop.¹⁾ Sumy ty byly zajisté veliké. Podle výpočtu Tomkova platil takto opat strahovský sedminu, opat břevnovský dokonce čtvrtinu celého svého ročního důchodu.²⁾ Nesluší arci zapomínat, že kláštery i tuto berni svalovaly aspoň z části na své poddané.

Netřeba upozorňovati, že v tomto seznamu nejsou uvedeny všechny tehdejší kláštery v Čechách. Scházejí tu vůbec kláštery mladších řádů zejména žebravých, které, jak přirozeno, neplatily zvláštní berně klášterní. Byly jí podrobeny toliko zámožné kláštery starších řádů benediktinského, cisterckého a premonstratského, jakož i kláštery řádů rytířských. Mezi cisterckými kláštery však pohřešujeme nejen ženské domy toho řádu (Pohled, Sezemice), nýbrž také bohatý klášter ve Vyšším Brodě. U tohoto kláštera bylo by to možno vysvětlovati tím, že byl privilegiem Karla IV. z r. 1348 osvobozen od veškerých berní a platů³⁾ Ale zdá se, že klášter ten i některé jiné (na př. Pohled, Sezemice) proto nebyly podrobeny zvláštní berni královské, že nebyly pokládány za příslušenství královské komory, byvše založeny a nadány od soukromých zakladatelů šlechtických. Všeobecnou berni královskou arci byly povinny platit, pokud od ní nebyly výslovně osvobozeny.

Vybírání roční berně klášterní a městské bylo pro komoru královskou dosti jednoduché. Kláštery a města samy odváděly, neb aspoň měly odváděti v předepsaných termínech ustanovenou sumu královské komoře, zpravidla skrze královského podkomořího, někdy však také přímo do rukou notáře královské komory. Mezi právy královského podkomořího na klášteřích a městech královských, jak jsou zaznamenána v rukopisech z poč. XV. stol. zároveň s berním řádem krále Václava a soupisem roční berně klášterní a městské, uvádí se také toto právo: Kdykoli se ukládá královská berně klášterům a městům království českého, dostane úřad podkomořský z každé hřivny úhrnné sumy té berně po 4 gr. „lotovného“, jej může vymáhati

1) Podle královského zápisu z r. 1395, o němž je zmínka na str. 73, byly by měly platiti dvě leta za sebou ze své roční berně Chotěšov po 264, Teplá po 110, Plasy po 110, Sázava po 105, Skalice po 15 kopách. Je-li obsah zápisu zachován správně, bylo by třeba míti za to, že tehdy Sázava platila více než 100 kop. Podobně z toho, že r. 1404 král zapsal Čeňkovi postřihači na berni kláštera johannitského 352 kop (viz str. 464), mohli bychom souditi, že tehdy klášter ten platil více než 330 kop, ale zachovaný regest toho zápisu (Arch. Č. II., str. 461, č. 574) není dosti jasný. V platu kláštera sv. Benedikta v Praze byl podle seznamu z r. 1471, o němž bude ještě řeč, zahrnut též plat za Chomutov a Dobrovice.

2) Děj. Pr. III., str. 139.

3) *Pangerl*, Urkundenb. von Hohenfurth (Font. rer. austr. XXIII.), str. 90, č. 90.

od všech měst a klášterů podrobených této královské berni, nehledě na jakékoli osvobození nebo úlevy jim udělené.¹⁾ Z toho vysvítá, že vlastním výběřčím zvláštní berně klášterní a městské byl úřad podkomořský. Máme o tom i jiná přímá svědectví. Král. privilegium z r. 1406, jímž se Plzeňským snižuje roční berně s 260 na 200 kop, nařizuje, především královskému podkomořímu, aby od Plzeňských větší berně nevymáhal.²⁾ A od známého podkomořího Zikmunda Hulera zachovalo se nám několik upomínek, jimiž vymáhal zaplacení povinné roční berně na některých městech.³⁾ Ale někdy bylo městům i klášterům nařizováno, aby povinné sumy odvedly některému jménem

1) O právech podkomořího, jež jsou v uvedených rukopisech za-znamenána pod nadpisem „lura domini subcamerarii a monasteriis et civitatibus provenientia“, zmiňuje se již Ernler v Pam. archaeol. VIII., 28 v pozn. Otištěna jsou u *Čelakovského* II., č. 657, str. 848 v pozn. Odstavec nás zajímající zní: „Item quodocunque regalis berna imponitur monasteriis et civitatibus etc. regi Bohemiae, de qualibet marca huiusmodi s ummae regalis berna pro officio subcamerariatus dantur ratione lotonum IIII gr., quos exigere poteat ab omnibus civitatibus et monasteriis, huiusmodi sununae regalis berna subiectis, libertatibus, exemptionibus, alleviationibus indultis quibuscunque non obstantibus.“ Není pochyby, že toto ustanovení týká se vybírání roční paušalované berně klášterní a městské, nikoli berně všeobecné.

2) *Čelakovský* II., č. 792.

3) Takové upomínky, jež se zachovaly jen jako formuláře, jsou otištěny u Palackého, *Formelbücher* II., č. 175, 177 a 182a (oba poslední kusy se slovně shodují). Tam je též (pod č. 182) zajímavá korespondence z r. 1397 týkající se placení roční berně Domažlickými. Nejprve (v říjnu 1397) píše král Václav Domažlickým, ačkoli prý jim prominul před časem „regalem bernam per vos solvi consuetam“, aby se zřetelem na jeho velikou potřebu zaplatili „unam summam berna ad cameram nostram regalem in festis s. Martini et purificationis s. Mariae proxime venturis“. Potom podkomoří Huler oznamuje Domažlickým, že z rozkazu krále Václava a markr. Prokopa, jenž tehdy byl správcem země, má od nich vymáhat „summam berna pro anno praesenti“, nehledě na jejich osvobození, a nařizuje, aby, mediam summam berna civitatis vestrae“ ihned poslali, ad cameram regiam“; sice prý „omnia damna, quae milites, clientes domini regis, quibus ipsa berna deputa ta est, ratione non persolutionis berna huiusmodi perceperint, in vestrae redundabunt dispendia civitatis“. Potom markr. Prokop z příkazu králova nařizuje Domažlickým, aby „bernam seu steuram“ neprodleně zaplatili královské komoře. Jiným listem, v němž se dovolává písemné zprávy podkomořího Hulera, „quod ob non solutionem berna regalis, quam diu persolvere debuistis, multa et maxima damna super dom. regem comittantur“, nařizuje markr. Prokop Domažlickým, aby ihned „ipsam bernam Sigismundo subcamerario“ zaplatili. Ale bylo potřebí rozkaz tento opakovati; stalo se to s upozorněním, že markr. Prokop již uložil „burgraviis et officialibus adiacentibus“, „ut vos ad persolvendam bernam praedictam compellere debeant et arcere“. K tomuto případu domažlickému, kde se placení roční berně vymáhalo, ač město bylo osvobozeno, třeba si všimnouti mandátu král. Václava z 8. list. 1397, jímž nařizuje uložení berně královské všem klášterům a městům, nehledě na osvobození některých. (*Čelakovský* II., 900.)

označenému notáři královské komory (notářem komory byl ostatně i podkomoří Huler).¹⁾ Při tom se berně vymáhala s velkou přísností, a vymáhání bylo nejednou provázeno i vážnými hrozbami.

Jak sehnati peníze, jichž bylo potřebí na zaplacení roční berně, bylo starostí klášterů a měst samých. Viděli jsme, že již za Karla IV., kdy se zvláštní berně ještě neplatila každý rok, některé kláštery žádaly na svých poddaných zvláštní příspěvek na tuto berni, kdykoli by se vybírala (po 6, 10, 20 gr. z lánu). Setkali jsme se však také s případem, že klášter (strahovský) sice své poddané (v Chrástanech) osvobodil od všech zvláštních daní, ale uložil jim za to povinnost platit *ročně* určitý poplatek (po 3 gr. z lánu).²⁾

Později když se zvláštní berně stala platem ročním, žádalo se také od poddaných, aby i oni svůj příspěvek na tuto zvláštní berni (6, 10, 20 gr. z lánu) platili ročně.³⁾ Bylo by zajímavé vypočítati, kolik tímto způsobem jednotlivé klášterní vrchnosti vybíraly od svých poddaných na roční berni královskou. Ale zde se tím nelze zdržovati. U královských měst bylo vymáhání peněz na zvláštní berni mnohem složitější. Pokud se nestala ročním platem, konávaly se za tím účelem zvláštní sbírky,

1) Král. mandát z 11. list. 1386 (*Palacký*, Formelblicher II., č. 170 -- *Jireček*, Codex II., 3, str. 133) nařizuje klášterům a městům, protože prý se stal „ex inadvertentia camerae nostrae notarii“ omyl „in positione primi termini videlicet purificationis s. Mariae pro termino s. Martini dna solutionem bernae vestrae“, aby „pecunias bernae vestrae, et si non integree, saltem primi termini, Pragrae apud Wenceslanum camerae nostrae notarium ...“ složili do sv. Kateřiny „una cum literis super huiusmodi berna confectis et per vos sigillatis“. Sice prý se král na nich bude hojiti za utrpenou škodu a uloží „burgraviis nostris, ut vos impignorationibus, arrestationibus et aliis opportunis remediis ad hoc compellere et arcere debeant cum effectu“. Jiný nedatovaný mandát královský nařizuje nejmenovanému městu, aby sumu, kterou opominulo platit o sv. Martinu, „apud Adam notarium camerae nostrae regalis sine dilatione qualibet reponere debeant“, nebot prý „in casu, quo hoc non fieret, extunc commisimus Sigismunda Huler subcamerario regni Bohemiae, ut huiusmodi summam pecuniae apud ludaeos super damnis vestris conquirere et eandem nobis ulterius debeat waesentare“.

2) Viz výše str. 70.

3) Velmi jasně to vysvítá z urbáře strahovského z r. 1410. O obyvatelích vsi Pátku, kteří podle privilegia z r. 1374 měli na zvláštní berni, kdykoli by byla uložena, přispívati po 20 gr. z lánu (v. pozn. 4 str. 70), se tam praví: „Rein de quolibet laneo solvunt pro *contributione regali* per 20 gr. ad mandatum dom. abbatis *singulis annis*“ (*Emler*, Urbáře, str. 252). Podobně o obyvatelích vsi Stradonic, kteří měli stejné privilegium, se tam praví: „Item solvunt ... pro *exactionali berna singulis annis* per 20 gr. similiter de laneo“ (t. str. 265), a o obyvatelích vsi Radonic: „Item pro *berna regali exactionali solvent singulis annis* de quolibet laneo 20 gr.“ (t. str. 260).

ale později byla suma roční berně prostě zařaděna mezi ostatní vydání městská, k jejichž krytí se vybíraly městské daně (německy se jim říkalo „losung“). O těchto daních městských a jejich užívání ku placení zvláštní berně královské, rovněž nelze se tu šířiti. Není toho ani třeba, poněvadž v dosavadní literatuře možno se o tom poučiti dostatečně.¹⁾

Ani zavedením zvláštní roční berně klášterní a městské nebyla města královská a kláštery zbaveny povinnosti pomáhati králi v jeho potřebách jinými způsoby. Města činívala to půjčkami nebo ručením za ně, ale někdy i poskytnutím určité sumy peněz. Za to se jim obyčejně dostalo od krále nějaké milosti nebo výsady nebo také úlevy v placení berní pro budoucnost. Dějiny našich předních měst podávají ne jeden toho příklad.²⁾ R. 1394 ustanovil dokonce král Václav zvláštní své plnomocníky — byli to královský kancléř Jan zvolený biskup Caminský, podkomoří Zikmund Huler a notář královské komory Adam — aby s kláštery a městy království českého vyjednávali a dohadovali se o poskytnutí zvláštní pomoci³⁾ Kláštery však s jinými duchovními ústavy a s ostatním duchovenstvem přispívaly králi také tím způsobem, že se dělil s papežem o výnos papežského desátku, jenž byl na nich v XIV. stol. a zvláště za Václava IV. vymáhán velmi často.⁴⁾ Města zase nepřestávala platit svůj pravidelný dědičný úrok, uložený jim při jejich založení a zpravidla mnohem menší než jejich roční berně.⁵⁾

Veliké změny nastalé ve vnitřním životě českého státu válkami husitskými dotkly se zvláštní berně městské a klášterní méně, než bychom očekávali. Když za krále Jiřího z Poděbrad sestavován byl zač. r. 1471 soupis důchodů královské

1) Vedle *Tomkova* Dějepisu m. Prahy II., str. 352 d., třeba tu uvéstí důkladnou a cennou práci *K. Beera*, Über Losungsbücher und Losungswesen böhmischer Städte im Mittelalter (v Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch. XXXVI, 1915), str. 31-95. Obširnou kapitolu o finančním hospodářství městském v XIV stol. má také *Bretholz*, Geschichte der Stadt Brünn I. (1911) str. 273-323.

2) Viz na př. *Tomek*, Děj. Pr. II., str. 365 násl. Srov. Beer 1. c. str. 85.

3) „Pro praestando nobis ad praesens subsidio“ praví se v listině kr. Václava z 19. září 1394, vydané u *Pelzela*, Wenzel IV, Urkundenb. č. 160 a u *Jirečka*, Cod. II., 3, str. 136.

4) O tom jsem pojednal podrobně v šesté kapitole své, rozpravy „Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské“ v Česk. čas. hist. 1908.

5) Podle soupisu z r. 1418 platily nejvíce dědičného úroku (census haereditarius) Sušice 128 kop gr. č., Slaný 90, Písek 78, Budějovice 68, Plzeň 64, Beroun 55, Nymburk a Vodňany po 54, Čáslav 49, Klatovy 46, Tachov 45 atd., nejméně platily Litoměřice 15 k. 34 gr. Z měst pražských ani jedno neplatilo dědičného úroku. O dědičném úroku městském viz též *V. Prochaska*, Beiträge zur Verfassungsgesch. Böhmens am Beginne des 14 Jahrh. (Mitt. d. Ver. für Gesch. d. Deutschen in Böhmen, XIX, 1880), str 7.

komory české z královských měst a z klášterů „pří-slušných ke komoře královské“,¹⁾ vzešly z toho dva seznamy roční berně král. měst a klášterů v Čechách, jen málo odlišné od seznamů z r. 1418. Seznam berně klášterní shoduje se co do výčtu klášterů a jejich roční berně úplně se seznamem z r. 1418 (jen kopy zaměněny těžkými hřivnami), takže je na snadě domněnka, že nový seznam je prostě opisem starého. To si snadno vysvětlíme tím, že roční berně klášterní zánikem nebo zpusťšením klášterů za válek husitských pozbyla snad úplně praktického významu. Její zařadění do seznamu důchodů královské komory z r. 1471 mělo patrně jen význam" theoretický jako připomenutí starého právního nároku královské komory.²⁾ Zato v seznamu roční berně městské z r. 1471 nacházíme některé podstatné odchylky od seznamu z r. 1418. U některých měst uvádí se berně (ovšem v těžkých hřivnách místo dřívějších kop) nižší, tak u Plzně 140 místo dřívějších 200, u Slaného 140 místo 150, u Hradce Králové 330 místo

1) Soupis ten, zachovaný v rkpe. českého nár. musea I. F 23 (stará sign. 23 G 3) fol. 237b-240b, vydal *Palacký*, *Urkundl. Beiträge zur Gesch. Georgs v. Pod.* (Font. rer. mistr. XX), str. 642. Je nadepsán slovy: „A. d. 1471. Secuntur utilitates ad regnum Bohemiae pertinentes.“ Na konci pak je poznamenáno: „Praenotata ex mandato serenissimi principis et dom. Georgii regis Bohemiae etc. sunt intabulata libro memoriarum Wilhelmo de Rysmberg et de Rabii, supremo camerario regni Boemiae, referente. Actum dominico post conversionem s. Pauli [L. j. 26. ledna 1471].“ Soupis obsahuje nejprve kromě seznamu berně městské a berně klášterní také seznam z královských hradů „utilitates castrorum regalium“. Seznam berně klášterní je uveden slovy: „Secuntur monasteria ad cameram regiam pertinentia“ a za seznamem těchto klášterů následuje dodatek: „Haec sunt monasteria, quae non pertinent ad cameram regiam.“ Krom dvou klášterů bavorských (Oberlaa a Waldsassen) a kláštera Ojbinského (Owin castrum cum monachis) uvádějí se tu české kláštery: sv. Anny v Lounech, Slovanský a sv. Ambrože na Novém městě pražském, Sv. Pole u Hradce Králové, kartouzský na Smíchově a ženské kláštery v Světcích a Sezemicích.

2) I z doby husitské revoluce jsou známy některé zápisy na roční berní některých klášterů, tak zápisy kr. Zikmunda z r. 1420 na berně královské kláštera broumovského (Arch. I., str. 507, č. 70), na „jedné sumě berně královské“ kláštera nepomuckého (t. str. 498, č. 22), „na sumě berně královské“ na klášterství plaském (Arch. Č. II., str. 451, č. 533); zápis z r. 1422 „na sumě z berně královské“ kláštera kladrubského (Arch. C. L, str. 522, č. 151). Ani zánikem a zpusťšením klášterů nezánikla asi všude jejich roční berně. Někde totiž asi povinnost platit tuto berní přešla na toho, kdo se zmocnil klášterního zboží. Tak město Tábor platilo ještě v XVI. stol. starou berní kláštera louňovského, jehož zboží na ně přešlo. Viz *Fr. Slavík*, *Panství táborské* (1884), str. 66, kde se uvádí, že na statcích m. Tábora „berně královské (summae regiae maiestatis) platili jen poddaní býv. kláštera louňovského ... s lánu platilo se obyčejně 36 gr....“ Úhrnem platily táborská městečka a vsi poddané někdy klášteru louňovskému okolo r. 1500 berně královské 164 kopy 2 g. 65 d., r. 1539 skoro stejně 164 k. 40 gr. 4 d. Jsou-li tyto sumy počítány na groše míšenské, shodovaly by se zhruba se starou berní kl. louňovského, jež byla 80 kop gr. č.

341 kop 20 gr., u Chrudimě 150 m. 170; u jiných naopak vyšší, tak u Stříbra 150 místo dřívějších 140, u Klatov 260 místo 100, u Žatce a Loun 180 místo 140, u Mostu 170 místo 150. Nově se objevují v seznamu z r. 1471 dvě věnná města, Polička se 110 a Mělník s 50 hřivnami, kdežto Dvůr Králové tu schází.¹⁾ Tyto odchylky od seznamu z r. 1418 dokazují, že seznam z r. 1471 není prostým jeho opisem. Byl patrně upraven nebo nově sestaven podle skutečnosti a zaznamenává změny nastalé od r. 1418 v berní povinnosti královských měst. Z toho však možno usuzovati, že předhusitská roční berně královských měst nepozbyla praktického významu, nepřestávala žít ani v době pozdější.

O tom svědčí také zachované zprávy o osudech roční berně některých královských měst. Tak zapsal král Zikmund r. 1423 K. Janovi Kaplířovi ze Sulevic 1000 kop „na sumu královské berně“ města Slaného.²⁾ R. 1438 král Albrecht dovolil Budějovickým, aby svou pohledávku sráželi si také na „sumách královských“.³⁾ Zvláště zajímavé jsou osudy roční královské berně města Mostu. R. 1425 saský kurfiřt Fridrich udělil městu Mostu, které mu bylo zastaveno, milost, že po 4 roky nemusí platit roční sumy (jarrenten), jež dotud platilo králům českým, potom další 4 roky že budou platit po 100 kopách a teprve po uplynutí těchto druhých čtyř let že budou povinni platit po 160 kopách (podle seznamu z r. 1418 platili po 140 kopách, r. 1471 však 170 kop).⁴⁾ R. 1456 král Ladislav osvobodil Most, postižený velkým požárem, na sedm let od všech platů do komory královské a také ode všech sum a berní (ab omnibus summis et bernis).⁵⁾ Po uplynutí těchto sedmi let udělil král Jiří r. 1462 Mostským milost, aby platili toliko polovinu své povinné roční berně i jiných platů.⁶⁾ Ale r. 1467, jsa dlužen Janovi z Kolovrat 2000 kop gr., zastavil král Jiří jemu a dědicům „sumu ročnie hromničnú komory naše na městě Mostě puol druhého sta kop grošov“ a k tomu 30 kop

1) Pro r. 1471 uvádím zde čísla podle musejního rukopisu, od něhož se otisk Palackého odchyluje při Žatci (rkps. 150, Pal. 180) a Kadani (rkps. 150, Pal. 170).

2) Arch. V. I., str. 502, č. 40.

3) Arch. C. II., str. 193, č. 363.

4) Viz výňatek z listiny kurfirsta Fridricha v pozn. 2 str. 79.

5) Privilegium kr. Ladislava z 10. ledna 1456 (latinské) vyd. L. Schlesinger, Stadtbuch von Brück (1876), č. 332.

6) List (latinský) krále Jiřího z 17. bř. 1462 vyd. Schlesinger, č. 356. Práví se tam: „Indulgemus, ut summae annuae et omnium censuum, quae nostrae camerae regiae quolibet anno tenentur solvere, medietatem solum dare et solvere teneantur“, a nařizuje se „universis et singulis censuum et summarum camerae nostrae collectoribus et perceptoribus, praesertim autem subcamerario nostro“, aby více od Mostských nevybírali.

gr. „úroku dědičného" a některé jiné dávky. Není nejmenší pochyby, že názvem „suma roční hromničná" označuje se tu stará roční berně neb suma berňová. Bylyť, jak víme, Hromnice jedním ze tří termínů, o nichž se roční berně platívala, a zdá se, že časem staly se termínem jediným, takže se celá roční berně platívala o Hromnicích a mohla se nazývati „sumou hromničnou", kdežto pro „dědičný úrok" objevuje se v Mostě o něco později název „úroku svatomartinského .1)

Jestliže z těchto příkladů vysvítá, že roční berně městská byla vymáhána a odváděna i po válkách husitských před r. 1471, kdy byl pro krále Jiřího pořízen nový její soupis, jsou také z doby pozdější zachovány zprávy o jejím dalším životě.²⁾ Ano, někdy v XVI. stol., nejspíše na konci doby jagellonské, vznikl nový soupis roční berně městské. Zachoval se jako vložka v soudní knize m. Plzně z 1564-1578 s nadpisem: „Vejpis, což města v království českém do komory královské ročního platu platí a platiti mají".³⁾ Jsou tu uvedena všechna

1) List kr. Jiřího z 23. říj. 1467 vyd. *Schlesinger*, č. 369. Místo úrok dědičný tiskne tu vydavatel dvakrát „úrok dědinný". Úrokem „svatomartinským" nazývá se tento úrok v českém listě kr. Vladislava z 5. pros. 1475. (*Schlesinger*, č. 387). Práví se tu, že král Jiří zastavil na městě Mostu někdy Janovi z Kolovrat „puoldruhého sta kop grošuo v platu ročního, kterýž by se měl do komory naše královské vydávati *summy naše hromničné, a úroka svatomartinského třidceti kop gr.*"

2) Upozorňuji zde jen na dvě takové zprávy vydané tiskem. R. 1475 udělil král Vladislav Žateckým milost, „ut summa berna quoque ad cameram nostram regiam ab eadem civitate Zacensi dari et solvi consueta" nikdy již nebyla zastavována nebo jakkoli jinak zcizována, „sed eadem summa et berna ad cameram regiam pertinebunt perpetuis temporibus". (*Schlesinger*, *Urkundenbuch der Stadt Saaz* (1892), č. 471.) — A r. 1509 týž král postoupil Plzeňským, kteří požárem utrpěli veliké škody, na šest let ten všechnen plat, kterýž nám ... purkmistr, konšelé a všechna obec m. Latce ... do komory naší každý rok na sv. Martina, na Hromnice i sic jakžkoli platí a dávají", a zároveň „jakož tiež měšťané naši plzeňští podkomořiemu našemu království českého, každý rok jistá summu platí", osvobodil je od placení té sumy na 10 let (*Strnad*, *Listář m. Plzně II.*, č. 720). Z opisů listin slanských v archivě zemském zjistil jsem si před lety, že m. Slaný platilo v letech 1481-1502, 1509 summy 150 kop gr., r. 1528 „summu hromničnú zadržalú" 100 kop a r. 1529 rovněž 100 kop.

3) „Vejpis" je obsažen v městské knize plzeňské. „*Liber diversarum sententiarum 1564-1578*", chované v archivu hist. musea m. Plzně. Je psán písmem XVI. stol., jež se však mimo to v rukopise nevyskytuje. Zdá se, že to je vložka vevázaná do rukopisu a starší než on. Pro datování „vejpisu" do doby jagellonské svědčí to, že podle něho m. Slaný platilo 150 kop roční berně, kdežto podle dokladů listinných jeho roční berně byla v 1. 1528-9 již jen 100 kop. Jisté toto datování arci není. „Vejpis" mohl vzniknouti také později v době habsburské. Proti tomu však svědčí, zdá se mi, také co dále uvádím o zjištění ročních platů městských za Maximiliana II. a vůbec celý ráz toho „vejpisu". — Plzeňský „vejpis" znal již Z. *Winter*, *Kulturní obraz českých měst I.*, str. 6, ale nevěděl si s ním dobře rady.

města královská (věnná nikoli) jako v soupisech z r. 1418 a 1471 mimo Tachov, který nedlouho před r. 1477 přešel v dědičné držení p. Buriana z Gutštejna a přestal býti městem královským. Za, to jsou tu dvě města nová, Tábor, vzniklý po r. 1418, a Český Brod, jenž se městem královským stal r. 1437. Obě tato města nemohla ovšem býti v soupise z r. 1418, ale v soupise z r. 1471 ano. Plzeňský soupis je zajímavý také tím, že se v něm stará roční berně nazývá důsledně „sumou hromničnou“, tedy názvem, s nímž jsme se potkali v listině m. Mostu z r. 1467. Vedle sumy hromničné se zpravidla uvádí „úrok svatomartinský“, čímž, jak již víme a jak i ze soupisu samého je zřejmo, sluší rozuměti starý „dědičný úrok“. U některých měst objevuje se místo úroku svatomartinského (výjimkou v několika případech vedle něho) úrok (někdy též „suma“) svatojirský a svatohavelský.

Nás tu zajímají jen „sumy hromničné“ jakožto pokračování starých „sum berňových“ aneb zvláštní městské berně z doby předhusitské. Většinou shodují se čísla soupisu plzeňského s čísly obou soupisů z r. 1418 a 1471 a kde se tyto soupisy rozcházejí, má soupis plzeňský zpravidla číslíci z r. 1418. Tak u Plzně uvádí se hromniční suma 200 kop jako r. 1418, a ne 140, jak má soupis z r. 1471, u Klatov 100 jako r. 1418 a nikoli 260 jako r. 1471, u Stříbra 140, u Slaného 150, u Loun 140, u Mostu 150, vše jako r. 1418 a ne 150, 140, 180 a 170 jako r. 1471. Od obou soupisů se odchylují Beroun s 50 kopami (místo dřívějších 88), Domažlice s 54 (místo 80), Nymburk se 120 (místo 140) a Zatec se 150 (místo 140 r. 1418 a 180 r. 1471). U Kolína schází suma hromničná vůbec, ale za to uvádí se vedle úroku svatomartinského (40 kop) 100 kop úroku svatojirského, v němž se patrně skrývá stará roční berně (podle soupisů z r. 1418 a 1471 byla ovšem 160 kop). Z obou nově „přibylých měst“ platil podle plzeňského soupisu Tábor 60 a Český Brod 20 kop gr. sumy hromničné. Ačkoli není jisté, zda soupis plzeňský správně všude podává skutečné platební povinnosti královských měst českých na konci doby předhabsburské — je možné, že aspoň částečně opírá se prostě o některý starší soupis — přece je na něm patrné, že vznikl ze zájmu praktického a že se v něm obráží přesvědčení o stálé platnosti platebních povinností, uložených královským městům v době předhusitské.

Jisté je, že tyto staré roční platy měst královských ne-upadly v zapomenutí ani v potomní době habsburské. Jen původní rozdíl mezi dědičným úrokem a roční berní téměř zanikl. Oba tyto roční platy, tu a tam s jinými menšími dávkami,

splývaly v jediný pojem *platů komorních* (Kammerzinse).¹⁾ Hned po nastoupení Ferdinanda I. na trůn český vymáhal královský prokurátor na některých královských městech v Čechách platy komorní, jež za předešlých let nebyly prý odváděny, takže se na ně jaksi zapomínalo. Některá města sice uhájila si svobodu od placení těchto platů, jestliže dokázala, že jí užívala právem, jiná však musila se uvolit k odvádění platů.²⁾ I po r. 1526 domohla se některá města časem osvobození od platů komorních na několik let, čímž se arci zmenšoval celkový jejich výnos. Po odboji z r. 1547, když města královská byla zbavena valné části svých statků, a naopak na ně byl uvalen nový roční plat, dědičné posudné, přestalo, zdá se, u některých měst placení starobylých platů komorních. Ale podle úřední zprávy z r. 1575 odvádělo ještě tenkrátě aspoň 14 královských měst v Čechách sumy hromničné, ač namnoze o něco změněné.³⁾ Také z devíti měst věnných některá platila ještě tyto sumy.⁴⁾ Celkem pak tyto staré komorní platy českých měst vynášely

1) O nich psali zejména *Gindely*, *Geschichte der böhm. Finanzen 1526-1618* (1868), str. 26 a *Z. Winter*, *Kulturní obraz I.*, str. 5. — Ale otázkou jejich historického původu se nezabýval ani jeden ani druhý.

2) Sr. *Gindely* 1. c. str. 26.

3) Úřední zpráva o komorních platech královských měst v Čechách z r. 1575, zachovaná v našem archivě min. vnitra a mně známá z opisu archivu zemského, je dílem Matyáše Poříckého z Rohlína. Tomu nařizovala česká komora 16. dubna 1574: „Jakož do měst JMti cské ... nyní z. poručení našeho pro vyhledání platuov komorních jízdu před sebou jmáš, i za potřebné k dobrému JMti uznáváme, aby podle toho s pilností a mnoho křiku o tom nečiníc z kvitancí aneb poznamenání, kteráž města za sebou jmají, vyhledal, co jest od začátku l. 45 až do vyjití 66. leta každý podkomoří za ouřadu svého, kterého roku, měsíce a dne, platu komorního aneb šosu k sobě rozdílne přijal, protož ... tu věc vyhledajíc, v spis a do relací tvé uved.“ Z relace Matyáše Poříckého, psané německy (nebo jen do němčiny přeložené) a opatřené datem 7. dubna 1575, uvádím jen některé ukázky: „*Leitmeritz* seind schuldig kammerzins zu erlegen als lichtmess 200 sch. und Martini 15 sch. 34 gr. alles böhmisch ... *Aussig* ob der Elbe haben hievor allweg umb lichtmess zu 100 sch. gr. b. gereicht ... *Brüx* haben weilend in die kgl. kammer allweg umb lichtmessen zu 150 sch., dann ein ackerzins 30 sch. und zur exemption (!) der luden 6 sch. gereicht ... *Kaaden* zinst umb lichtmess und Georgi unterschiedlich in altem 200 sch. gr. b. ... Die Stadt *Pilsen* ist des kammerzins durch kaiser Sigmund befreiet, darüber sie kaisers Ferdinandi und Maximiliani confirmation sub aurea bulla fürzulegen haben“. Celkem podle relace M. Poříckého r. 1575 platila nebo měla platit sumy hromničné tato král. města v Čechách: Litoměřice 200 kop gr. č., Ústí 100, Most 150, Kadaň (dohromady s úrokem) 200, Žatec 140, Louny 140, Stříbro 100, Klatovy 100, Písek 75, Vodňany 30, Budějovice 200, Cášlav 100, C. Brod 20, Beroun 50.

4) O věnných městech zachovala se úřední zpráva Adama Šturma z Hranic z r. 1572 (orig. v arch. min. vnitra, opis v arch. zemském). Šturmovi uložila česká komora, aby při obnovování úřadu konšelského v městech věnných „na to s pilností se vyptal a bedlivě vyhledal, kudy to jde, že z dotčených měst platové aneb šos se zmenšuje a méně než jest v starém

tenkrátě aspoň 2500 kop gr. č. (= 5000 tolarů) ročně. Při tom však některé z těchto platů byly zastaveny, zpravidla městům samým, na splácení peněz půjčených král. komoře. Zastavováním městských platů komorních nebo jejich odpouštěním (zpravidla ovšem za výkupné) zmenšoval se stále více jejich výnos. Podle úředních zpráv z 1. 1621-2 vynesly tenkrátě městské platy komorní z Cech jenom 4830 zlatých, při čemž není jasno, je-li to výnos za rok či za dvě leta.¹⁾ Stránský sice tvrdí, že „úrok“ z měst královských vynáší na 4300 kop gr. č.,²⁾ ale to pro jeho dobu jistě není správné, leda snad by se týkalo také měst na Moravě, ve Slezsku a v Lužicích. Protože z pozdější doby pobělohorské není zpráv o výnosu městských platů komorních,³⁾ zdá se, že v tu dobu tento zůstatek předhusitského bernictví docela zanikl.⁴⁾

VI. Pohled na vývoj všeobecné (zemské) berně od válek husitských do doby habsburské.⁵⁾

Kdežto zvláštní berně městská a klášterní ve způsobu zavedeném na konci vlády Karla IV. přechkala aspoň co do měst královských dobu husitskou a její zbytky zachovaly se až přes Bílou Horu, nastal válkami husitskými ve vývoji berně všeobecné podstatný obrat. Až do válek husitských vyvíjela se všeobecná berně na základech, vytvořených její zákonnou úpravou, jež se stala při nastoupení Jana Lucemburského na trůn český. Hlavní zásady této úpravy zůstaly v podstatě nedotčeny a jen jejich provádění se v podrobnostech měnilo,

urbáři poznamenáno, ročně vychází." Tak vznikla ona zpráva, v níž na př. u Chrudimě mluví se o odvádění „platu aneb šosu hromničního a svatomartinského“.

1) A. Gindely, *Gegenreformation*, str. 367.

2) P. Stránský, *O státě českém* (překlad Tonnerův), str. 281.

3) Srov. J. Pekař, *České katastry*, str. 89.

4) Netřeba snad zvlášť připomínat, že mi tu nešlo a nemohlo jít o podrobné sledování pozdějších osudů předhusitské roční berně městské. Chtěl jsem jen upozornit, jak dlouho se tato stará berně udržela pod rouškou komorních platů. Podrobnější studium těchto komorních platů, o nichž se zachovalo v našich archivech městských i ústředních hojnost zpráv, nemohlo býti úkolem této práce.

5) O bernictví českém tohoto období máme velmi podrobné studie Č. Klierova, *Bernictví král. českého po válkách husitských* (v Čas. česk. mus. 1905 a 1906) a *Úprava berní království českého po válkách husitských do konce věku jagellonského* (L 1907). Tyto studie netrpí již základními omyly, které značně znehodnocují Klierovu práci o bernictví předhusitském, a jako velmi pilné a svědomité shrnutí bohaté látky pramenné o daném předmětu mají trvalou cenu, třeba nebyly prosty methodických nedostatků a pro málo vhodné rozvržení látky nepodávaly dosti jasného obrazu vývoje tehdejšího českého bernictví. V přehledné kapitole, jež dále následuje, opírám se z největší části o tyto studie Klierovy.

rozdíjelo a formálně zdokonalovalo. K tomu přispívalo stále častější vybírání této berně. Viděli jsme, že již za Jana Lucemburského docházelo k němu dosti často. A za jeho nástupců nebylo jinak. Není třeba zjišťovat, kolikrát byla berně všeobecná vybírána za Karla IV. a Václava IV. a nebylo by to ani dobře možné, poněvadž listinné prameny pro toto období českých dějin, a zvláště pro dobu Václava IV., nejsou dosud soustavně vydány. Pro dobu Karlovu máme o tom ostatně dvoje výmluvné svědectví. Prvním jsou známá slova Štítného, vyjadřující zároveň pěkně názor jeho doby na podstatu všeobecné berně. „Berně pak slove“, praví Štítný, „zde v Čechách obecná pomoc královi. Té sú byli najprv páni dobrým úmyslem pro obecné dobré povolili, a v pravdě v tak pilnú potřebu královi k ,zemskému dobrému správě jie mají povoliti ...“ Ale hned Štítný dodává: „Strach mně za krále, že příliš často ji béře a snad více chtě skúpiti země okolnie svým dětem, než pro obecné dobré ; a snadno-li jest jedné zemi skúpiti tolik jiných zemí ?“ Pánům pak vytýká, že „hřešie v berni pochlebujíc a nechtiec rozhněvati krále pravdú“ a že „pochlebujíc králi, nestojie proti zlému obecnému“, čímž patrně sluší rozuměti příliš časté vymáhání berně.¹⁾ Jiný stesk na přílišné vymáhání berně za Karla IV. nacházíme v kronice Beneše z Weitmile. Ten poznamenává (k r. 1349), že Karel, kupuje hrady, města a území v Bavořích své přirozené království Cechy příliš obtížil rozličnými berněmi (*regnum suum naturale in diversis exactionibus multum aggravaverat*), kdežto prý z říše a od říšských měst za celou dobu svého života dostal jen málo nebo nic (*parum vel nihil habuit*).²⁾ Za Václava IV., který ne-měl takových potřeb jako jeho otec, nebyly snad Cechy tolik zatíženy berněmi, nebo snad se jim již přivyklo. Jisté je, že všeobecná berně byla za Václava IV. vybírána několikrát³⁾ a berní řád z posledních let jeho vlády se všemi připojenými písemnostmi ukazuje, že se jí věnovala obzvláštní péče. Ku podivu vyvinutý a do podrobná předepsaný způsob vybírání

1) Štítný, O obecných věcech křesťanských (vyd. *Erben*), str. 156.

2) Prameny dějin českých IV., str. 517.

3) O vybírání obecné berně r. 1379 svědčí jednak berní rejstřík kraje plzeňského, jednak rejstřík panství arcibiskupského, oba z toho roku, o nichž byla řeč výše. Snůška písemnosti o berní připojená k bernímu řádu krále Václava a vztahující se k posledním letům jeho vlády, nejspíše k r. 1418, svědčí zase o vybírání obecné berně zemské v těch letech. Mimo to je známa listina krále Václava IV. z 23. pros. 1389, jíž všem obyvatelům koruny české oznamuje, že „de communi baronum regni nostri Bohemiae consensu et unanimi voluntate generalem bernam per regnum nostrum Bohemiae in subsidium coronationis eonthoralis nostrae carissimae levandam decrevimus et tollendam“ (*Palacký*, Formelblicher II., č. 172 = *Jireček*, Codex II., 3, str. 133).

berně, jak jej poznáváme z tohoto berního řádu, svědčí jistě o značné a nejednou vyzkoušené praxi v tomto oboru.

Válkami husitskými byl tento vývoj všeobecné berně zasažen velmi citelně. Smrtí krále Václava přestalo její vybírání na delší dobu. Teprve sněm, jenž se konal v Praze o sv. Martině 1433, ustanoviv jediného správce zemského (p. Aleše z Riesenburka a z Vřešтова), usnesl se, aby se na potřeby zemské vybírala všeobecná berně, učinil tedy z vlastního podnětu, co jindy vymáhal na stavích král a k čemu oni dávali toliko svůj souhlas. Tento s hlediska vývoje práv stavovských jistě velmi významný čin a vůbec všechno samostatné rozhodování stavů o věcech zemských v době husitských válek nemohlo nepůsobiti na představu o právu královském na obecnou berni. Když r. 1436 stavové čeští, přijímající za krále Zikmunda, žádali, aby byli zachováni při svých starých právech a svobodách, jistě mezi těmi právy a svobodami mysli se také právo povolovati králi berni, ale zvláštního jednání o tom asi nebylo. A na sněmu o Novém roce 1437 povolili stavové králi na jeho žádost značnou berni bez zvláštních obtíží. Když však byla zaplácena první polovina této berně, zdráhali se zemané platiti ostatek. Dali prý králi dobrovolně a rádi polovinu berně, „ačkoli se proti svobodám této země stalo“, ale nevidí prý, že by se berně bylo užívalo k účelu, pro který za ni král žádal.

K ostřejšímu střetnutí mezi králem a stavy o všeobecnou berni došlo za krále Jiřího. Ve stížném spise, jež na podzim 1465 odevzdali králi pánové Jednoty zelenohorské, byla obsažena také stížnost, že král prý proti svobodám stavů a výslovnému slibu krále Ladislava (který podobně jako Zikmund potvrdil všeobecné staré svobody stavů) dvakráté žádal od nich berni. Na tuto výtku odpověděl král Jiří, že mu stavové povolili berni k jeho „žádosti a prosbě“ a „z své dobré vůle“ a že jí užil jen k obecnému dobrému. Ačkoli tím král uznal, že smí obecnou berni vybírat jen se svolením stavů a nepřímou jim i přiznal právo zkoumati, k jakému účelu se jí užívá, pánům z Jednoty zelenohorské to nestačilo. Byli by chtěli, aby král vůbec nesměl žádati na stavích berni, dávající tak starým privilegiím Jana Lucemburského smysl, který snad původně měla míti, ale kterého ve skutečnosti nikdy neměla. Po delším jednání, za něhož také přezkoumány staré berní reversy králů Jana a Karla, byl spor ukončen královým prohlášením, jež bylo zapsáno do desk zemských (27. února 1467). Tu se král (mimo j.) zavázal, že „berně na zemi české žádati ani bráti nemá bez svolení zemského JMt ani jeho budoucí králové čeští než tak vedle toho způsobu, jakož prvotní králové čeští obyčej bráti měli.“ Tomu třeba patrně rozuměti tak, že v známých.

případech (korunovace, sňatky král. dětí) král smí berni vybírat bez zvláštního svolení, jinak toliko se svolením stavů. Tím se zajisté nezavádělo nic nového, ale je zajímavé, že tu král neslibuje nevybírat vůbec berni mimo ustanovené případy, jako se zavazovali někdy králové Jan a Karel svými reversy a jak by si toho byli přáli pánové z Jednoty zelenohorské. Král slibuje toliko nevymáhati berně „bez svolení zemského“. Tím se jaksi utvrzuje proměna původního negativního práva stavů (nedávati berni mimo určité případy) v právo pozitivní (povolovati berni), proměna, která se v praxi udála hned za Jana Lucemburského.

Nástupce krále Jiřího Vladislav potvrdil při svém nastoupení stavům českým jejich svobody a výsady podle dohody z r. 1467. Ale přes to došlo i za něho k sporu o právo na berni. Na památném sněmu olomouckém, konaném o sv. Václava 1479, se vytykali pánové, kteří do r. 1478 byli uznávali králem uherského Matyáše, se spisem svých stížností a požadavků. V něm také nabádali ostatní stavy, by se nedávali budoucně obtěžovati berněmi, neb „proti právu starodávniemu, jakož za krále Jiřího, jsouce z práv vyvedeni, obtěžováni byli“. Zračí se v tom názor, jež za krále Jiřího zastávali pánové Jednoty zelenohorské. Ale názor ten na sněmu r. 1479 nezmohl. Naopak stavové hned na tomto sněmu povolili „z své svobodné dobré vůle“ králi značnou berni, „znajíce a rozumějíce, kterak toto království české velikými dluhy a závadami zavedeno a obtíženo jest“. Vymohli však si od krále revers, že berni svolili „ne z práva podle svobod svých, ale svou dobrou vůlí“ a že král Vladislav ani budoucí králové čeští nemají „potom takových pomoci a obtížení na zemi žádati, než tak vedle toho způsobu a zřízení zachovati, jakož prvotní králové čeští obyčej bráti jsou měli a zachovávali od starodávna berni zemskou spravedlivou“. Že se tímto reversem nezaručovala naprostá svoboda od berní, je nejlépe viděti z toho, že právě v potomních letech byla berně vymáhána velmi často. Král arci byl nucen o každou berni těžce se doprošovati stavů a pokaždé znova reversem potvrzovati, že berně byla mu povolena z jejich dobré vůle. Tento postup se ustálil za doby jagellonské na několik století. Reversy, jež králové v potomní době dávali po každém svolení berně stavům, měly pak formu zcela stereotypní.¹⁾

Kdežto po stránce státoprávní povaha berně všeobecné n. zemské ani válkami husitskými se podstatně nezměnila,

1) Pro vše, co tu bylo uvedeno ze sporů o právo královské na obecnou berni, najdou se podrobné doklady u Kliera v Čas. česk. mus. 1905.

nastaly s ní po stránce věcné závažné změny. Hned první berně zemská od začátku válek husitských, o níž se usnesl sněm z r. 1433, byla tehdejšímu zemskému správci povolena způsobem dříve neobvyklým. Všichni páni, rytíři a města měli zaplatit ze svých statků po 2 groších z lánu, ty však neměly se převalit na lid poddaný, prý příliš zubožený. Berně se tedy jako dříve platila z lánů, ale byla mnohem menší — místo 16 nebo 32 grošů dříve obvyklých platily se jen 2 gr. — a měly ji platit jenom vrchnosti, nikoli poddaní.¹⁾ R. 1437 byla berně povolena králi Zikmundovi zase jiným způsobem. Stavové se uvolili dáti králi *berni jednoho úroku*, t. j. celou jednu splátku platů, jež sami brali od svých poddaných dvakrát do roka o sv. Jiří a o sv. Havle, tedy polovinu celého ročního výnosu těchto poddanských platů. Protože poddanského úroku se platívalo nejčastěji po kopě grošů českých nebo hřivně stříbra z lánu, znamenalo svolení jednoho úroku, resp. jedné pololetní jeho splátky asi tolik, jako by stavové byli svolili 112 kopy nebo hřivny z lánu, tedy zhruba tolik, jako se platívalo před válkami husitskými. Stejnou berni nabízeli čeští stavové v l. 1443-6 cís. Fridrichovi jakožto poručníku krále Ladislava, ale teprve r. 1453 došlo k rozhodnutí o tom. Bylo usneseno, že vrchnosti i ti, kdo drží cizí statky v zástavě a berou z nich užitek, budou platit jeden úrok t. j. polovinu ročních platů poddanských, svobodní držitelé menších statků, kteří sami pole vzdělávají, po 2 kopách gr. z lánu. Jiná berně nebyla, pokud známo, za krále Ladislava svolena a vymáhána, vyjímaje snad berni korunovační, k níž nebylo třeba sněmovního svolení.

Za krále Jiřího byla obecná berně zemská svolena jenom dvakrát, r. 1459 a 1462, a to pokaždé po půl úroku t. j. po čtvrtině ročního platu poddanského. I to bylo, jak víme, králi od pánů Jednoty zelenohorské ostře vytýkáno. Král sice uhájil svého práva žádati na stavích berni, ale přece byl při narovnání o to z r. 1467 nucen slíbit, že dá spáliti registra, podle nichž byly vybírány „úroky“, t. j. berně podle poddanského úroku. Tímto požadavkem, jaký se v XV. stol. vyskytuje také v jiných zemích,²⁾ chtěli snad stavové dosíci toho, aby budoucně nebyla jim berně již vůbec ukládána; ale možná, že jen chtěli, aby se berně neukládala a nevybírala podle úroků poddanských, nýbrž jiným způsobem jim příznivějším.

1) *Tomek*, Děj. Pr. IV., str. 610. Klier se o této berni nezmiňuje. O všech pozdějších berních, o nichž mluvím dále, jsou u něho podrobné zprávy.

2) O tom *Below* v *Handwörterbuch der Staatswissensch. II. Suppl. Bd. (1897)*, str. 465; srov. *Adler*, *Das Gültbuch von Nieder- und Oberösterreich (Festschrift Unger 1908)*, str. 503.

Brzy po smrti krále Jiřího musili stavové povoliti jeho nástupci králi Vladislavovi berni na zaplacení dluhů. Zdá se, že ta berně byla svolena r. 1472, a jistě to byla berně způsobu předtím v Čechách docela neobvyklého, totiž po 2 gr. z hlavy. O jejím vybírání však není zpráv. Nová znamenitá berně byla svolena na velikém sněmu r. 1479 a v potomních letech až do konce doby jagellonské byla berně od stavů povolena ještě několikráte. Pokud známo, stalo se to roku 1481, 1487, 1490, 1491, 1497, 1502, 1509, 1517, 1522, 1523 a snad i roku 1525 a 1526.¹⁾

Berně nebyla ukládána jednotným způsobem podle stejných zásad jako před válkami husitskými, nýbrž způsoby velmi rozmanitými. Především se udržovalo ukládání *berně podle úroku*, které se ujalo po husitských válkách. Nebýval však svolován celý úrok, nýbrž buď půl úroku, t. j. čtvrtina toho, co poddaní platili za celý rok (1479, 1490 1509), nebo jen čtvrt úroku (1487). Obdobně bývalo dědinníkům, t. j. malým svobodným statkářům, ukládáno z každého lánů poměrně tolik berně, kolik se v které krajině platilo úroku. Celkem to byla berně mnohem menší než v době předhusitské, jakmile se neplatil celý úrok, nýbrž jen půl nebo čtvrt úroku.

Všeobecná *berně z hlavy*, jaká byla svolena (po 2 gr.) prvně r. 1472, objevuje se v potomních letech již jen jednou r. 1502, a to v rozsahu velmi značném. Bylo ustanoveno, že každá osoba stavu panského, obojího pohlaví, ať malá či veliká, má dáti po 30 gr. českých, osoby rytířské po 15 gr., a tak byla dále dopodrobna určena sazba, podle níž měly platiti osoby ostatních stavů. Mimo to byla ještě jednou (1509) uložena berně z hlavy po 2 gr. toliko měšťům (po venkově se platilo půl úroku) a jindy (r. 1522) toliko osobám některých stavů (duchovním, dělníkům).

Berně *ze živnosti* (výdělková) vymáhala se po válkách husitských prvně r. 1479. Jako bývalo již v době předhusitské pravidlem, byla uložena zvláštní berně mlynářům a krčmářům, ale berně mnoho menší. Kdežto za Václava IV. se platívalo z velikého kola půl hřivny (32 gr. č.), z malého čtvrt hřivny (16 gr.), platilo se r. 1479 z každého kola toliko 10 gr., a to jen kde byly mlýny na řekách a neodváděly vrchnostem úroku,

1) O berni r. 1525 Klier neví, ale starý zápis z 11. list. 1525 v arch. zemském (ve sbírce originálů) svědčí o vybírání berně na tehdejším sněmu v Kolíně. Není ovšem jasné, byla-li to berně tehdy nově uložena. Následující soustavný přehled berní doby jagellonské je založen na závěrečné studii *Klierově*, Úprava berní král. českého po válkách husitských do konce věku jagellonského v Čas. česk. mus. 1907. Tam je též podrobný výklad o způsobu vymáhání berně (zejm. o zřizování berníků a pod.) v době, jíž se práce Klierova zabývá.

tedy mlýny svobodné. R. 1490 byla povinnost platit berni rozšířena i na ostatní mlynáře; bylo jim uloženo „půl úroku“, odváděného vrchnostem. Také krčmáři platili r. 1479 toliko po 15 gr., kdežto v době předhusitské platívali po 32 gr. Ale krčmám „nevysazeným“, které neměly práva šenkovati, byla uložena daň větší, totiž 30 gr. Poněkud jiným způsobem byla uložena berně krčmářům r. 1490. Kromě toho se usnesl sněm r. 1479, že má být uložena „přiměřená berně“ také kupcům a obchodníkům, a r. 1502 byla předepsána kupcům berně 60 gr. z každého sklepa. Na způsob berně živnostenské nebo výdělkové byla roku 1479 uvalena berně také na kněží; platili z každého kostela, jež spravovali, po 1/2 kopě gr. č.

Velmi výnosná byla *berně pivná* (varná) nebo *posudné*. Byla v době jagellonské povolena pětikrát (1481, 1491, 1497, 1516 a 1522). Vybíralo pak se této berně z každého strychu, džberu, korce, kbelce piva“ po 1 gr. Č. a to vždy po celý rok. Jenom dvakrát byla povolena berně v podobě *cel* (berně obchodní), jednou (r. 1481) jako berně na vývoz obilí z každého korce po 1 gr., po druhé jako všeobecná berně vývozní, přívozní a průvozní, t. j. ze všeho zboží vyváženého, dováženého a prováženého.

Zvláště významná novota zavedena byla do českého bernictví v posledním desetiletí doby jagellonské povolením *všeobecné berně ze jmění*. Zdaňovalo se tu celé jmění každého obyvatele, jak bylo vyšetřeno odhadem. Tato berně vybírala se prvně r. 1517 a potom ještě třikrát (1522, 1523 a 1526). Platili ji všichni tři stavové království českého i jejich poddaní, dále poddaní osob duchovních i dědinníci a vůbec každý, kdo měl statek, poddané nebo peníze. Platilo se z každé kopy jmění po 1/2 groši, což by znamenalo při úrokové míře 10% něco přes 8% o důchodu. R. 1522 byla tato berně rozšířena na všechny vrstvy obyvatelstva a při tom u některých, zejm. u vrchností, sazba zdvojnásobněna. Podle menší sazby byla berně ze jmění vybírána v r. 1523 a 1526 (po 1 kopě z 1000 kop). Je zajímavé, že tento způsob berně (berně z majetku) stal se po r. 1526 pravidlem a udržel se do r. 1567.

Jak viděti, nebyla česká berní soustava, pokud šlo o obecnou berni zemskou tak jednotná jako v době předhusitské. Z oné staré soustavy předhusitské zachovalo se jen málo. Poněkud na ni upomínala berně povolovaná v podobě úroku nebo berně podle lánů (u dědinníků), dále berně z některých živností (mlýny, krčmy). Ostatní způsoby berně zaváděly se nově, jako na zkoušku. Se všemi se setkáváme, třeba v podobě pozmeněné, i v dobách pozdějších, a zvláště berně z majetku ujala se, jak jsem již řekl, po r. 1526 trvaleji. I v tomto

oboru jeví se tedy doba jagellonská dobou pokusů o novou úpravu veřejných poměrů v Cechách. Pro posouzení základních změn, nastalých v českém bernictví po válkách husitských vůbec, je pak zvláště důležité to, že v tu dobu byla berní povinnost rozšířena také na ty vrstvy obyvatelstva, které se jí dříve vymykaly, zejm. na vrchnosti. Nevím možno-li přisvědčiti tvrzení Klierovu, že se české bernictví po válkách husitských liší od bernictví předhusitského tím, že povinnost berní přejímají stavové sami, kdežto v době dřívější platili prý berní zemskou toliko poddaní a šlechta byla od berně osvobozena.¹⁾ Nehledě na to, že ani tvrzení o plné zásadní svobodě šlechty od placení berně není, jak vysvítá z hořejších výkladů, zcela správné, bylo by třeba teprve přesněji vyšetřit, zda i v té době stavové berně, jež podle jména platili sami (podle úroku, ze jmění), ve skutečnosti nesvalovali na poddané. Ale za jisté možno míti, že aspoň některé druhy berní (na př. berní z hlavy) opravdu platili sami za sebe vedle poddaných a že celkem jejich podíl v placení berní byl velmi značný. Vzpomeneme-li, jak veliká byla tehdy moc stavů ve státě, vysvitne nám význam tohoto zjevu a pochopíme snáze, proč stavové bývali tak neochotní v povolování berní.

Zavádění nových druhů berně vyžádalo si, jak přirozeno, také všeliké změny ve způsobu jejího vybírání. Ale dotkl se ho také vzrůst moci stavovské. I po válkách husitských sice výběrčí všeobecné berně, berníky, jmenoval král, ale byl v tom rozličně omezován. Nejprve se stalo pravidlem, že se berníci jmenovali zpravidla po dvou z každého kraje, jeden z pánů, druhý z rytířstva, takže se jevíli takřka zástupci stavů v tom kraji. Potom (r. 1479) se sněm usnesl, že král má berníky jmenovati společně se svou královskou radou, jež byla složena ze zástupců stavovských. A r. 1517 dosáhli stavové toho, že berníci byli voleni krajskými sjezdy zvláště k tomu svolanými, a to po jednom z každého stavu. Na konci doby jagellonské arci zase berníky jmenoval král.

O bernictví moravském po válkách husitských jsme dosud poučeni jen velmi nedokonale, neboť se dosud nikdo nezabýval jeho studiem. Pokud možno souditi z vydaných pramenů k jednání sněmů moravských od zač. XV. stol. do konce doby jagellonské,²⁾ byly na Moravě po té stránce poměry podstatně jiné než v Cechách, což možno si snadno vysvětliti dlouhým oddělením Moravy od Čech za kr. Matyáše Korvína. Z pramenů

1) *Klier* v Čas. česk. mus. 1907, str. 254. Srov. pro začátek doby habsburské o účasti poddaných v placení berně důležitou práci *VI. Klecandy* v Pekařově Sborníku I.

2) Vydal je *Fr. Kameníček* v Arch. českém X. a XI.

těch vysvítá, že sice ještě za krále, Jiřího byla na Moravě berně svolována podobně jako v Cechách, totiž podle úroku poddanského (r. 1455 berně jednoho úroku, r. 1464 berně 1/2 úroku). Ale zatím co v potomní době tato berně byla nahrazena rozličnými způsoby jinými, vymáhala se na Moravě berně i potom, pokud víme, vždy jen podle úroku. Tím způsobem byla tam povolena Matyášovi berně r. 1477 (1/2 úroku),¹⁾ r. 1484 (úrok svatojirský), r. 1487 (úrok svatojirský) a r. 1489 (úrok).²⁾ O jakékoli jiné berni není pro dobu Matyášovu v pramenech zmínka. Podivnější je, že ani v době potomní, kdy Morava zase byla spojena s Čechami pod vládou králů Vladislava a Ludvík; nebyly tam vybírány stejné nebo podobné berně jako v Cechách. Z celé doby od r. 1490-1526 je ve vydaných pramenech k jednání moravských sněmů zmínka jen o jediné berni, totiž o berni korunovační vybírané r. 1509 na účet budoucí korunovace Ludvíkovy. A naopak některé zmínky obsažené v těch pramenech³⁾ nasvědčují, zdá se, tomu, že se stavové moravští nedali pohnouti k svolení jiné berně, dovolávajíce se svého privilegia, že od nich berně smí býti vymáhána jen ke korunovaci a vdavkám dcer královských. Podle toho byli by si stavové moravští v době, kdy stavové v Cechách povolovali časté a veliké berně, uhájili úplnou téměř svobodu od placení berní. Odjinud arci víme, že Moravané v době jagellonské přece někdy byli přinuceni svoliti berni, tak na př. r. 1523, kdy na vydržování 1000 vojáků po šest měsíců svolili berni 1/2 úroku a podobně snad i r. 1525 a 1526.⁴⁾ A možná, že podrobnější prozkoumání této otázky ukáže, že berní svoboda stavů moravských nebyla ani v předchozích letech tak úplná, ale již nyní lze tvrditi se značnou jistotou, že stavové moravští neplatili v době jagellonské ani zdaleka tolik berní jako stavové čeští. Již v tom se projevuje něco, s čím se později v XVI. stol. častěji setkáváme, zvláště ve věcech náboženských, totiž že stavové moravští měli naproti králi větší silu a výhodnější postavení než stavové čeští. Přispívala k tomu tuším (aspoň poněkud) větší vzdálenost Moravy od dvora a plynoucí z toho možnost odolávati snáze jeho nátlaku.

1) Arch. český V., 372; srov. Palacký, V. 1, str. 133.

2) Arch. český X., 285, 297 a 301.

3) Arch. český XI., 319 a 350.

4) *D'Elvert*, Zur öst. Finanzgeschichte, str. 154 (dovolává se Luksche, Notizen zur Verfassung Mährens bis 1628, str. 74-6), praví, že r. 1523 Moravané povolili „die Hälfte der nach Abgabenregistern zu zahlenden Abgabe“ a r. 1525 a 1526 „den 4ten Theil des Einkommens als Türkenhilfe“. Čtvrtinou důchodu snad tu třeba rozumět polovinu úroku.

Ve Slezsku vybíral, pokud víme, první všeobecnou berni z celé země král Matyáš r. 1474 a potom byla vymahána častěji. I tam se uznávalo, že takovou berni nemůže král vymáhati bez zvláštního svolení stavů. Velikým privilegiem z r. 1498 bylo toto právo stavům výslovně přiznáno. A zdá se, že ho stavové slezští užívali mnohem neústupněji než stavové čeští a snad i moravští. Není aspoň známo, že by byli v 1. 1498-1526 povolili králům z rodu jagellonského všeobecnou berni z celého Slezska. Učinili to prvně v stol. XVI. teprve r. 1527 a odtud i ve Slezsku byla berně svolována zcela pravidelně.¹⁾

Vůbec vyvíjelo se za vlády habsburské bernictví ve všech zemích české koruny mnohem jednotněji než dříve, což bylo podporováno snad nejvíce tím, že nejednou byly berně povolovány na společných sněmích těch zemí. A ovšem se povolování a vybírání zemské berně stalo brzy zjevem docela pravidelným, jenž se na konec opakoval téměř bez výjimky každý rok, jsa podstatnou složkou trvalého zápasu mezi králem a stavy a vnitřních dějin státu vůbec.²⁾

1) O Slezsku podrobně a zajímavě poučuje *F. Rachfahl*, *Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens*, str. 109 násl., str. 262.

2) O českém bernictví po r. 1526 psali zvláště: *A. Gindely*, *Geschichte der böhm. Finanzen 1526-1618* (Denkschr. Wien. Akad. XVIII.), 1868. — *F. Rachfahl*, *Die Organisation der Gesamtstaatsverwaltung Schlesiens*, 1895. — *Fr. Kameníček*, *Zemské sněmy a sjezdy moravské I.*, 1900. — *J. Heidler*, *Moravská kontribuce od konce války třicetileté do reforem tereziánských* [s úvodem o moravské berni 1526-1656] (Čas. mat. mor. XLI), 1917. — *O. Placht*, *České daně 1517-1562*, 1924. — *VI. Klecanda*, *Berní povinnost poddaných v Čechách v první pol. XVI. stol.* (v Pekařově Sborníku I.), 1930. — Viz též můj úvod k XI. dílu Sněmů českých.

OBSAH.

Úvod

- I. Mimořádná daň královská (berně) za Přemyslovců** 2-16
 První zprávy o mimořádné dani 2. Slovo „berně“ 6. Berně obecná a zvláštní 9. Osvobození od berní povinnosti 11. Král vymáhá berní ze své moci 15.
- II. Zákonná úprava berně za Jana Lucemburského** 16-26
 Privilegium krále Albrechta z r. 1307 dané věnným městům 16. Listiny krále Jana z r. 1310 a 1311 17. V kterých případech směl král berní vybírat ze své moci 18. Berní reversy krále Jana z 1. 1323 a 1325 21. Reversy z 1. 1324. 1331 a 1339 22. Zprávy o vybírání berně za krále Jana 24. Souhlas stavů k vybírání berně 25.
- III. Zásady vybírání všeobecné berně** 27-46
 Z čeho a kolik se platilo 27. Pravidelná berní sazba 29. Berně dvojnásobná 29. Berní sazba z doby Václava IV 31. Které vrstvy obyvatelstva platily berní. 32; šlechta 32; duchovenstvo 35; královská města 37; poddaní 39. Kdo platil z půdy pronajaté poddaným pod úrok 39. Rozvrhování berně z úroční půdy na poddané 43.
- IV. Správa berně všeobecné** 47-66
 Pro vybírání berně ustanovování od pol. XIII. století po krajích berní notáři 47. Měli na starosti účtování berně a vedení berních rejstříků 49. Vedle nich dosazování vlastní výběrčí (collectores) 50. Krajští notáři berní za krále Jana 51. Výběrčí berně nazývají se berníci 52, nebo berčí 54. Účast král. komorníka ve správě berní 54. Krajské sbory bernické za Václava IV. 55. Notář a měšťan měli v nich zvláštní postavení 56. Menší notáři berní 57. Odměny berníků 58. Berní kraje 60. Postup při vybírání berně 61. Berní registra n. rejstříky 63. Nesprávnosti při vybírání berně.
- V. Zvláštní berně klášterní a městská** 66-91
 Zvláštní berně za Přemyslovců 66; za krále Jana 67; za Karla IV. 69. Paušalování zvláštní berně v Německu 71. Pokusy o to u nás za krále Jana 72. Zvláštní berně za Václava IV. pravidelným platem ročním 73. Tato pře-měna stala se na konci vlády Karla IV. 76. Soupis ročních berňových sum klášterních a městských z doby Václava IV. 77; vznikl r. 1418 79. Berňové sumy královských měst v Čechách 79; o král. městech moravských není zpráv 80. Berňové sumy klášterní 81. Způsob vybírání roční berně klášterní a městské 82. Svalování této berně na poddané 84. Jiné pomoci poskytované od měst a klášterů králi 85. Soupis roční berně klášterní a městské z doby kr. Jiřího 85. Zprávy o jejím placení po válkách husitských; označuje se názvy „sumy královské“, „sumy hromničné“ 87. Plzeňský soupis roční berně král. měst v Čechách asi z konce doby jagellonské 88. V době habsburské roční berně městská splývá s dědičným úrokem v pojem platů komorních 89. Zprávy o nich ze stol. XVI. a XVII. 90.
- VI. Pohled na vývoj všeobecné (zemské) berně od válek husitských do doby habsburské** 91-100
 Jak často všeobecná berně byla vymáhána za Karla IV a Václava IV. 92. Vybírání všeobecné berně v době husitské 93. Spory o ně za krále Jiřího 93; za krále Vladislava 94. Rozličné způsoby berně všeobecné do r. 1526; berně podle úroku 95; berně z hlavy a ze živnosti 96; berně pivná a ze jmění 97. Podíl vrchností v placení berně 98. Bernictví moravské 98; slezské 100.

Opravy tiskových chyb:

Na str. 14. pozn. 2. má správně znít: „Srov. citát v pozn. 2. str. 10.“

Na str. 28. v pozn. 4. má správně být: „výňatek viz výše v pozn. 1. na str. 27.“

Na str. 29. v pozn. 1. má správně být: „výňatek viz v pozn. 2. na str. 27.“